

Carnaval en communitas. Reflecties over de authenticiteit, onderdrukking en herleving van een volkse feesttraditie. Themanummer.

Eindredactie
Gita Deneckere

INHOUDSOPGAVE 239

INLEIDING 240
Gita Deneckere

BLOEI EN SNOEI VAN HET GENTSE CARNAVAL, 245
Armand Sermon

HET ANTWERPSE CARNAVALLEVEN IN DE PERIODE 1890-1921 OF DE UITVAART VAN EEN HAVELOZE PRINS CARNAVAL, 285
An Mariën

STRAATCARNAVAL IN HET NEGENTIENDE-EEUWSE AALST: DE ANDERE KANT VAN DE CARNAVALMEDAILLE, 310
Wim Beelaert

TRADITIES IN VERANDERING. DE BETEKENIS VAN HET VERLEDEN IN HET HEDENDAAGSE NEDERLANDS LIMBURGSE CARNAVAL VAN PRINSEN EN DANSMARIETJES, 322
Carla Wijers

SUMMARIES 340

INHOUD

CARNAVAL EN COMMUNITAS.

REFLECTIES OVER DE AUTHENTICITEIT, ONDERDRUKING EN HERLEVING VAN EEN VOLKSE FEESTTRADITIE

Themanummer

Gita DENECKERE

Inleiding

Met carnaval trok de 'Zinnekebende', de 'zuidelijke ateliers' die werkten aan de *Zinneke Parade*, de bonte hedendaagse versie van de Ommegang ter gelegenheid van Brussel 2000, voor de eerste keer de straat op. Zoals de geslaagde *Zinneke Parade* in onze hoofdstad staan veel carnavalsvieringen tegenwoordig in het teken van het multiculturalisme. Deelname aan het rituele feestrepertoire van het Antilliaanse carnaval in Rotterdam speelt volgens de auteurs van het nieuwe boek *Volks-cultuur: Een inleiding in de Nederlandse etnologie* een grote rol in het verheerlijken, door middel van folklore, van het exotische. Terwijl in de oude volkskunde de boeren en vissers werden geïdealiseerd, gaan 'vreemde' Indoneziërs, Turken, Marokkanen, Molukkers, Antillianen en Surinamers via culinaire en feestelijke cultivering en esthetisering steeds meer tot het 'multiculti-eigene' behoren. (1)

Het Jamaïcaanse zomercarnaval eind augustus in de Londense buurt Notting Hill brengt een miljoen mensen op de been en is het grootste straatfeest in

Europa. Op reggae-ritmes defileren zwart en blank in kleurrijke kostuums door de straten. Op zondag is het kindercarnaval, op maandag volgt het orgelpunt van de feesten - maar geheel volgens de Engelse traditie is het om 23u al gedaan met de pret. De maatregel heeft te maken met de vrees voor rellen die er drie jaar geleden inderdaad geweest zijn. Een deelnemer getuigt: *This Carnival provoked [...] a feeling of being involved in something over which no one had any control. As you found yourself drawn into another seething crush, and looked to right and left for escape, only to realise that all adjoining roads were blocked, you could feel tremors of panic pass through the crowd.* (2)

De reglementering van de carnavalsviering omwille van de gevaren en risico's voor de openbare orde én voor het uit de hand lopen van de getolereerde losbandigheid, is een fenomeen van alle tijden. Nooit is de *communitas* die met het samen vieren van een feest gepaard gaat zo spontaan dat regels en afspraken ontbreken. De antropoloog Victor Turner omschreef de *communitas* als de toe-

stand waarin een groep zich tijdelijk als een homogene, niet-hiërarchische, ongestructureerde en vrije gemeenschap ervaart, een ideale toestand, waar mensen naar hunkeren en verlangen, maar die ook moet georganiseerd en gestructureerd worden. Het feest, als ontsnapping uit de dagelijkse sleur en routines, genereert dus zelf structuur en reglementering. Het ludieke en losbandige communitas-gevoel vereist een ritueel dat enerzijds de roes van eenheid en bevrijding encadreert, maar het anderzijds ook tempert, en eventueel zelfs onderdrukt. (3)

Drie van de vier bijdragen aan dit themanummer rond carnaval handelen in feite vooral over de reglementering, disciplineren en/of onderdrukking van het straatcarnaval in de 19de eeuw. Zowel in Gent als in Antwerpen zien we hoe burgerlijke autoriteiten, katholieke moraalridders en socialisten aan het einde van de 19de eeuw, in een merkwaardig bondgenootschap, maar met uiteenlopende motieven, een beschavingsoffensief lanceerden om de 'uitwassen' van carnaval te elimineren. **Armand Sermon** vertrekt in zijn bijdrage over 'Bloei en snoei van het Gentse carnaval' van de sporen die ons in de Arteveldestad resten van een bloeiend 'vastelavondfeest' tijdens het Ancien Régime, dat tijdens de 19de eeuw in toenemende mate aan banden werd gelegd, door de burgerlijke autori-

teiten omwille van de ordehandhaving, door de 'pasters' omwille van de goede zeden, maar ook - en daar verbaast de auteur zich een beetje over - door de socialisten van Edward Anseele. Blijkbaar konden de toenmalige socialisten in hun strijd tegen de 'karnavalsbeestigheden' de symboliek van de omgekeerde wereld en het subversieve potentieel van carnaval absoluut niet appreciëren. De speelse communitas van carnaval paste inderdaad niet in het culturele project van de socialistische arbeidersbeweging, integendeel. We kunnen zelfs stellen dat deze specifieke vorm van volkscultuur als een hindernis ervaren werd op de weg naar de 'uitvinding' van een socialistisch geïnspireerde structuur, waarbij de kenmerken verbonden met de communitas, nl. het improviserende, ongeorganiseerde, chaotische, losbandige, officieuze, in tegenstrijd waren met de nieuwe gedragsregels die de proletariërs moesten worden bijgebracht. In Gent, maar ook in Antwerpen, zoals blijkt uit de bijdrage van **An Mariën**, leidde het beschavingsoffensief, waar zowel socialisten als katholieken aan deelnamen, tot een teloorgang van deze feesttraditie in de jaren die aan de Eerste Wereldoorlog voorafgingen. Zowel repressieve maatregelen als pogingen om carnaval te 'verzedelijken' droegen daar toe bij. In beide steden is het later nooit tot een heropleving van carnaval gekomen. In Aalst ziet de evo-

lutie er anders uit, zo blijkt uit het artikel van **Wim Beelaert**. De beteugeling van het volksfeest was er in de 19de eeuw niet zo virulent als in de grote steden: de socialisten stonden er minder sterk en het katholieke stadsbestuur durfde het niet aan om verbodsmaatregelen te treffen, uit angst voor de reactie van de liberale middenstand, die goed verdiende aan het carnaval. De toleranter houding was mogelijkwijze ook een gevolg van het feit dat de arbeidersbevolking in Aalst minder als een politieke bedreiging werd ervaren dan dezin de grote steden. In Brugge was er in dezelfde periode, toen de mannelijke arbeidersbevolking stemrecht kreeg, eveneens een tendens om de 'spontane' vieringen aan banden te leggen en te vervangen door deftiger alternatieven. ⁽⁴⁾

Hoewel er in Aalst vanuit katholieke en daensistische hoek ook misprijzend werd gemopperd over het straatcarnaval heeft dit niet tot een krachtig aansturen op de onderdrukking en/of disciplineren van het feestgebeuren geleid. Toch is de traditie er op het einde van de 19de eeuw verwaterd, maar dit kan niet aan het beschavingsoffensief worden toegeschreven. In tegenstelling tot de andere steden is carnaval er echter heropgebloeid in de twintigste eeuw en is Aalst tot dé carnavalstad van Vlaanderen uitgroeid. Die herleving is terug te voeren tot de jaren twintig, toen er vanuit de

Aalsterse middenstand en neringdoeners sterke impulsen kwamen om het lucratieve carnavalsgebeuren een nieuwe kans te geven en door de stedelijke overheid te laten omkaderen. Het straatcarnaval, dat tijdens de 19de eeuw zo levendig was gebleven, werd toen naar de achtergrond verdrongen. ⁽⁵⁾

De carnavalsgeschiedenis van Aalst brengt ons tot de vraag naar de 'authenticiteit' van deze volksculturele traditie. In de bijdrage van Armand Sermon wordt de visie naar voor gebracht dat het 19de-eeuwse straatcarnaval in Gent een 'authentiek en traditioneel carnaval' was, gekenmerkt door 'een spontane deelname van brede lagen van de bevolking'. Niet de commercie lag aan de basis van het rituele feest, wel 'het volbrengen van een bepaalde traditie die op het collectieve vermaak' gericht is. Carnaval als communitas. In Gent is op die spontane traditie met medewerking van de eind-19de-eeuwse socialisten een dodelijke domper gezet, terwijl het in Aalst na de Eerste Wereldoorlog precies de commercie was die de communitas met carnaval nieuw leven inblazen en hersteld heeft.

Is carnaval dan au fond geen eeuwenoude traditie?

In haar bijdrage over het huidige carnaval in Nederlands Limburg zal dr. **Carla Wijers**, de authenticiteit van de traditie precies ondervragen. Waarom vinden

carnavalisten het belangrijk om te kunnen verwijzen naar oude, liefst eeuwenoude gebruiken in hun viering? Net als de studie van het carnaval in de Vlaamse steden, leert de Nederlandse geschiedenis dat er niet alleen in het protestantse deel van het land, maar ook in het katholieke zuiden geen sprake is van een ononderbroken traditie van het feest. De 19de-eeuwse heropleving van carnaval in Limburg had een heel andere betekenis, achtergrond, historisch-maatschappelijke context en verschijningsvorm had dan in de Middeleeuwen. Ook hier was carnaval toen, in de 19de eeuw, vooral een kwestie van 'veredeling' en 'beschaving'.

De overgrote meerderheid van de Limburgse carnavalsverenigingen is echter pas opgericht na 1945, wat de vraag oproept naar de functie van het verleden voor het hedendaagse carnaval. Carla Wijers stelt inderdaad dat de studie van het al dan niet historisch correct zijn van het zich beroepen op een eeuwenoude traditie minder belangrijk is dan het onderzoek naar de omgang met deze traditie. Samenhang, identiteit en groepsgevoel lijken in een sterk veranderende tijd de vaste partners te zijn van de behoefte aan traditie of, anders uitgedrukt, aan de accentuering van een eeuwenoud collectief verleden. Of- schoon er meestal geen lineair historisch verband kan aangetoond worden

tussen de oude middeleeuwse praktijken en huidige carnavalsvieringen, verrijken de 'invented traditions' de feesten en versterken ze het beeld van carnaval als levend volksfeest, waar het gevoel van *communitas* bereikt wordt.

Voorts blijkt uit Wijers bijdrage dat de *communitas* met carnaval niet zo egalitair is als je zou kunnen veronderstellen. Voor vrouwen is er nog altijd geen plaats in de organisatie van het 'vastelo-avend-gebeure'. Een goede reden is daarvoor niet te geven, het is 'TRADITIE, dat zegt genoeg', dixit het Limburgs Dagblad van 25 januari 1992. Het uitsluiten van vrouwen wordt dus verantwoord door zich te beroepen op traditie en folklore en is gebaseerd op een selectieve omgang met het verleden. Er zijn tal van rituelen en gebruiken die een kritiek op traditionele rolpatronen toelaten, maar die worden in Nederlands Limburg genegeerd. Als men kijkt naar het carnavalsgebeuren in de 19de eeuw in Gent, Antwerpen of Aalst bevat de omkering van de man-vrouw-verhoudingen die toen onder meer via verkleedpartijen tot stand kwam, eveneens rituele elementen die zouden kunnen aangegrepen worden om de carnavalsviering aan de veranderde plaats van de vrouw in de huidige samenleving aan te passen.

Niettegenstaande de remmende werking van de traditie is er nochtans veel hoop voor de toekomst van het carnaval. De

multiculturele carnavalsvieringen in Brussel, Londen, Rotterdam en elders demonstreren immers - ik gebruik de woorden van Carla Wijers - dat 'het feest niet louter een relict is uit een voorbije tijd, maar dat het zich continu aanpast aan de historisch-maatschappelijke context waarin het gevierd wordt'.

NOTEN

- 1 DEKKER (Ton), ROODENBURG (Herman), ROOIJAKKERS (Gerard), *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie*. Nijmegen, SUN, 2000, p. 229.
- 2 *Time Out. London's living guide*, August 25-September 1 1999, p. 13.
- 3 Zie o.m. TURNER (Victor) (ed.), *Celebration: studies in festivity and ritual*. Washington, 1982. Mijn parafrasering is ontleend aan DEKKER et. al., op. cit., pp. 190-197.
- 4 VERHEIRE (Isabelle), 'Het ontspanningsleven van Brugse arbeiders (1890-1921)', in: *Oost-Vlaamse Zanten. Tijdschrift voor Volkscultuur in Vlaanderen*, LXXV (2000) 1, pp. 53-55.
- 5 BEELAERT (Wim), 'Vijf eeuwen vastenavond in de carnavalstad Aalst, 1432-1940', in: *Het Land van Aalst*, LII, (2000), 1, p. 37 (deze bijdrage verschijnt in drie afleveringen).
- 6 Zie ook HELSLOOT (John), *Vermaak tussen beschaving en kerstening. Goers, 1867-1896*. Amsterdam, 1995; BOISSEVAIN (J.), *Revitalizing European Rituals*. London, 1992.

BLOEI EN SNOEI VAN HET GENTSE CARNAVAL

Armand SERMON

1. Inleiding

1.1. Op zoek

Carnaval was ooit het belangrijkste Gentse volksfeest. Ook nu nog klinkt in de straten van de Arteveldestad het gekende melodietje: *“We hebben moar twee plezierkes in een joar, karnaval en Gentse fieste.”* De ‘Gentse feesten’ beleefden tijdens de voorbije decennia een nieuwe bloei in een hedendaagse versie. Van het Gentse carnaval bestaan nog slechts enkele fragmentarische herinneringen. Doorgaans wordt aangenomen dat de teloorgang van het carnavalsfeest te wijten is aan de druk van de kerk en haar burgerlijke vertegenwoordigers. Sedert de kerstening van onze gewesten zijn er inderdaad preken en verordeningen bekend van kerkvaders en missionarissen tegen de maskerades. Dit blijft zo tot in de recentste tijden. Toch was het niet enkel de kerk, ook andere maatschappelijke groepen en instellingen hebben eeuwenlang een felle strijd gevoerd tegen dit volksfeest. Zelfs folkloristen zagen het carnaval liever afgeschaft. ⁽¹⁾ Dat ook de sociaal-democratie een jarenlang volgehouden campagne voerde tegen het carnaval lokt meestal enige verwondering uit. Dat jaarlijkse feest had en heeft een reële volkse basis. Men veronderstelt dat de socialisten er bijgevolg niet afwijzend tegenover stonden. De realiteit is evenwel anders.

Aan het einde van de negentiende eeuw

was de sociaal-democratie in Gent in volle opgang onder de impuls en leiding van Edward Anseele. Anseele was een echte volkstribuun die door zijn aanhangers ‘Eedje’ werd genoemd. ⁽²⁾ Zijn politiek richtte zich op de uitbouw van een coöperatieve economie en de partijpolitieke organisatie van de arbeiders. Er ontstond een complex van winkels, coöperatieve bedrijven, vakbonden, mutualiteiten, culturele en sportieve verenigingen, jongeren- en vrouwenorganisaties. Deze microkosmos heette ‘Vooruit’. ⁽³⁾ In korte tijd werd dit de machtigste beweging van Gent. De tempels van de Gentse arbeidersbeweging domineren nog altijd de Vrijdagmarkt en de Bagattenstraat. ⁽⁴⁾

Anseele ergerde zich *blauw* aan de lolbroeken uit de beluiken en steegjes die elk jaar op het signaal van de kalender hun mombakkes en kleurige kostuums bovenhaalden. De Gentse sociaal-democratie voerde omstreeks (de vorige) eeuwwisseling onder zijn leiding een felle hetze tegen het feest. Dit leidde uiteindelijk tot het verbieden en het verdwijnen van het Gentse Carnaval. ⁽⁵⁾

Om de gebeurtenissen die zich toen voordeden te begrijpen, zocht ik naar achtergronden en motieven, zowel in verband met de sociaal-democratie als met het carnavalsfeest. Naast de klassiekers uit de vakliteratuur verzamelde ik minder gekende teksten en ideeën rond het carnavalsfenomeen. Het verzamelde

materiaal wordt in het voorjaar 2001 uitgegeven in boekvorm. ⁽⁶⁾ In dit artikel herschrijf ik enkele hoofdlijnen uit dit uitgebreide werk, aangevuld met resultaten van recentere opzoekingen.

Bij het onderzoek stelt zich het probleem van het gebrek aan bronnen. Zeker het volkse carnaval was voor vroegere schrijvers geen voorwerp van literaire ontboezemingen. Voor de studie van het hedendaagse en ook voor het negentiende-eeuwse carnaval kan men terecht in tijdschriften en kranten. Hierbij moet men voor ogen houden dat de tijdgenoot niet met etnografische bedoelingen schreef. Vooral in de negentiende eeuw zijn de kranten en hun inhoud bestemd voor de burgerij. Alle commentaren betreffende gedrag en levenswijze van het gewone volk worden sterk ingekleurd vanuit de waarden en verzuchtingen van deze burgerij. De publicaties die bestemd waren voor de grote massa hadden meestal een zeer moralistisch en paternalistisch karakter. Dit artikel bestaat uit drie delen. In deel **een** komt een schets van de volkse wortels van het carnavalsfeest gedurende het 'Ancien Régime'. Dit is nodig om te begrijpen welke inspanning het de elites kostte om het feest te onderdrukken. In deel **twee** beschrijf ik het negentiende-eeuwse Gentse carnaval. Het **derde** deel verhaalt tenslotte de worsteling tussen Anseele en het Gentse carnaval. Ik probeer een band te leggen tussen de volks-

cultuur en de sociaal-culturele ontwikkeling. Men kan moeilijk de houding van Anseele en zijn sociaal-democraten bestuderen en daarbij voorbijgaan aan een globale visie op het conflict tussen 'volkscultuur' en 'elitecultuur'. ⁽⁷⁾ Anders herleiden we het probleem van de geciteerde teksten uit de krant *Vooruit* tot anekdotisch of bombastisch proza, dat hoogstens eventjes op de lachspieren werkt. Daarom plaatsten we de standpunten van de 'Belgische Werklieden Partij' in een ruimer kader en beschouwden we deze als het verlengstuk van de elitaire, burgerlijke en kerkelijke hervorming van de volkscultuur.

1.2. Volkscultuur

De Franse historicus Robert Muchembled schrijft dat de kern van de volkscultuur agrarisch en katholiek is. ⁽⁸⁾ Volkscultuur was voor folkloristen inderdaad lange tijd synoniem met platelandscultuur. Beïnvloed door de Romantiek werd in de vorige eeuw veel geschreven over de landelijke volkstradities. De grote agglomeraties met hun sociale conflicten en proletarische voorsteden werden beschouwd als oorden van verderf en decadentie. Folkloristen waren op zoek naar een zuivere en hoogstaande cultuur die nog in het 'pure onbezoedelde Germanendom' zou wortelen. Allerlei boerse eigenaardigheden werden beschreven en samengevat tot 'De Volkscultuur'. ⁽⁹⁾ Van deze opvat-

ting zijn in openluchtmusea de sporen nog duidelijk zichtbaar. Ook de feesten van Vastelavont zijn volgens de folkloristen van de oude stempel een typisch boerenverschijnsel, strikt gebonden aan vruchtbaarheid en de daarbij horende rituelen. Toch bleven de carnavalsfeesten in onze gewesten in de steden langer bestaan dan op het platteland. ⁽¹⁰⁾ Dat het er daarbij niet altijd even katholiek aan toe ging, bewijzen de carnavalsfeesten in Gent. ⁽¹¹⁾

Carnaval is een kalenderfeest. In de steden en dorpen der Nederlanden (maar ook in de rest van Europa) werden het hele jaar rond, op het vaste ritme van de kalender, feesten georganiseerd. ⁽¹²⁾ Deze religieuze en openbare feesten behoorden tot de belangrijke uitingen van de preïndustriële Europese volkscultuur. De feestdagen waren niet enkel een soort 'verplichte' vrije tijd in een periode waarin vakantie een nog onbekend verschijnsel was. Bij deze gelegenheden werd bijvoorbeeld ook voedsel verdeeld onder de armen. ⁽¹³⁾ Vastelavont ⁽¹⁴⁾ was een kalenderfeest dat de winter afsloot met dagen van roes en uitpattingen. ⁽¹⁵⁾

We moeten deze feestcultuur bekijken in de context van de toenmalige leefomstandigheden. Voor de rurale en stedelijke handarbeiders was de opnieuw ontwakende natuur een zeer lijfelijke ervaring. Vastelavont was de periode van het jaar waarin het einde van de

lange koude winter in zicht kwam. Het eerste groen dat vanaf februari de kop opstak, de eerste pollen die de neusvleugels prikkelden, de geuren van de komende lente, verkondigden dat het bijna afgelopen was met de gebrekkige winterse voeding. De warmte van de zon zou weldra weer ziektes en ongemakken verdrijven, reden genoeg om in deze periode van het jaar de laatste resten uit de schapraai te halen en extra feest te vieren.

Ondanks verbodsbepalingen en soms brutale repressie ging dit feest eeuwenlang door. Tot nog geen eeuw geleden zou het in alle Europese steden een massaal karakter behouden hebben. Des te opmerkelijker is dat dit feest in een korte tijd in bijna alle gemeenten van Nederlandstalig België volledig verdwenen is. ⁽¹⁶⁾ Het einde ervan situeert zich vlak voor of na de Eerste Wereldoorlog.

2. Vastelavond

2.1. Bloeiperiode

De bloeiperiode van het carnavalsfeest situeert zich in de late Middeleeuwen en de overgang naar de moderne tijden. Er zijn niet veel documenten beschikbaar over onze middeleeuwse carnavals. Het was een volksfeest en als dusdanig niet interessant om beschreven te worden door de tijdgenoten. Gent is één van de Vlaamse steden waar gelukkig enkele teksten bewaard gebleven zijn. Men

schijnt er “*er bijzonder veel van gehouden te hebben, want men begon er mede met het nieuwe jaar om te eindigen met den eigenlijken vastelavond.*”⁽¹⁷⁾ Informatie is te vinden in het register van de *Voorgeboden* die uitgingen van de stads-magistratuur.⁽¹⁸⁾ Onder de titel *Een ghenouchelic vastelavondspel* heeft men daar een tekst opgetekend die betrekking heeft op het inhalen van de Vastelavondkeizer op achttien februari 1526.⁽¹⁹⁾ Hierin lezen we onder meer dat de verschillende buurtverenigingen een eigen groep vormen in de optocht. De hoge bloei van het verenigingsleven in de middeleeuwse samenlevingen is opvallend. Er bestond een typische organisatievorm die men ‘corporatie’ noemt.⁽²⁰⁾ Indien we het stedelijk carnaval willen begrijpen, moeten we de sporen ervan gaan zoeken bij deze corporaties.⁽²¹⁾ Het belang van de corporaties als dragers van de volkscultuur kan niet genoeg benadrukt worden. Het economisch leven, de volksdevotie, ontspanning en vrijetijdsbesteding waren in deze verenigingen georganiseerd en gestructureerd.⁽²²⁾ Onder de corporaties vinden we in Gent de diverse gilden van de schutterij, de vijf rederijderskamers en meer dan twintig religieuze corporaties. Daarnaast bestonden nog bepaalde verenigingen die zich toediepen op diverse vormen van activiteiten, zoals de organisatie van feestelijkheden, toernooien, animatie en caritas (de Tafels van de Heilige Geest).

Van sommige corporaties was men verplicht lid. Naargelang de woonplaats werden de ingezetenen van de steden ingedeeld in buurtschappen. Naast allerlei activiteiten (onderhoud van de buurt, brandbestrijding, organiseren van feestelijkheden, oplossen van burenruzies, enz.) vervulden de buurtschappen ook religieuze taken, zoals deelname aan processies.⁽²³⁾ De aanwezigheid van deze buurtschappen op de viering van de Gentse Vastelavond blijkt uit verschillende teksten. Sommigen onder hen kozen zich een Vastelavondkeizer, -koning, -prins, -heer of -deken. Aan deze werd grote eerebewezen bij wijze van persiflage van de echte maatschappij.⁽²⁴⁾

Naargelang de beroepsactiviteit werd men ondergebracht in één van de ambachten. Gent telde in de vijftiende eeuw drieënvijftig officieel erkende ambachten. Geen enkele stad in de Nederlanden met uitzondering van Rijsel (zevenenvijftig in 1484) deed beter.⁽²⁵⁾ Ook was een belangrijk ambacht als dat der wevers in buurtschappen georganiseerd. In het jaar 1314 was het weversambacht reeds opgedeeld in drieëntwintig wijken.⁽²⁶⁾ Voor ons land vinden we hier en daar teksten over de deelname der corporaties aan de Vastelavond. In de Duitstalige gebieden is er meer informatie over hun optochten en dansen. De corporaties namen ook een ‘meesterwerk’ mee in de

stoet. In Nürenberg droegen de beenhouwers een reuzenworst, in Überlingen de tonnenmakers een heel groot vat. In Hamburg trokken op Vette Dinsdag de gezellenmeubelmakers met hun werktuigen en meesterwerken door de stad. ⁽¹²⁷⁾ Tot voor kort zag men in de Tsjechische steden tijdens het carnaval de jeugd, de leerjongens en de jonge ambachtslui in stoet rondtoeren. Ook andere sociale organisaties namen daar aan de optochten deel. ⁽²⁸⁾

In Bazel trokken de ambachten in groot ornaat door de stad. Ze droegen vlaggen en blazoenen mee en werden begeleid met trommels en pijpers. De groepen waren gemaskerd en beeldden allegorieën uit. Ook de corporaties uit de voorsteden namen deel. Die van over de Rijn, Klein-Bazel, (later Frankrijk) kwamen naar de stad met drie sociëteiten, voorstellende de 'Leeuw', de 'Wilde Man', de 'Griffioen'. De optochten van de corporaties werden begeleid door vermommen met maskers. Groepen jongeren (zie verder) maakten er deel van uit met eigen vlag, begeleid door trommels. Achteraan liepen kinderen met de meest fantasierijke kledij. Iedere corporatie of buurtschap had een eigen optocht. Wanneer ze op elkaar botsten in de smalle straatjes liep het soms op vechtpartijen uit omdat de één niet voor de ander wijken wilde. ⁽²⁹⁾ We kunnen aannemen dat zich in onze steden analoge taferelen afspeelden.

2.2. Jonkheid

Gezelschappen van ongehuwden speelden in de preïndustriële maatschappij een cruciale rol bij het organiseren van feestelijkheden. Ze waren de aangewezen opruimers van maatschappelijk vuil en de rituele herstellers van geschonden waarden en normen. De relatieve grote omvang van de overwegend mannelijke jonkheidgezelschappen wordt verklaard door de hoge huwelijksleeftijd. ⁽³⁰⁾ De wijk- of dorpsgroeperingen van de 'jonkheid', ook 'conventen' of 'abdijen' genoemd, beschouwt men als de voorlopers van de 'zottengilden' die actief waren rond Vastelavont. ⁽³¹⁾ In de steden organiseerden ze de maatschappijkritische spelvormen. Door het houden van spottornooien gaven ze kritiek op de nutteloze militaire en van praalzucht getuigende oefeningen van de adel. Ze namen een groot deel van de populaire feestviering voor hun rekening. ⁽³²⁾

In de stedelijke omgeving groeiden vastere structuren en de verkozen gelegheidskoning of -koningen kregen stilaan ook 'koninklijke' allures. Hun voorrechten raakten ingeschreven in de keuren van de steden. Ook in hun benamingen namen ze stedelijke allures aan. Voor Frankrijk was meest gebruikt: 'Abbaye de Maugouvert', 'Abbaye des Conards', 'Infanterie de la Mère Folle'. Voor Gent is er sprake van een 'Ghezelschepe van den Drooghen' dat in 1511 de eerste prijs wegkaapte "*van scoonste incomene*". ⁽³³⁾

Eén van merkwaardigste corporaties van het middeleeuwse Gent is deze der 'Ribauden'. Ze hadden een controle- en politiefunctie. Er zijn verschillende schrijfwijzen: 'Moor-', 'Moerkinderen', 'Mort-', 'Moortkinderen', 'Muerkinderen' of gewoon 'Kinderen', 'Koningskinderen'. Deze laatste naam is eenvoudig te verklaren want elk jaar kozen de 'Kinderen' een 'Koning'. Dat was hun hoofdman. ⁽³⁴⁾ De Ribauden hadden een zeer lage status. Omwille van hun ambt waren de Ribauden van 's morgens tot 's avonds, maar ook 's nachts in tavernen en bierhuizen te vinden. Men kende hen als de grootste drinkers van Gent, maar tegelijk ook als de vrolijkste gezellen, altijd klaar om te lachen, zingen en slempen. ⁽³⁵⁾ De oorsprong van deze corporatie is onbekend. Door hun naam, 'Kinderen', en hun bevoegdheden die bij de vroegste vermeldingen verband hielden met de zedelijkheid (prostitutie, landloperij) en het feit dat ze een 'koning' verkozen, kunnen ze een gemeenschappelijke oorsprong hebben met de 'Abdijen van Jonge Mannen'. Volgens Hendrik Conscience was de vlag van hun corporatie "*voor de grap vervaardigd uit grof zakkedoek of kane-waat*", wat toch ook op een carnavaleske achtergrond wijst. ⁽³⁶⁾

2.3. Feestcultuur

Vastelavont was een onderdeel van een diepgewortelde drank- en feestcultuur in de Lage Landen. In de late Middelen-

eeuwen ontstond door de economische ontwikkeling in de Vlaamse, Brabantse en Hollandse steden ook voor de gewone ambachtsman en gezelschap de mogelijkheid iets royaler deel te nemen aan de consumptie van wijn en vlees. ⁽³⁷⁾ Het feest was een welgekomen onderbreking van zware dagelijkse lichamelijke arbeid en was een collectieve gebeurtenis. Bij feesten, zowel bij de publieke vieringen als bij beperkte feestbijeenkomsten, bestond het ritueel uit een beperkt arsenaal handelingen. De oudste van deze gezelligheidsrites was het samen drinken. De wortels ervan gaan terug tot de heidense gilden van de Germanen. Nog in de 16de eeuw heetten de drinkebroers of 'de ridders van de (herberg)bank' vaak 'gildekens'. ⁽³⁸⁾ De verwondering over het bovenmatig drinken in de Vlaamse, Brabantse en Hollandse steden en dorpen beroerde al wie de Nederlanden bezocht. Onze voorouders dronken uitermate veel alcoholische dranken.

Niet alleen bij drinkgelagen waren onze landgenoten berucht, ook hun maaltijden mochten er zijn. Het *Vastelavontbanket der Schepenen van Beide Banken der Stad Gent* kostte aan de gemeente jaarlijks nagenoeg drieduizend gulden. In het jaar 1500 werden daarop niet minder dan tweeëntwintigduizend vijfhonderd wiken en vierentwintig steenen tafelkaarsen verbrand. "*Trompers ende pipers speelden onder 't maal, en*

er waren ook entremets, waarin de ghesellen van der conste dichten en zonghen."⁽³⁹⁾ Een dergelijk feest vond eveneens plaats op Halfvasten gedurende drie dagen.

Op het Vastelavontbanket waren alle bedienden van de stad uitgenodigd en ieder jaar nam de praal en pracht toe. Tot de stad Gent tenslotte op tien december 1672 besloot paal en perk te stellen aan de uitgaven. Artikel vijftig van de verordening leert dat de kosten voor het banket in dat jaar drieduizend gulden bedroegen. In plaats van het banket kreeg elk personeelslid bij wijze van vergoeding een som van vier ponden, waarmee hijzelf zijn gelag moest betalen. Indien hij niet deelnam aan het banket kreeg hij eveneens dit bedrag. Met vier ponden kon men in die tijd een fijne spijskaart samenstellen, die ook in hoeveelheid niets te wensen overliet.⁽⁴⁰⁾

Binnen de corporaties bestond een verplichte deelname aan de jaarlijkse maaltijd(en). De maaltijd stimuleerde de onderlinge verbondenheid. Het was een wezenlijk en oeroud element van het gildenwezen.⁽⁴¹⁾ In ongeveer één derde van de Gentse ambachtshuizen werd niet alleen vergaderd of gedronken, maar ook gekookt, gegeten en gefeest. Ambachtsgilden die over minder ruimte beschikten, doordat ze een kleiner ambachtshuis betrokken of een deel ervan verhuurden, zochten voor derge-

lijke activiteiten een herberg op.⁽⁴²⁾ Eén van deze maaltijden werd gehouden op het patroonsfeest, dat doorgaans samenviel met de verkiezingsdag. Bij de Gentse wevers was dit op 14 januari, feestdag van Sint-Felix. Dat was in de carnavalsperiode.

2.4. Repressie

De eerste ernstige pogingen om het feestvieren van het volkje in de Lage Landen aan banden te leggen, kwamen van onze 'vreemde' vorsten. Zo beperkte Keizer Karel in 1531 het maximum aantal bruiloftsgasten tot twintig. Eeuwen na eeuwen werden de bepalingen herhaald en strenger gemaakt. Op elf februari 1786 vaardigde Jozef II zijn berucht 'kermisedict' uit. Voortaan mocht in de Oostenrijkse Nederlanden slechts op de tweede zondag na Pasen 'kermis' worden gehouden. In alle steden en dorpen van het land moest op dezelfde dag kermis gevierd worden. Zo verhinderde de overheid dat de feestvierders van parochie naar parochie trokken. De kerk deed ook haar duit in het zakje. De Mechelse Aartsbisschop Joannes-Henricus von Franckenberg decreeteerde in maart van dat jaar dat het feest van de kerkwijding eveneens op die zondag moest doorgaan.⁽⁴³⁾ Hierbij werd de enige kermisdag ook geklerikaliseerd.

De kloof tussen volkscultuur en elitecultuur groeide ook op het vlak van het feestvieren en carnaval. De adel aan de koninklijke hofhoudingen - en in het

kielzog daarvan ook de rijke burgerij - namen niet langer deel aan het straatcarnaval. Voor de welstellende ontstond de mode van het 'Bal Masqué', dat niet toegankelijk was voor de gewone burger. Het volkse carnaval daarentegen behield zijn authenticiteit maar verloor zijn prestigieuze deelnemers: prinses, rijke burgers, hoge geestelijkheid die een eigen feestwereld opbouwden, goed afgeschermd van de volkse nieuwsgierigheid. ⁽⁴⁴⁾

Tegelijkertijd met het verminderen van hun maatschappelijke invloed werden de volkse rituelen meer en meer uit het officiële en publieke domein gebannen. Ze werden ofwel overgenomen in het familiale leven en degenereerden tot kinderspelen of werden de uitdrukkingwijze van de opstandigheid van uitgesloten groepen. ⁽⁴⁵⁾ De voornaamste bewakers van de volkse tradities, de 'Jonkheid' en haar vertegenwoordigers, verloren hun status als onderdeel van de maatschappelijke instituties. Ze veranderden van quasi-magistraten in gewone belhamels die de dansen openen op semi-clandestiene danspartijen en kabaal veroorzaakten bij speciale gelegenheden. ⁽⁴⁶⁾

De kerk leidde of steunde het offensief tegen de volkscultuur met alle mogelijke middelen. In de periode van Restauratie volgend op de Franse Revolutie probeerde de katholieke kerk haar positie van tijdens het Ancien

Régime te herwinnen. De proleten uit de 'faubourgs' en de boeren uit de verpauperde dorpen hadden als een revolutionaire pletrol over de klerikale instituties en eigendommen gewalst. 'La classe dangereuse' moest weer onder controle komen. Daartoe moest de kerk zich een reële populaire basis verschaffen door middel van massaorganisaties.

Weliswaar was de kerkelijke organisatie aanwezig in de steden en op het platteland, maar er leefde ook veel pseudo-, on-, bij-, wan- en antigeloof. De traditionele volksdevotie was nog altijd overladen met kleurrijke heiligen die soms moeite hadden hun heidense wortels te verbergen. De band met een voorchristelijke cultus viel al te duidelijk te herkennen in naamgeving, rituele praktijken, vroegere heidense locaties, aanbidding van water, rotsen, bomen. De systematische poging door een deel van de ontwikkelde mensen (de hervormers of de godvruchtigen) om de attitudes en waarden van het andere deel van de bevolking te wijzigen of te 'verheffen', kwam neer op een fundamentele hervorming van de eeuwenoude volkscultuur. ⁽⁴⁷⁾

Als onderdeel van dit proces werden volkse devotievormen verboden of afgeschaft door de kerkelijke overheden. In plaats daarvan kwamen nieuwe christelijke normen en waarden. ⁽⁴⁸⁾ Hongersnood en verarming van de boerenstand maakten deze culturele

machtsgreep mogelijk op het platteland.

(⁴⁹) Emigratie van de jongere generaties naar de stad of nieuwe werelden verzwakte de traditionele cultuur. De storm van de Franse Revolutie liet een conservatief verlangen achter en in enkele generaties werd beklonken wat de kerk al tien eeuwen vruchteloos betrachtte.

Symptomatisch was het verdwijnen van de Vastelavontactiviteiten onder directe druk van het pastorale beleid. Een schoolmeester uit de Kempen schreef deze getuigenis: "*Mommerijen, maskerades, enz. zag men weleer ook alhier op bijkans alle dorpen, doch allengs minder en thans zeer schaars. De Kerk heeft zich altoos tegen de zedeloze, losbandige en roekeloze vastenavondgebruiken verzet, ze veel verbeterd, maar nooit geheel uitgerooid. Ze zijn in ons kempenland van omstreeks 1850 langzamerhand zoozeer verminderd, dat in schier alle dorpen geen onderscheid tusschen de vastenavonddagen en de andere dagen meer te bespeuren is.*" (⁵⁰)

In de steden was de macht van de clerus minder ingrijpend want de stedelijke burgerij voelde zich weinig verbonden met de kerk. Dit was zeker zo bij de liberale Gentse burgerij. In de steegjes van de stad woonde een volkje dat ook zo maar niet onder controle was te krijgen. Om de nieuwe waarden en moraliteit te propageren kreeg de katholieke kerk echter bondgenoten uit een eerder onverwachte hoek. Ze noemden zich

'Marxisten' en werden geleid door Eedje Anseele. We zijn in de tweede helft van de negentiende eeuw beland.

3. Negentiende-eeuws carnaval

3.1. Volksfeest

In die tijd duurde het Gentse carnaval drie opeenvolgende dagen, zondag, maandag, dinsdag voor de vasten (Aswoensdag). De volgende zondag was het 'Sluiten'. (⁵¹) In 1842 verordende het 'College van Burgemeester en Schepenen': "*De vermakelijkheden van de vastenavonddagen zullen dit jaar plaatshebben op zaterdag 30 januari, zondag 6 januari, maandag 7, dinsdag 8 en zondag 13 februari*". Hier wordt bevestigd dat zondag volgend op Aswoensdag het carnaval werd verder gevierd. (⁵²) In 1850 was er sprake van vier carnavalbals: "*Op 10, 12, 17 februari en op 3 maart.*" Ook hier weer bal op carnavalszondag, op Vette Dinsdag, op zondag volgend op Aswoensdag en ook op Halfvasten.

Over die periode vonden we een stukje autobiografie van de Gentse schrijver Lodewijk DE VRIES. Hij vertelt het verhaal van een jonge dame die luistert naar de naam 'Zwart Polleke'. Samen met haar viert hij omstreeks 1875 carnaval. "*Zoo naderde Karnaval, die eene halve eeuw geleden* (het boek dateert uit 1923 dus de beschreven periode is de

jaren zeventig) *nog zo ferm in Gent gevierd werd.(...) De Maandag was te Gent de meest gevierde Karnavaldag. Dan ging de zogenaamde toer uit. 't Was een optocht door de voornaamste straten waaraan duizenden en duizenden gemaskeerden, te voet of in rijtuigen, en ook muziekkorpsen deelnamen. Geheel de stad was op de been. Het was een gejoel en gewoel tot laat in den avond, waarvan men zich geen gedacht kan geven. En dan begonnen de luisterrijke bals, vol aantrekkelijkheden, waar honderden en honderden gemaskerde koppels zich tot laat in de nacht gingen verlustigen.*"⁽⁵³⁾ Affiches maar ook straatliederen lokten de gemaskerden naar de bals. De woorden van de liedjes kwamen uit de volksmond, de wijsjes waren eenvoudig. Men hoorde ze en kon meezingen.⁽⁵⁴⁾

Omstreeks de eeuwwisseling kon men al drie weken voor Vastelavont in de winkels allerhande carnavalskostuums uitgestald zien. Er waren allerlei soorten maskers, in geperst papier, in fluweel of lijnwaad. Men zag het komiekste en lelijkste dat men kon bedenken: neuzen als worsten, knevels, valse baarden en pruiken. Anderen verkochten linten, goudgalon, tierlantijnen en versieringen.⁽⁵⁵⁾ Lang voor carnaval begonnen de mensen te sparen want een kostuum kostte veel geld. Daarbij kwam nog het geld voor het drinken.⁽⁵⁶⁾

3.2. 'Kompanies'

Vervolgens begon men stilaan de 'kompanies' te vormen. Verscheidene kennissen of 'geburen' kwamen bij elkaar om de keuze van het kostuum te bepalen en andere zaken af te spreken. Zo bespraken men welke drankhuizen en danszalen men zou bezoeken. De maskeraden in deze perioden bleven verrassend traditioneel voor een stedelijk carnaval. Claeys, een Gents publicist van liberale signatuur, beschrijft de periode van na 1830: "*Komen vervolgens de koppels, vormende hetgeen men te Gent noemt 'eene compagnie' en verkleed in boeren en boerinnen, voorafgegaan door den onvermijdelijke Arlekijn met zijne lat en Pierrot met zijne blaas.*"⁽⁵⁷⁾

Voor wat het carnaval van omstreeks een halve eeuw later betreft, beschrijft Van Bragt ook dergelijke scènes. Vanaf vijf uur begonnen de eerste verkleden zich te vertonen. Later kwamen ook de 'kompanies' op straat. Ze waren met tien tot twintig koppels met vooraan de muzikant en opzij een clown gewapend met een varkensblaas aan een stok. Er waren matrozen, Napolitanen, Pierrots, boeren, spoken die al dansend en zingend door de straten liepen. Zo trokken ze van de ene balzaal naar de andere en kregen ze geen prijs dan '*legde men uit*'.⁽⁵⁸⁾ Deze sfeer en maskerades vinden we terug in de andere grote steden zoals het nabije Duinkerken.⁽⁵⁹⁾

Carnaval. Gemaskerden op de Kouter in Gent. (Fonds A. Vander Hoegen; Het Huis van Alijn, Gent)

In de zondagskrant van 1895 ging de *Journal de Gand* dieper in op het fenomeen van de 'kompagnies'. "*Il est un grand nombre de nos citoyen/nes qui honorent carnaval d'un culte ardente.*"

Een groep kennissen van mannen en vrouwen uit een zelfde wijk of buurt legde in de eerste plaats een spaarkas aan voor het carnavalsfeest. Dit stond onder leiding van een president. Die

mocht de kleding kiezen, wat geheim gehouden moest worden. Er werd dan in het gezelschap een Pierrot gekozen, meestal de vrolijkste van de groep. Vroeger was het een Harlekijn die de groep voorging en dan moest schermen met rivaliserende voorbijgangers. Het wapen van de Pierrot was een blaas op een stok. Zijn kostuum werd betaald door de kas en hij mocht gratis binnen in de meeste danszalen. De kas betaalde daarnaast één glas per koppel. ⁽⁶⁰⁾

Ook in Aalst werd in de gezinnen van werklieden maandenlang gespaard. Elk wilde tot een uitgelezen 'kompagnie' behoren. Hoe groter de 'kompagnie', hoe meer plezier. Daartoe was geld nodig om de algemene en bijzondere uitgaven te dekken en om de kostuums te betalen. De bijdrage in de gemeenschappelijke drinkpot en de volgorde van de te bezoeken herbergen bepaalde men vooraf. Ook werd vastgesteld welke kledij men zou aantrekken en welk masker men zou opzetten. Keuze was er genoeg: Italiaan, clown, matroos, boer of boerin, maar iedereen in de 'kompagnie' moest zo gelijkvormig mogelijk uitgedost zijn. ⁽⁶¹⁾

Meestal speelde men ook muziek op een accordeon of een ander instrument. In de danszalen kreeg men prijzen voor de mooiste en de grootste 'kompagnie', gewoonlijk een bloedworst of 'bloende'. ⁽⁶²⁾ Omstreeks 1900 hing men in sommige herbergen in de H.Kerststraat

een hesp en 'bloende' voor de glazen deur. De herbergier beloofde daarmee de 'schoonste maskers' op 'slonsendag'. ⁽⁶⁴⁾ Zo werden de 'slonsen' naar de herberg gelokt.

3.3. Straatcarnaval

De 'maandag' en het 'sluiten' waren de dagen der fabrieken en der gebuurten, dus de volkse dagen. *"Men zag op den toer de boeren met hun hoge be kroonde hoeden, de boerinnkens met pijpmutskens en geruiten halsdoeken, op hun kloefkens dansen, de matrozen, de Tirolers en Tiroliennen stappen, den dans begeleidende van bellespel en tymbalen. Hier en daar kwam een guitige snaak, die wel eens den hekel kon drijven met de politieke mannen; zoo b.v. die verkooper van Goudasche pijpen die riep: Groote stelen, kleine stelen, groote stelen meest"*. ⁽⁶⁴⁾ Er waren ook kleinere groepjes die van de *"enen herberg naar de andere dweilden, al dansende en al zingende, allerlei zotte fratsen uitvoerend. (...) Zij zongen allerlei liederen op maat van de muziek, zij vielen van het enen lied in het andere en van al dat dansen en zingen kregen ze dorst."* ⁽⁶⁵⁾

Het carnavalszingen was in Gent een belangrijke traditie. Vooral in de katholieke kranten werden de liedjes voortdurend bekritiseerd omwille van hun inhoud. *"Le carnaval (...) a reproduit les scènes ignobles qui souillent habituellement nos rues, pendant ces jours de*

license. Des hommes, des femmes et malheureusement aussi des bandes nombreuses d'enfants, se traînant par les rues dans le débraillé le plus honteux et vociférant des chansons obscènes."⁽⁶⁶⁾ Door voortdurend te hameren op de slonzigheid en het schunnige van de liederen lokte men een optreden van de overheid uit. Sommige teksten, zoals politieke en religieuze schimpliederen waren verboden. Dus verspreidde men de liederen voor een deel illegaal. In 1850 werden enkele manifestanten opgepakt die politieke liedjes verkochten. Een Vlaams zangboekje *Masquerade*, werd in beslag genomen. De *Gazette van Gent* schreef dat de betrokken liederen "*in de verfoeylijkste en walgelijkste woorden zijn uitgedrukt.*" Ook de verkopers van een klaaglied over de armoede van de werkmans, *De verkeerde Wereld*, werden aangehouden. Centraal in dit spontane straatcarnaval stond 'Den Toer'. Al wie benen had, ging er naar toe. 'Toer' betekent 'omme-gang'. Het parcours was vastgelegd door het gemeentebestuur. Waarschijnlijk werd rekening gehouden met een bepaalde traditie: Koornmarkt, Lange-nunt, Vrijdagmarkt, Kammerstraat, Koningstraat, Zandberg, Hoogpoort (Borluutstraat), Botermarkt, Magelein-straat, Koestraat, Vogelmarkt, Kouter, Connestraat, Veldstraat en terug naar de Koornmarkt.⁽⁶⁷⁾ Deze volgorde werd vastgelegd in een verordening van der-

tig januari 1807. Dat was enkele jaren nadat in 1802 het verbod op vieren tijdens de revolutionaire periode opgeheven was. De koetsiers werden verplicht allemaal dezelfde richting te nemen, van de Koornmarkt naar de Lange Munt. Hieruit kunnen we afleiden dat het voordien al een gewoonte was deze straten te volgen maar in de twee richtingen, wat waarschijnlijk voor de nodige herrie zorgde.⁽⁶⁸⁾

Opvallend voor het negentiende-eeuwse carnaval is de liefdadigheid die georganiseerd werd tijdens de optochten. Bij het nalezen van de kranten uit de betrokken periodes krijgt men de indruk dat deze 'filantropische cavalcades' het carnaval uitmaakten. De (burgerlijke) kranten schreven alleen over het carnaval indien er voor de (burgerlijke) lezers belangrijke evenementen gebeurden. Dit betekent voor de katholieke kranten een liberale charivari of spotten met de kerk. Voor de liberale kranten waren vooral de liefdadige geldinzamelingen door de liberale sociëteiten het vermelden waard. De omstandigheden en de omgemaakte bedragen werden na elk carnaval weergegeven. Wie deze kranten dus gebruikt als historische bron (en het zijn momenteel veruit de enige bronnen) krijgt een vertekend beeld. Voor de jaren waarin er geen liefdadige cavalcades doorgingen, gaat men al gauw besluiten dat er helemaal geen carnaval was. Het volkse straatcarnaval

gaat dan onopgemerkt de vergetelheid in.

3.4. Enkele carnavaaltypes

In de straten bleef het volk vieren. Carnaval was het volksfeest bij uitstek, waarbij alle opgekropte sentimenten naar boven borrelden. Dit volkse element herkennen we ook in de zeer traditionele en carnavaleske klederdrachten van de Gentse carnavalsvierders. *“De dinsdag was de minst geëerde dag, de ware Slonsendag. Toen zag men half-dronken slonsen, vuile Jeannette en schandalen genoemd, door de straten slenteren, geile liedjes zingende. Het waren mannen in vrouw en vrouwen in man verkleed. Hunne kleding was niet kostelijk: een katoenen slaapmuts, ofwel een ouden hoed of muts op de kop; ene versleten of omgekeerde frak of vest, een gescheurde jak en een rok om het lijf, zoo waren ze gepatroneerd; in de hand, een stok waaraan eene vogelmuit hing met een haring in, of het geraamte van een paraplu. De vrouw of in vrouw verklede man droeg een bussel stroo of een pak vodden, als ware 't een kind”.* (69) Deze kostumering herinnert ons aan de kledij van de Aalsterse ‘Voil Jeannetten’. (70) Ook op verscheidene andere plaatsen in ons land, zoals in Halle, werd deze kostumering aangetroffen omstreeks 1900. (71)

De term ‘Slons’ lijkt voor Gent en omgeving de algemene benaming voor de manier van vermommen door de

arbeiders. In de carnavalsherinneringen bij VAN BRAGT vinden we de Gentse ‘slonsen’ op Vette Dinsdag, want dit was de ‘slonsendag’. Het spaargeld raakte op en het vertier was veel verminderd. De danszalen werden nog weinig bezocht. De verkleden trokken die dag vodden aan. *“Men zag een hoed (...) van wel dertig jaar oud, een masker met een lange vuile lap, met een gat in het midden waardoor en sigaar stak. Dan een ‘baskine’ en een lange vuile rok, aan de arm hing een kabas, ook soms een vogelmuit, waarin een droge haring hing te bengelen.”* (72) Ook in kleinere Oost-Vlaamse gemeenten liep in de vorige eeuw dit soort vermommingen rond. In Assenede was maandag van carnaval bekend als ‘mannekenmaandag’ of ook ‘sloezenmaandag’. *“Het was dé carnavalsdag voor de werkman.”* (73)

Claeys vermeldt deze ‘slonzen’ in Gent in de periode vlak na de onafhankelijkheid van België (1830). *“De mannen gewikkeld in een beddenlaken of in vrouwen verkleed met, op den rug, de traditionele muit waarin een haring zwiert, in gezelschap van een koolknol of van eene wortel.”* (74) Naar deze vermomming verwijst ook een beschrijving van het Gentse carnaval uit 1806: *“Weinig vrouwen in mannen, en vele mannen in vrouwen verkleed en bijna altijd, wat deze laatsten betreft, met den slechtsten smaak aangedaan.”* (75) We

Wilde Man, Varkensblaas, Ketelmuziek, Travestieten, Bezem, Narren. Detail van het schilderij "Vastenavond te Antwerpen" door Erasmus Delie (ca. 1660).

vinden deze Gentse 'slons' terug in een verbod uit de achttiende eeuw. Naast het verbieden van wapens, stokken en sneeuwballen smijten lezen we ook over *onbetaemelycke ende ongewoonlyke*

kleederen te loepen". Men verbood aan de mannen zich in vrouwen (en omgekeerd) te verkleeden. ⁽⁷⁶⁾

De travestiet is (meestal) een man die zich in vrouw verkleedt, niet om biolo-

gische redenen maar om psychische of rituele redenen. Deze vermomming, is een klassieker in alle Europese carnavals. ⁽⁷⁷⁾ Bij zijn reis naar Italië beschreef Goethe deze carnavalsfiguur. ⁽⁷⁸⁾ Over de oorsprong van de merkwaardige verkleeding is weinig geweten. We weten enkel dat ze zeer oud is en een typische vermomming uitmaakte voor de man uit het volk. Voor ons land is de oudste verwijzing een tekst uit Hoi, gedateerd op twee juni 1224. Dit is Pinksterzondag. ⁽⁷⁹⁾ Op deze Sinksendag gingen alle mannelijke inwoners van Hoi, jong en oud, in vrouw verkleed en de baarden afgeschoren de straat op. Ze voerden oude spelen op. Ze beeldden ook bepaalde personages uit zoals keizer, koning, hertog, graaf of abt. Sommigen waren gewapend met speren of zwaarden en droegen schitterende helmen. Alle anderen waren naar gelang hun mogelijkheden versierd als vrouw. Niemand bleef thuis. In optocht liep men twee per twee al zingend over de pleinen en door de straten. Dansende groepen trokken naar verschillende plaatsen buiten de stad. ⁽⁸⁰⁾ Het was enkel de mannelijke bevolking die deelnam aan de optochten, zoals bij alle traditionele gemaskerde optochten. De mannen verkleedden zich in vrouw en schoren zich (gekscheren). ⁽⁸¹⁾

Een andere kostumering die we vaak tegenkomen in de beschrijvingen van Van Bragt en Claeys is de 'boer'. "De

Vlaamsche dracht, bestaande in een soort van zwart zijden shall, welke de dames op het hoofd dragen (is) terug in voege gekomen. De boerinnen waren talrijk en goed opgesmukt: dat was de volledigste vermomming van onze dames." ⁽⁸²⁾ Celis beschrijft 'boeren' met hoge bekroonde hoeden en de 'boerinnens' met pijpmutsen en geruite halsdoeken die op hun 'kloefkens' dansen; ⁽⁸³⁾ Zich vermommen in 'boer' was voor de stedeling een manier om te spotten met de boerse mentaliteit. Meer nog dan nu was er in vroegere eeuwen een sterke scheiding tussen de 'vrijgevochten' stedeling en de 'simplele' dorpsbewoner. De 'boer' was een karikatuur van de vermeende boerenstand. Zijn manieren stonden in schrille tegenstelling tot het verfijnde gedrag van de nieuwe elite, en vormden een bron voor allerlei burleske toestanden.

Men kan deze positie vergelijken met de middeleeuwse carnavalsfiguur, de 'Wilde Man'. Deze vormde de antithese van de nobele vechter, de ridder. ⁽⁸⁴⁾ Zo is in de stedelijke carnavals de 'boer' het equivalent geworden van de 'nar'. De evidente domheid van de boer kan vergeleken worden met de rituele domheid van de nar. Beiden hebben weinig hersenen en veel 'wind' onder de schedel. Ze maken trouwens beiden veel 'wind' want de zware 'boerenkost' verschilt niet veel van het dieet van bonen en erwten dat traditioneel gegeten wordt

door de nar tijdens de Vette Dagen. Men herkent ook de 'omgekeerde wereld' in deze kostumering. In de dorpen zal men zich met carnaval uitdossen als de rijke burgers of handelaars, met 'pitenleers' en buishoeden. De 'burgers' in de steden doen het omgekeerde.

4. Fatsoenrevolutie

4.1. Kentering omstreeks 1870

In de negentiende eeuw werd in Gent het carnaval gevierd zoals overal elders in de Europese steden. Het was zeer populair en volks. Omstreeks 1870 veranderde de houding van de Gentse burgerij tegenover het straatcarnaval. Was het carnaval veranderd? Waarschijnlijk niet. Wat wel veranderde in de voorbije decennia was de economie. De industrie ontwikkelde zich verder. Vanuit de dorpen trok een gestage stroom migranten naar de stad. De beluiken raakten overvol. Opstand en revoltes dreigden in de Europese grote steden. Tijdens de 'Commune van Parijs' (1871) zou voor het eerst een socialistisch geïnspireerde regering aan de macht komen. Het leek alsof elke moment een revolutie van onderop dreigde los te barsten. De bevreesde burgerij trok zich in haar eigen wereld terug. De stad werd opgesplitst in 'miljoenenkwartieren' en arbeidersbuurten. ⁽⁸⁵⁾

Mede door het verstevigen van de klassengrenzen was het arbeidersvolk een anomie, onberekenbare factor gewor-

den. Het volk werd afgeschilderd met behulp van stereotiepen. De zogenaamde zedeloosheid en boertigheid stonden hierbij centraal. Alhoewel de 'slonsen' al lang in het Gentse carnaval rondliepen, zal men in navolging van *Le Bien Public* stilaan kritiek gaan uitoefenen op de kledij van de gemaskerden. De kostuums vond men niet langer origineel en de zelfgemaakte kostuums van de domino's, boeren, clowns werden als vulgair bestempeld. De burgerij ging er zich in toenemende mate aan ergeren. De *Journal de Gand* gaf op achttien februari 1885 een goede samenvatting van de mening van de burgerij over het regentachtige carnaval van dat jaar: "*Les masques crottés et mouillés étaient encore plus malpropres et plus ignobles que d'habitude. Sauf aux bals du Théâtre, de l'Eden et du Skating-Ring.*" Dit waren de burgerlijke bals.

De elite organiseerde voortaan haar bals ver weg van het volk. Deze scheiding deed zich ook voor in de kleinere steden zoals Aalst. De *Denderbode* van één maart 1900 schreef dat omstreeks 1880 talrijke café-chantants en danszalen ingericht werden. Tussen deze zalen was, op kleine uitzonderingen na, een zeer stipte grenslijn getrokken. De burgerij trok naar *Concordia* (Schoolstraat), het gekende *Casino* of *Bokken Hof* in de Nieuwstraat (nu Vlaanderenstraat), naar de *Comte d'Egmont* (Grote Markt), of naar de *Société Privée* op het

Keizerlijk Plein. De Aalsterse arbeidersbevolking trok naar de danszalen in de Nazarethstraat *Au Voyageur*, in de Hoogstraat *A la Grande Salle de Danse*, in de O.L.Vrouwstraat *Café-Chantant*, op de Hopmarkt *In de Hollandsche zaal*, in de Molenstraat *In den Koeikop*, op de Varkensmarkt *A la Nouvelle Corbeille*.⁽⁸⁶⁾

Bij de welmenende elite ontstond een nieuwe trend om tijdens de carnaval dagen een beschaafd vermaak aan te bieden aan de arbeiders. De liberale werkmans- en vrouwengenootschappen organiseerden toneel- en zangvoorstellingen. Deze initiatieven werden overgenomen door andere burgerlijke verenigingen zoals 'Onze Moedertaal Vooruit', 'Moedertaal en Vrijheid', 'Leie- en Scheldezones', de 'Cercle Catholique St-Pierre', 'Patronage Catholique d'Akkergerm'.⁽⁸⁷⁾

4.2. Dagen der verdierlijking

Ook de sociaal-democratie keurde de carnavalsfeesten af, de arbeiders moesten zich onthouden van zang en drank. De sociaal-democraten propageerden een strenge levenswijze, met ascetische trekjes. In 1899 schrijft Vooruit "Wie niet werkt op 1 Mei, gaat met vrouw en kinderen in de stad wandelen, maar onthoude zich van drinken; hij gaat zich verkwikken naar buiten, in de rustige, vrije natuur, maar hij denke aan geen drank; als men wat te verteren heeft, men koope voor zich en de zijnen voed-

sel".⁽⁸⁸⁾ Daarenboven moest de arbeider deelnemen aan wat op dat moment beschouwd werd als het summum van cultuur: de burgerlijke cultuur. Anseele wilde de arbeiders tot 'edele en zedelijke' mensen opvoeden én tot een hogere beschaving omhoog tillen.⁽⁸⁹⁾

De Gentse sociaal-democraten maakten van de strijd tegen carnaval een actiepunt. Avanti⁽⁹⁰⁾ schrijft. "*Deze strijd tegen de vastenavond-baldadigheden is een der eeretitels der Gentsche socialistten; ze zijn erin gelukt, door de omstandigheden geholpen, die dagen der verdierlijking uit de lokale gewoonten te verdrijven.*"⁽⁹¹⁾

Dat het menens was en dat dit bovendien één van de eerste actiepunten der nieuwe partij werd, bewijst het feit dat de partij reeds in 1877 "ter gelegenheid van Karnaval een groot werkliedenfeest als protestatie tegen de verdierlijking der vastenavonddagen" inrichtte.⁽⁹²⁾ Ook al het jaar voordien in februari 1876 organiseerde 'Het Internationaal Werkliedenverbond Afdeeling Gent' een groot concert en een tombola als substitoot voor carnaval. In een pamflet werd dit volksfeest zedeloos genoemd: "*Weldra zullen de Karnavaldagen, die barbaarsche feesten, welke oneer, zedebederf, volksverbeesting na zich slepen, die woeste braspartijen, door de opperhoofden der kerk ingesteld om de massa nog meer te verdierlijken en haar gevoel van eigenwaarde gansch te vernietigen;*

weldra zullen die volkszwelgerijen opnieuw aanbreken. Tegen die zedeloze instellingen moet ieder weldenkend mens protesteeren en den ledigen tijd die hem dan overblijft besteden aan de verzekering van zijn eigen toekomst, aan de grote zaak, aan de ontvoogding der volkeren".⁽⁹³⁾

In 1891 lanceerde de partij opnieuw heftige aanvallen. Met het naderen van de carnavalsfeesten zocht men naar alternatieven en stelde deze ook voor aan de gemeenteraad. De traditionele vrije dag op de derde carnavalsdag, 'Vetten Dinsdag' of 'Mardi Gras', werd het doelwit van de aanvallen. Deze dag was immers de meest gevierde en de feestvreugde ging dan naar de climax. Het was de dag der 'slonzen'. Op dat moment was het belangrijkste onderdeel van de carnavalsfeest nog altijd de optocht, 'Den Toer'. Volgens Avanti was het een "oopenvolging van rijtuigen, vermomden en nieuwsgierigen, die elke Carnavalmiddag den kringloop eener menigte straten uit het midden der stad doortrok, en het centrum der Carnavalpret daarstelde. Vooral den Dinsdag waren de toneelen gemeen en weerzinwekkend."⁽⁹⁴⁾

4.3. Afschaffen 'Vetten Dinsdag'

De partij ging dus in het tegenoffensief. Ze stelde voor om de vrije dag van deze Dinsdag te vervangen door een vrije dag op 'Eén Mei', die toen nog geen officiële feestdag was. Met dit voorstel wilden

de socialistische leiders zowel het liberale gemeentebestuur als het patronaat op hun verantwoordelijkheid wijzen. Bedoeling was de burgerij voor een dilemma te plaatsen. Ofwel steunde deze verder de "weezinwekkende tafereelen" van Vette Dinsdag ofwel schonk men aan de sociaal-democratische arbeidersbeweging haar eigen feestdag. "Van in de maand Januari werden twee verzoekschriften gezonden, één aan den Gemeenteraad, een ander aan de fabrikanten."⁽⁹⁵⁾ De brief aan de gemeenteraad was opgesteld in het Frans. De schrijver ervan was goed op dreef. "Par suite d'une regrettable tradition le mardi du carnaval est un jour consacré à des mascarades et à des orgies particulièrement blâmables et dégradantes. On ne voit que déguisements en lambeaux, d'une malpropreté repoussante; on n'entend que des chansons obscènes et des interpellations ordurières, des scènes d'ivrognerie et de débauche. Les auteurs de ces tristes saturnales perdent toute dignité et tout respect d'eux mêmes. C'est un spectacle démoralisant."⁽⁹⁶⁾

Het gemeentebestuur won inlichtingen in bij Gentse fabrikanten en bij de verantwoordelijken van de politie. Het afschaffen van Vette Dinsdag had volgens hen voor- en nadelen voor het bedrijfsleven. De vrije dagen werden nu gebruikt om onderhoudswerken uit te voeren en waren bijgevolg niet echt ver-

loren. Indien men de vrije dag op 'slon-sendinsdag' afschafte, moesten de feestelijkheden op maandag om middernacht stoppen. En dan mochten er zeker geen bals en feestelijkheden meer zijn op dinsdag zelf. Men zou dan ook moeten de maskerades verbieden op dinsdag. Dit leek zelfs voor de politiecommissarissen te drastisch. *"Dans l'état actuel de nos traditions locales il n'y a pas moyen de défendre brusquement sans transition et d'une façon radicale les réjouissances populaires qui ont lieu ce jour depuis un temps immémorial, et surtout de le faire en interdisant non seulement le tour, mais les mascarades et déguisements, les fêtes et les bals publics et en supprimant le jour susdit le congé traditionnel de nos écoles et de nos administrations."* (97)

De vrije dag van 'Vetten Dinsdag' bleef uiteindelijk behouden. De liberalen beriepen zich op een referendum dat in een Gents textielbedrijf gehouden was. In het Gentse vlasfabriek 'La Gantoise' werkten meer dan tweeduizend arbeiders en arbeidsters. Bij een referendum stemden slechts tweehonderd voor het afschaffen van de vrije dag op carnavalsdinsdag en het invoeren van de vrije dag op 'Eén Mei'. Negentienhonderd personeelsleden stemden voor het behoud van de feestdag op Vette Dinsdag. Dit referendum was een bittere pil voor de Gentse socialisten. Ze leden een feitelijke nederlaag bij hun

eigen basis na de jarenlange hetze tegen carnaval. De Gentse 'Vereeniging der Vlasbewerkeren en Bewerksters' stak haar teleurstelling niet onder stoelen of banken. *"Gij hebt uwe verlaging gestemd, het zij zo"* schreef ze in een pamflet. Dit referendum toont het belang aan van het carnavalsfeest voor de arbeiders in die periode. Deze uitslag deed de burgemeester wijselijk besluiten: *"Il ne sert à rien de faire des règlements quand les mœurs y sont hostiles, parce que alors l'exécution en devient impossible."* (98)

Op vierentwintig januari 1891 antwoordde het Gemeentebestuur dat openbare feestdagen niet haar bevoegdheid waren: *"derwijze dat uwe vraag, voor wat het feest van Eén Mei betreft, door ons niet kan beantwoord worden."* Toch kon de partij punten scoren betreffende de publieke feestelijkheden van 'Vetten Dinsdag'. Het antwoord van het gemeentebestuur stipuleerde dat: *"Uw voorstel om den dijnsdag van Karnaval af te schaffen, zullen wij zonder uitstel aan den Gemeenteraad onderwerpen."* (99) Op de gemeenteraadszitting van tien juli 1891 kwam het voorstel ter bespreking. *"Men bracht het niet verder dan tot de afschaffing van DENTOER op den Carnavaldinsdag. Al de overige feestelijkheden bleven behouden"* meesmuilt Avanti. (100) Ter gelegenheid van het carnaval van 1892 berichtte het college: *"De burge-*

meester deelt mede, dit naar de wens van de gemeenteraad van 10 juli 1891, overwegende dat men de ontuchtige zangen, waarvan er gedurende de carnavaldagen gebruik wordt gemaakt, dient te beteugelen, alsook een einde te stellen aan de walgelijke vertoningen van gemaskerde en verklede personen, welke zich namelijk de dinsdag van carnaval voordoen, bericht de bevolking, dat die buitensporigheden niet meer mogen geduld worden. Beveelt de heer oppercommissaris van politie de wanorde te doen ophouden.”⁽¹⁰¹⁾ Door hun optreden in de gemeenteraad slaagden de sociaal-democraten er toch in het volksfeest een zware slag toe te brengen. De traditionele optocht, ‘Den Toer’, op dinsdagnamiddag was immers het hoogtepunt van het carnavalsfeest. En onder sociaal-democratische druk verbood het stadsbestuur voortaan deze optocht. Dit betekende een eerste stap in de afbouw van het feest.

Het afschaffen van ‘Den Toer’ op carnavalsdinsdag volstond niet voor de sociaal-democraten. De haat van Anseele tegen het carnavalsfeest was zo virulent dat hij rare sprongen maakte. Nu fabrieksarbeiders duidelijk gemaakt hadden niets van zijn beschavingsstrategie te moeten weten, richtte hij zich tot de fabriekseigenaars in een emotionele brief, met de vraag de ‘Vetten Dinsdag’ te vervangen door een vrije dag op ‘Eén Mei’. De brief uit 1893 is in merkbaar-

dige bewoordingen opgesteld. “ (...) De walg voor de Vastenavondfeesten stijgt met elken dag bij het grootste deel der werklieden, en ‘t is met genoeg dat zij hunnen verdwijning zullen zien, wanneer de verloren rustdagen door anderen worden vervangen. Wij vragen U, Mijne Heeren, laat ons den Dinsdag van Carnaval werken. Wij willen onze zoons en dochters aan de gevaarlijke gevolgen van dien dag onttrekken. Een verdediger uwer klasse, een gewezen minister, M Frère, heeft meer dan eens gezegd, dat het licht van boven komt, dit wil zeggen, dat het verstand, de hoogste zedelijkheid en eerlykheid van de rijken komt. Wy verzoeken U, Myne Heeren, het licht te doen schynen. Wij verzoeken U, uwe fabrieken dien dag te openen, te toonen dat gij ons minstens zoo goed wilt als wij zelve willen zyn en de verheffing van ons gezin, de volmaking van de opvoeding onzer kinderen niet wilt laten afhangen van een vijffrankstuk, dat gij - misschien - minder zoudt kunnen winnen.”⁽¹⁰²⁾

Anseele zou niet rusten vooraleer het carnaval definitief uit de geesten en harten van de Gentenaars gebannen was. Dit zal hem nog jaren inspanningen vragen, maar niet tevergeefs. Op zeventien november 1895 waren er verkiezingen geweest. Deze gebeurden volgens het stelsel van het algemeen meervoudig stemrecht. Het aantal kiezers bedroeg 28.100 personen (bijna 18% van de

bevolking) die samen 35.070 stemmen uitbrachten. De liberalen haalden 11 zetels, de katholieken en de socialisten elk 10. Er waren ook toegevoegde gemeenteraadsleden gekozen uit de kiezersnijveraars en de kiezerswerklieden. De socialisten wonnen bij de werklieden de vier zetels met ongeveer 6200 stemmen tegenover 2200 stemmen voor de anti-socialisten. Van de nijverheidszetels gingen er drie naar de liberalen en één naar de katholieken. De uiteindelijke zetelverdeling was nu veertien voor de liberalen én veertien voor de socialisten, de katholieken hadden elf zetels.

Er bleef een liberaal gemeentebestuur maar de socialisten probeerden van nu af aan in de gemeenteraad een meerderheid tegen het carnaval te vormen. Op een februari 1897 brachten ze de afschaffing van de 'slonsendag' in de gemeenteraad. Een nieuw argument moest de andere partijen overtuigen. Ditmaal probeerden ze de burgerij met economische argumenten te bewerken: *"De neringdoende burgerij heeft niets te winnen bij het behouden van de derde dag, vermits in het algemeen dan al de spaarpenningen der carnavalzotten uit de werkersstand reeds verteerd zijn, dat er op de plak gekocht wordt en dat de ongelukkigen weken en weken hun verkwistingen moeten uitzweten en zich zelfs het noodzakelijke onttrekken."* De 'slonsendag' moest afgeschaft worden; *"zelfs ook wanneer het volk, onbe-*

kend met zijn ware belangen, verblind genoeg zou zijn er protest tegen aan te tekenen." ⁽¹⁰³⁾

4.4. Campagne van 1897

In het jaar 1897 werden alle messen geslepen om het feest te nekken. Einde februari 1897 berichtte *Vooruit*: *"Gedrukte en gezegelde banden MASKERS AF, VERBODEN MET CONFETTI te werpen zijn in de administratie van het blad Vooruit te bekomen aan den prijs van 25 centiem."* ⁽¹⁰⁴⁾ Alle energie werd gericht op het demonstreren van de nieuwe zedelijkheid die de sociaal-democraten onder het arbeidende volk probeerden te brengen. De partij zou op de carnavalsdagen aan de militanten een loodzwaar programma van vergaderingen en culturele activiteiten aanbieden. In dezelfde kolom van *Vooruit* werd meegedeeld dat de 'Multatuli Kring' op carnavalszondag *"eene buitengewone Toneelvertoning"* geeft. *"Men zal opvoeren: HET ROUWKLEED, dramatisch schouwspel in 1 bedrijf, en PRIMA DONNA, een blijspel."* De kaarten zijn te verkrijgen bij de portier van *Vooruit*. Eveneens geeft de *"NAAI- EN ONTWIKKELINGSCHOOL VAN DE VLASBEWERKINGS VEREENIGING"* in samenwerking met de wijkclub *"DE VERBROEDERING een schoon concert (...)* waarvan het programma (...) zeer keurig is samengesteld. *Inkomprijs tien centiem!"* De absolute topper van het 'antiantifeest' werd de opvoering van *Tannhäuser*. de

opera van Wagner, in de Gentse schouwburg.

“Weg met de Slonsendag” titelde Vooruit op zevenentwintig februari 1897. “De radico-socialisten vroegen in den gemeenteraad de afschaffing van den derden Karnavaldag. Liberalen en katholieken (...) stemden tegen dit voorstel. De liberalen (...) logen, want zij helpen het volk verstompen. Zij waren de apostels van het sparen en zij organiseren de verkwisting (...) De katholieken (...) zijn schijnheiligen, huichelaars die geen woord van hunnen godsdienst gelooven.” Tot dan toe hadden de sociaal-democraten reeds enkele feestelijkheden op carnavalsdinsdag kunnen laten afschaffen. Nu ging het om een totaal verbod van alle maskerades. De andere partijen hielden het bij een verbod waarbij overdag niet gemaskerd mocht rondgelopen worden. “Het verbod om den dinsdag slechts na 8 uren te mogen maskeeren is zoveel als niets (...). De uitspattingen worden omhuld met den mantel der duisternis; zij zijn er slechts te erger om.” Hetzelfde artikel van Vooruit somde tot slot de anticarnaval activiteiten van de partij op. Gezien de burgerpartijen “uwen val, uwe verbeesing willen en met plezier zien” stelde Vooruit: “schenk hen dat genoeg niet, masker u niet, zingt geen walgelijke liederen. Stroomt naar de museums om er de kunst te leeren kennen en liefhebben. Stroomt naar de vertooning van

TANNHÄUSER, maandag (...). DINSDAG-MORGEN allen naar de OPENBARE MEETING.”

Deze aanmaningen werden overgenomen de dagen nadien. Vooruit van achtentwintig februari en één maart 1897 publiceert het definitieve programma van het anticarnaval. De partij belegde op dinsdag een meeting in het ‘Feestlokaal Vooruit’ in de Bagattenstraat. “Aan de dagorde staan de volgende onderwerpen: Karnaval, Koersen en de Kiezing voor de Werkrechtersraad.(...) Met opzet houden wij deze meeting den dinsdagmorgen van Karnaval. Onze tegenstrevers zeggen: wat beteekenen uwe protestatiën tegen Karnaval, wanneer gij zelve niet bewijst dat de werklieden die dagen aan iets anders en aan iets beters willen besteden.”⁽¹⁰⁵⁾

Pittig detail, met dezelfde oproep tot een anticarnaval, werd gemeld dat er “kostumen voor de Eerste Communie” te koop zijn in de winkels van ‘Vooruit’. Dat carnaval een katholiek feest zou zijn, was één de talrijke argumenten van Anseele tegen het carnavalsfeest. Het zou een religieus feest zijn waarin men veel geld verkwistte. Nochtans was het communiefeest een katholieke feest waar ook wat geld aan verkwist werd. Het toch rabiate antiklerikale verbalisme der Gentse sociaal-democraten vertoonde soms wat vreemde bochten.⁽¹⁰⁶⁾

4.5. Na de campagne van 1897

Op twee maart 1897 volgde nogmaals een laatste oproep: *“Wij moeten daar met duizenden bijeen zijn om aan de heeren te toonen dat het eigenlijke volk, de verstandige arbeiders, tegen de uitspattingen zijn.”* Die duizenden zouden uiteindelijk honderden zijn. Dit aantal was toch ruim voldoende voor de propagandamachine om in *Vooruit* over grote successen te schrijven. Want *Vooruit* toonde zich bijzonder verheugd over het succes van de campagne. Op drie maart meldde de krant: *“Het was zondag prachtig weder, een weder om de zotten aan te moedigen, maar er waren bijna geen verkleedden of gemaskerden te zien (...). In onze lokalen was het overal zoveel te drukker. (...) Wij zien duidelijk dat de beestigheden veel afnemen, dat het werkvolk zich hooger heft, dat onze propaganda tegen karnaval met de beste uitslagen wordt bekroond. Nog enkele jaren en de beestigheden behoren tot het verleden, dank zij de socialisten...”* Toch even de vermanende vinger opheffen: *“Het concert in ons Feestlokaal kon beter bijgewoond zijn.”*

De dag nadien is *Vooruit* nog altijd in de wolken over de meeting in het feestlokaal op dinsdag. Tussen de letters door lezen we dat het beter had gekund. *“Om 11 ure was de zaal schoon gevuld met 500 à 600 zittende partijgenooten, wat zeer verheugend is voor een dinsdag van Karnaval. Om 12 uur eindigde de*

meeting in eene opgewekte stemming. De proef om den dinsdag van Karnaval dus te besteden, als een propagandadag is ten volle gelukt en dit strekt ter eer der partijgenooten.” ⁽¹⁰⁷⁾ Merk op dat in de oproepen van *Vooruit* in de voorafgaande dagen sprake was van vele duizenden aanwezigen en nu geschreven wordt over *“500 tot 600 zittenden”*.

Dat de Gentse arbeiders te mobiliseren waren voor ernstige onderwerpen bewijst het grote aantal debatten en meetings in de periode omstreeks 1900. ⁽¹⁰⁸⁾ Bijgevolg moeten we het aantal aanwezigen op de bijeenkomsten van het anticarnaval relativeren, want deze vijfhonderd tot zeshonderd militanten vertegenwoordigden niet de man in straat. Hier zat de harde kern van de Gentse Anseele-getrouwen, misschien aanwezig op zulke bijeenkomsten om andere redenen dan pure overtuiging. ‘Vooruit’ was meer dan een politieke beweging. Het was een microkosmos met tientallen randorganisaties. Voor die periode moet het totaal aantal bestuursleden van de socialistische verenigingen op 270 tot 280 worden geraamd. ⁽¹⁰⁹⁾ In 1888 werkten er 150 arbeiders en bedienden voor ‘Vooruit’. Tien jaar later, in 1898 groeide dit aantal voor de gehele beweging aan tot 327 personen. ⁽¹¹⁰⁾ Bij bepaalde gelegenheden voelden deze ‘werknemers’ zich verplicht om aanwezig te zijn. Het personeel van de drukkerij, winkels, apotheken, textielfa-

KARNAVAL

13 Feb 1899

Ja, ja, wij kunnen gelukkig en tevreden zijn met de uitslagen onzer pogingen om de karnavaluitspallingen te doen verdwijnen.

Zondag waren de verkleedden zoo zeldzaam dat men straten ver kon gaan zonder een masker te zien.

Maandag, de groote dag, was er zeer veel volk op den wandel en de gemaskerden liepen zeer dun tusschen de massa.

Rond 8 ure was het op het brandpunt — de Kouter — een stroom, maar er was geen masker op honderd wandelaars.

Menschen die daar veel te klagen hadden, waren de confettimarchands, die niet de helft zooveel verkochten als op andere jaren, al is de prijs hunner waar veel verminderd.

Ontegensprekelijk is de gewoonte van zich te verkleeden veel afgenomen, is de Karnaval zelfs verzedelijkt. Boeren en slonsen ziet men bijna niet meer, de liederen zijn min walgelijk, de houding der gemaskerden is deftiger en de costumen zelf zijn « verbeterd ».

Vroeger waren de gemaskerden de overgrootste meerderheid en thans is het omgekeerde waar.

De Karnaval en de walgelijkheden die hem vergezelden zijn aan het verdwijnen, en wanneer alle weldenkende lieden, de gemeenteverheid en de politie ons willen helpen in ons werk, door het inrichten van deftiger feestelijkheden enz., dan zal die akeligheid weldra tot de geschiedenis behooren.

Gezonde vermaken en deftige feestelijkheden voor het volk, en weg die beestachtigheden die het verdierlijken!

brieken werd op deze dagen opgetrommeld. Men was altijd de leus van Anseele indachtig: "Wie nie vore maai en es is tegen maai."

De campagne eindigde op vier maart 1897: "Maandagmorgen heeft men op den Kouter acht karren met confetti opgevaagd en dinsdag morgen negen. Daaraan ziet men wat geld er onnodig dwaas weggeworpen is geweest." Maar twee jaar later in 1899 ⁽¹¹⁾ herhaalde Vooruit zichzelf: "Ja, ja wij kunnen gelukkig en tevreden zijn met de uitslagen onzer pogingen om de karnavaluitspattingen te doen verdwijnen. Zondag waren de verkleeden zoo zeldzaam dat men straten ver kon gaan zonder een masker te zien. Maandag, de groote dag, was er zeer veel volk op den wandel en de gemaskerden liepen zeer dun tusschen de massa. Rond 8 ure was het op het brandpunt, de Kouter - een stroom, maar er was geen masker op honderd wandelaars. Menschen die daar veel te klagen hadden, waren de confettimarchands, die niet de helft zooveel verkochten als op andere jaren, al is de prijs hunner waar veel vermindert. Ontegensprekelijk is de gewoonte van zich te verkleeden veel afgenomen, is de Karnaval zelfs verzedelijkt. Boeren en slonsen ziet men bijna niet meer, de liederen zijn min walgelijk, de houding der gemaskerden is deftiger en de costumen zelf zijn 'verbeterd'. Vroeger waren de gemaskerden de overgrootte meerder-

heid en thans is het omgekeerde waar. De Karnaval en de walgelijkheden die hem vergezelden zijn aan het verdwijnen, en wanneer alle weldenkende lieden, de gemeenteoverheid en de politie ons willen helpen in ons werk, door het inrichten van deftiger feestelijkheden, dan zal die akeligheid weldra tot de geschiedenis behooren. Gezonde 'vermaken en deftige feestelijkheden voor het volk, en weg die beestachtigheden die het verdierlijken!'"

4.6. Het einde van het Gentse carnaval

Anseele sloot vlak voor de eerste wereldoorlog een monsterverbond met de katholieken. In deze coalitie werd hij schepenen van financiën, met bevoegdheid voor handel, arbeid, haven en gemeentendiensten. Deze functie bleef hij gedurende de gehele oorlog uitoefenen. Na de oorlog werd hij waarnemend burgemeester, machtig genoeg om 'den karnaval' definitief af te voeren.

In februari 1919 nam de gemeenteraad strenge maatregelen om te verhinderen dat het carnaval weer zijn vooroorlogse allures zou krijgen. De 'slonsendinsdag' werd afgeschaft. De resterende maatregelen waren toepasselijk op zondag en maandag van carnaval en de daarop volgende zondag, het *Sluiten*. Het was verboden zich overdag gemaskerd op straat te begeven. Om vier uur 's morgens was er een sluitingsuur voor herbergen, drankhuizen en danszalen. Einde febru-

ari 1919 volgt een nieuw besluit: *“De verlofdagen ingeschreven in de verordeningen der onderscheidene stadsdiensten en der stedelijke onderwijsgestichten op de carnavaldagen worden bij deze bepaald afgeschaft.”* ‘Vette Maandag’ en ‘Vette Dinsdag’ zijn gewone werkdagen geworden. De tijd van ‘de cavalcades’, ‘Den Toer’, ‘de slonsen’, ‘de compagnies’ is definitief voorbij. ⁽¹¹²⁾

In 1932 ging nog een carnavalsstoet uit. Ze werd op veertien februari georganiseerd door de ‘Federatie der Handelaars van Gent’. In 1932 viel Aswoensdag op tien februari. Dit betekent dat de stoet uitging op zondag volgend op ‘Vetten Dinsdag’. Dit is het vroegere ‘Sluiten’. Het officiële programma was compleet tweetalig en werd verkocht voor twee frank *“ten voordele der Noodlijdende Kinderen”*. De organisatoren zagen het groots. Alle wijken van de stad werden doorlopen. Verschillende stoeten vertrokken vanaf *“Sint Pietersstatie, Brusselsche poort, Brugsche poort, Dampoort en Saspoort. Na een algemeene vergadering op de Vrijdagmarkt zal de Grootte Stoet het Center der stad doorgaan.”* De deelnemende groepen kwamen uit verschillende steden, met een klein aantal Gentse deelnemers. De stoet had in 1932 duidelijk een commercieel en promotioneel karakter gekregen.

Was het volksfeest op dat moment al morsdood? In *Vooruit* van de jaren twin-

tig vond ik in elk geval geen commentaren meer op het carnaval alhoewel de sociaal-democraten ⁽¹¹³⁾ in die periode toch nog een brief stuurden aan het patronaat om de vrije dag af te schaffen. Bijkomend onderzoek van kranten, gemeenteraadsverslagen, verordeningen, verslagen van de organiserende verenigingen kan hier verduidelijking brengen.

In elk geval wist Celis in 1924 te melden: *“De Carnavalslemperijen behooren thans tot het verleden. Carnaval is zijn eigen dood gestorven, want in de laatste jaren, voor den oorlog, was hij ’t zien nie meer weerd.”* ⁽¹¹⁴⁾ Wat herhaald werd door Van Bragt. *“Het carnaval verloor stilaan de belangstelling van de bevolking. Men walgde van de manieren van sommige verkleden, van hun zangen, die heel dikwijls weinig stichtend waren en het kon tenslotte de mensen niet meer schelen, dat het carnaval, na de eerste wereldoorlog, afgeschaft werd.”* ⁽¹¹⁵⁾

5 Besluit

Bepaalde facetten van de volkscultuur hielden langer stand in de steden dan op het platteland. Zeker het Gentse carnaval werd nog uitbundig gevierd toen dat feest in de dorpen meestal al lang vergeten was. De Gentse situatie is exemplarisch voor de evolutie van de stedelijke volkscultuur. Het was een feestcultuur

die zich vanaf de middeleeuwen ontwikkelde binnen het corporatieve systeem. Het afschaffen van de ambachten door de Franse Revolutie was daardoor een zware klap voor de stedelijke volkscultuur. In 1789 was de teloorgang van het feest echter al enkele eeuwen aan de gang. Want sinds de zestiende eeuw nam de tegenstand tegen de volkscultuur toe vanuit de wereldlijke en kerkelijke elites. Speerpunt in deze strijd was de protestantse reformatie en voor ons land vooral de katholieke contrareformatie.

Het Gentse straatcarnaval zoals het bloeide in de negentiende eeuw was een authentiek en traditioneel carnaval. Authentieke volksfeesten worden gekenmerkt door een spontane deelname van brede lagen van de bevolking uit een bepaalde lokaliteit. Niet de commercie is de stimulator van een feest waar het gaat om het volbrengen van een bepaalde traditie die op het collectieve vermaak gericht is. De bevolking neemt de straten en pleinen tijdelijk in bezit en is zowel acteur als toeschouwer. Dit type van volksfeest staat tegenover de cavalcade of belerende optocht. Bij het straatcarnaval is het volk niet enkel toeschouwer, het neemt deel aan de theatrale ontwikkelingen door zichzelf spontaan te maskeren in creatieve, burleske of traditionele uitbeeldingen. Het neemt ook deel aan het carnaval door de geplogenheden te respecteren, zoals het

'sijsen' (intriguer), spontaan dansen, zingen, toneelspelen of 'trakteren'.⁽¹¹⁶⁾ Het Gentse carnaval was zo een uiting van de volkse feestcultuur, tot het 'beschavingsoffensief' van Anseele en zijn sociaal-democraten er een einde aan maakte.

De negentiende-eeuwse Gentse vermommingen waren verbazingwekkend archaisch en daardoor ook zeer universeel. De beschreven carnavaaltypes vindt men terug over het hele Europese continent en ze verwijzen naar de oudste bekende vormen van maskerades.⁽¹¹⁷⁾ Het Gentse carnaval toont ons de diepe lagen van een levende volkscultuur. Het zijn de bewoners van de stegen, de cités, de fabrieksslaven, de ongeletterden, de ongeschoolden, die ieder jaar weer op het sein van de kalender hun maskerades uit de collectieve herinnering naar boven halen om de 'goegemeente', de burgers, de school- en zedenmeesters, de 'pasters' en getormenteerde politici, de nonnen en de gepoederde dames, al wie denkt het goede fatsoen in pacht te hebben, tegen de licht schandaliseerbare schenen te stampen.⁽¹¹⁸⁾

Anseele beweerde dat de carnavaalsfolklore volksvijandig is. Nochtans behoort de symboliek van de omgekeerde wereld tot het volkse repertoire van alle tijden. In het *Carnaval van Romans*⁽¹¹⁹⁾ lezen we hoe patriciërs en volkse groepen elk voor zich de codes en rituelen van carnaval gebruikten in functie van

het sociaal conflict dat in de zestiende eeuw de Dauphiné verscheurde. *“In het zuidelijke Rhônegebied wordt de ambachtelijke en rurale opstand, die tijdens het Carnaval van Romans culmineert in bloedige maskerades, in de psyche van het volk en de bourgeoisie volledig geïnterpreteerd in termen van omkering.”* ⁽¹²⁰⁾ Ook Natalie Davis ⁽¹²¹⁾ geeft in *Les cultures du peuple* enkele verwijzingen naar het gebruik van het carnavaleske in de klassenstrijd. In *Dromen van Cocagne* van Pleij ⁽¹²²⁾ vinden we eveneens carnavaleske voorstellingen in de dromen van de paupers over een andere maatschappelijke ordening. In recente Engelstalige studies vinden we belangstelling voor het thema van de ‘omgekeerde wereld’ in sociale bewegingen. ⁽¹²³⁾ Ten slotte kunnen we deze bondige opsomming niet afsluiten zonder het werk van Bakhtine te vernoemen die in de carnavaleske lach op het marktplein de stem van de tegenmacht herkent. ⁽¹²⁴⁾

Er moet benadrukt worden dat niet enkel de Gentse sociaal-democratie ⁽¹²⁵⁾ harde standpunten innam tegen het carnaval. Ook in Brugge eisten de socialisten samen met de christen-democraten aan het einde van de negentiende eeuw de afschaffing van de *“karnavalsbeestigheden”*. Ze ijverden tegen de *“walgelijke taferelen”* en voor *“treffelijke”* vormen van ontspanning. Losbandigheid en overdaad moesten uit de popu-

laire cultuur worden geweerd. Het carnavalsfeest werkte allerlei ontsporingen in de hand, zoals criminaliteit en geweld, onwettige geboorten, geldverkwisting, drankmisbruik en werkverzuim. ⁽¹²⁶⁾

Zelfs folkloristen schrokken niet terug voor kritiek op het carnaval. Het is tekenend dat we in de folkloristisch tijdschriften weinig tot geen materiaal vinden over de stedelijke carnavals uit de periode rond de eeuwwisseling. Lodewijk De Vriese, die met zijn boek *Zwart Polleke* een ‘bijdrage tot folklore’ leverde, schrijft: *“De Karnaval is afgeschaft. Hij gaf wel is waar drie dagen rust aan de werkende klasse, maar hij gaf van een anderen kant aanleiding tot uitpattingen, buitensporigheden, geldverkwistingen die ingetoomd moesten worden. De veredeling van het Volk had bij die dagen van slemperijen niets te winnen. Men heeft het kwaad radikaal afgeschaft, men heeft wel gedaan.”* ⁽¹²⁷⁾ Niet alleen repressie, ook maatschappelijke evoluties droegen bij tot het verdwijnen van de traditionele volkscultuur en het carnaval. In zijn standaardanalyse van het Spaanse carnaval wijst Baroja erop dat het verdwijnen ervan samenhangt met het einde van een bepaald maatschappelijk model: ⁽¹²⁸⁾ niet de repressie door de geestelijkheid, noch de burgerlijke wetten en ordemachten, noch de bemoeienissen van de linkse bewegingen kunnen alléén verantwoor-

delijk gesteld worden voor het uiteindelijk uitdoven van de volkstraditie. Het traditionele carnaval behoorde tot een andere wereld, een wereld vol magie. Evenwel, zonder de brute repressie vanwege de overheid, zou het carnaval in steden zoals Gent waarschijnlijk, mits evolutie en aanpassing, hebben blijven bestaan.

"Das Karneval ist ein fest, das dem Volke eigentlich nicht gegeben wird, sondern das sich das Volk selbst gibt."

(¹²⁹)

NOTEN

- 1 Zie bijvoorbeeld de commentaren van CELIS, (G.). *Volkkundige Kalender voor het Vlaamsche Land*. Gent, Heirnislaan bij den schrijver, 1922, p. 16, herdruk Gent, Stichting Mens en Cultuur, 1990. Ook CELIS, (G.). *Het Gentsche Volksleven, gebruiken en plechtigheden naar datum gerangschikt*, Gent, bij den schrijver, 1924.
- 2 Over de personencultus rond ANSEELE, zie VERBRUGGEN, (P.). Deelalternatieven voor de traditionele godsdienstbeleving in het Gentse socialisme, Een bijdrage tot de geschiedenis van de arbeiderscultuur. *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 4, 1991, 17, 420-422.
- 3 'Vooruit' was een wereld op zich voor de Gentse socialisten. De toekomst was hun ideaal, vandaar dat de beweging 'Vooruit' noemde maar ook alle onderdelen ervan. In deze tekst zal ik 'Vooruit' schrijven voor de beweging en de daarvan afhankende organisaties.

Vooruit (cursief) gebruik ik voor de krantencitaten.

- 4 Zoals de kerken getuigden voor het katholicisme wilden de socialisten "*de verhevenheid en de macht van hun beginsel ook architecturaal kracht bijzetten.*" VERBRUGGEN, *Tijdschrift Sociale Geschiedenis*, p. 430-432.
- 5 Dit verbod was geen Gents fenomeen, het deed zich voor in de meeste grote steden van ons land. In Brugge werd het carnavalverbod pas opgeheven bij het aantreden van burgemeester Vandamme in 1958. W.P.D., *Carnaval. Brugs Ommeland*, 38, 1998, 3, p.144.
- 6 SERMON, (A.). *Het Volkse Carnaval. Van Karel V tot Eedje Anseele*. Gent, Stichting Mens en Cultuur, (in publicatie).
- 7 Ik verwijs naar Deel I: *Zoeken naar volkscultuur* in het werk van BURKE, (P.). *Volkscultuur in Europa, 1500-1800*. Amsterdam, Agon BV, 1978. Verschillende auteurs brengen andere meer complexe en dynamische modellen naar voren. Voor het artikel dat volgt gaat de analyse van BURKE volledig op.
- 8 MUCHEMBLE. *Europese Volkscultuur*. In: BLOCKMANS (W.). *De Europese Volkscultuur*. Hilversum, HD Uitgevers, 1993, p. 20.
- 9 Vlaamse folklore is: "(...) *het cultiveren van de materiële overblijfselen van het 'zuivere' en dus vooral agrarische Vlaamse verleden dat echter volkomen uit zijn historische en sociale werkelijkheid werd gehaald. Het folklorisme diende niet om recht te doen aan de historische werkelijkheid, maar om de aanspraken op authenticiteit en onderscheid te benadrukken van mensen die met folklorie absoluut geen uitstaans hadden.*" REYNEBEAU, (M.). *De klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 21^e*

- eeuw. Leuven, Van Halewijk, 1995, p 182.
- 10 Hier en daar een uitzondering op de algemene regel, zo bijvoorbeeld in Assenede. Zie DE VLEESCHAUWER, (M.). Carnaval te Assenede: historisch overzicht van een eeuwenoud folkloristisch festijn. *De twee ambachten*, 2, 1999, 7, pp. 24-71.
- 11 In deze periode werd het carnaval teruggedrongen naar de grote steden, waar de antikle-rikale elementen de straat beheersten. Illustratief is *Le Saint-Barthélémy des grosses caisses*. In : DENECKERE (G.). *Geuzenge-weld, Antiklerikaal straatruoer in de politieke geschiedenis van België, 1831-1914*. Brussel, VUB Press, 1998, pp. 116-122. Het traditionele spotten met kerk en hiërarchie nam op sommige momenten buitensporige proporties aan. Vanaf 1835 grepen de eerste carnavaleske confrontaties plaats tussen liberalen (orangisten?) en katholieken. Tijdens de hevige conflicten omwille van de schoolstrijd en de kloosterwet in 1857 liep het carnaval uit op een regelrechte liberale charivari. Opvallend is dat de politieke rellen volgens DENECKERE startten in mei 1857. Ook LUYCKX vermeldt dit in zijn standaardwerk *Politieke Geschiedenis van België*, Elsevier, 1973. Volgens mijn documentatie begonnen de carnavaleske confrontaties reeds in februari, en zelfs het jaar voordien. Pamfletten met karikaturen bewijzen een liberale charivari tijdens het carnaval van 1856. Zie ook CLAEYS (P.). *Gentsch Museum*, p. 468.
- 12 Deze kalenderfeesten vinden we nog terug in deze eeuw. Sommigen werden kinderfeesten, zoals Sinterklaas of Driekoningen. Andere werden door de geestelijkheid volledig gekle-rikaliseerd, zoals Kerstmis of Pasen. Andere gebruiken zoals de Mei- en Pinksterfolklore werden van hun historische kalenderfunctie ontdaan en opgenomen in het repertoire van folkloregroepen.
- 13 BURKE. *Religieuze en openbare feesten*. In: BLOCKMANS. *De Europese Volkscultuur*. p. 57.
- 14 De oudste naam voor het feest lijkt voor ons taalgebied 'Vastelavond' te zijn. Ik zal deze term dan ook gebruiken als tijdsaanduiding en laten eindigen op een 't' om een onderscheid te maken met het meer recente 'vastenavond' Als het handelt om de naam van een kalen-derfeest als tijdsaanduiding schrijf ik 'Vastelavond' en andere begrippen zoals 'Vette Dinsdag' met een hoofdletter.
- 15 "Masques, costumes et déguisements; chari-varis (manifestation bruyante et humiliante de masques, dirigée contre un membre scanda-leux de la communauté); farces, parades et chars; quêtes et distributions de monnaie ou de friandises; danses, musique, feux d'artifi-ce; récitations de poésie, jeux et combats sportifs – la liste de toutes formes et variétés de la fête excéderait les 81 jeux du tableau célèbre de Bruegel ou les 217 que Rabelais attribue à Gargantua." DAVIS, (N.Z.). *Les Cultures du peuple, rituels, savoirs et rési-stances au 16e siècle*. Paris, Aubier Montaigne, 1969, p. 160. Voor een overzicht van haar werken, YEGHIAYAN (E.). *Natalie Zemon Davis Compiled*. In: Internet, UCI Critical Theory Resource, <http://sun3.lib.uci.edu/indiv/scctr/cgi-bin/mfs.cgi/02/hri/histori-cisms/davis.html>.
- 16 Ik beperk me hier tot het noorden van het land waar we grosso modo gelijklopende politieke, religieuze en economische ontwikkelingen terugvinden. Voor Wallonië en zeker voor de Oostkantons lijkt dit anders. Ik kan binnen dit artikel geen verdere analyse geven voor de bestaande verschillen en vergelijkend studie-werk is volgens mij niet voorhanden. In elk geval bleven in het zuiden van het land de tra-ditionele volksfeesten doorgaans beter bewaard. Een bezoek aan het *Musée interna-*

- tional du masque et du carnaval* te Binche is zeer instructief daaromtrent. Zie ook GLOTZ, (Samuel). *L'origine et l'évolution de quelques types carnavalesques de Wallonie (Belgique)*. Lisboa: Separata das actas do congresso internacional de etnografia, promovido pela camara municipal de Santo Tirso de 10 a 18 de julho de 1963, volume terceiro, 1965.
- 17 DEPOTTER (F.). *Gent van den oudste tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad*. Roeselare, Familia et patria, 1997 heruitgave, p. 3.
- 18 Zijn verordeningen of ordonnantiën van de stad Gent. Van de *Voorgeboden* zijn vijftien volledige boeken en stukken van acht bewaard gebleven die betrekking hebben op de tweede helft van de veertiende eeuw. Zij berusten op het stadsarchief van Gent. DE PAUW (N.). *De Voorgeboden der Stad Gent*, Gent, Maatschappij der Vlaamsche bibliophilen, Annoot-Braeckman, 4(1885) 5. Zie Inleiding, p. I-XXIII.
- 19 STADSARCHIEF GENT, *Voorgeboden*, Register BB 92, Cit. DE POTTER, *Gent van den oudsten tijd*, IV, p. 5-6. Memorieboek, II, 68. Zie ook BRAEKMANN (W.). *Spel en kwel in vroeger tijd*. Gent, Stichting Mens en Kultuur, 1992, p. 287 e.v.
- 20 LIS (C.), SOLY (H.). *Werken volgens de regels: ambachten in Brabant en Vlaanderen, 1500-1800*. Brussel, VUB press, 1994. Zie ook het nog te verschijnen proefschrift van dr. J. DAMBRUYNE over de Gentse ambachten.
- 21 "In het algemeen kan men vaststellen dat de gezeten burgerij, van patriciaat tot de gilden, aangevuld met adel en ondersteund door plaatselijke organisaties als de rederijderskamers en de broederschappen, de vastelavontactiviteiten draagt en organiseert." PLEIJ. *Het gilde van de blauwe schuit: literatuur, volksfeest en burgermoraal in de late middeleeuwen*, Amsterdam, Meulenhof, 1983, p. 18.
- 22 Zie ook VAN UYTVEN (R.). *Volksvermaak en feestvieren in de steden. Spiegel Historiae*, 18, 1983, 11, p. 553.
- 23 TRIO (P.). *Volksreligie als spiegel van een stedelijke samenleving. De broederschappen te Gent in de late Middeleeuwen*, Leuven, Universitaire Pers, 1993, p. 45 en 46; JACOBS (M.). *Sociaal kapitaal van burenen. Rechten, plichten en conflicten in Gentse gebuurten (zeventiende-achttiende eeuw)*. *Volkkundig Bulletin*, 22, 1996, 2, p. 149-176; DECEULAER (H.). *Implicaties van de straat: rechten, plichten en conflicten in Gentse gebuurten (17de en 18de eeuw)*. *HMGOG*, L, (1996), p. 121-147.
- 24 DE POTTER. *Gent van den oudsten tijd*, IV, p. 5.
- 25 TRIO. *Volksreligie*, p. 45 en 46.
- 26 DE POTTER. *Gent van den oudsten tijd*, 8-1, p. 163.
- 27 DENEKE. *Le Carnaval en Allemagne*. In: GLOTZ (S.). *Le Masque dans la Tradition Européenne, Catalogue Exposition du 13 juin au 6 octobre*. Binche, Musée du Carnaval et du Masque, 1975, p. 56.
- 28 TOMES. *Le Masque en Tchécoslovaquie*. In: GLOTZ, *Tradition Européenne*, p. 283.
- 29 GLOTZ (S.). *Traditions carnavalesques de Bâle*. Mons, Hainaut Tourisme, 1979, p. 34.
- 30 Basistekst is hoofdstuk IV *La règle à l'emvers* bij DAVIS. *Les Cultures du peuple*, p. 159-209. Voor ons land ook ROOIJAKKERS (G.). *Rituele Repertoires. Volkscultuur in oostelijk Noord-Brabant, 1559-1853*. Leuven, Van Halewyck, 1995, p. 299. Zie ook: BRAEKMANN (W.). *Volkgericht door een Jongerengezelschap te Sinaai*. In: *Spel en kwel in vroeger tijd. Verkenningen van charivari, exorcisme, toverij, spot en kwel in Vlaanderen*. Gent,

- Stichting Mens en Cultuur, 1992, p. 63. Voor Frankrijk ook VAN GENNEP (A.), GUI-CHARD (B.). *Manuel de folklore français contemporain*. Paris: Picard, I-II, 1937-1938, III-VII, 1943-1958. p. 923. AGULHON (M.). *Pénitents et Francs-Maçons de l'ancienne Provence, essai sur la sociabilité méridionale*, Paris. Fayard, Histoire sans frontières, 1968, p. 60. LE ROY LADURIE. *Het Carnaval van Romans*. Amsterdam, Bert Bakker, 1985, p. 293-308, geeft een goede inleiding op de 'jongerenabdijen'.
- 31 FABRE (D.). *Carnaval ou la fête à l'envers*. Evreux, Gallimard, 1992, p. 58.
- 32 GEERTS (K.). *De spelende mens in de Boergondische Nederlanden*. Beernem, Windroos Genootschap voor geschiedenis van Brugge, 1987, p. 135.
- 33 BRAEKMAN, *Spel en kwel*, p. 262-264.
- 34 DE POTTER. *Gent van in de oudste tijd*, I, pp. 375-376.
- 35 CONSCIENCE (H.). *Jacob Van Artevelde*. Brussel, Arbeiderspers, Reinaartuitgave bewerkte heruitgave, 1963, p. 52.
- 36 CONSCIENCE. *Jacob Van Artevelde*, p. 114..
- 37 Een gedetailleerd beeld over armoede en welvaart, honger en crises, corporaties, sociale uitsluiting en sociale conflicten bij LIS (C.), SOLY (H.). *Armoede en kapitalisme in pre-industrieel Europa*. Antwerpen, Standaard, 1980. De Nederlanden overleefden relatief goed de opeenvolgende Europese crises door productieve investeringen in de landbouw, pp. 33-35.
- 38 VAN UYTVEN. Volksvermaak en feestvieren. *Spiegel Historiael*, 18(1983)11, p. 557.
- 39 Stadsrekening over 1483-1484, cit. DE POTTER. *Gent van den oudste tijd*, IV, p. 5.
- 40 CLAEYS. *Gentsch Museum*, I, 1896, 26, p. 406. De auteur berekende dat dit in het jaar 1896 gelijk stond aan vierenvertig frank.
- 41 "das Essen derselben Speise vereinigte also Lebende und Tote in einer Gemeinschaft." TRIO. *Volksreligie*, p. 312.
- 42 Besluit uit een studie betreffende de materiële cultuur van de Gentse ambachtsgilden in de zestiende eeuw. DAMBRUYNE (J.). Pracht noch praal. *Oost-Vlaamse Zanten*, 1, 1998, 73, pp. 2-29.
- 43 ROOIJAKKERS, *Repertoires*, p. 400. SOLY. *Spiegel historiael*, p. 577.
- 44 SIDRO (A.). *Le Carnaval de Nice et ses Fous*. Nice, Editions Serre, 1979, p. 49. Zie ook GLOTZ. Pourquoi à Binche, les Gilles ne pratiquent-ils pas le brûlages des bosses. *El Mouchon d'Aunia*, 2, 1987, p. 33.
- 45 Het gebruik van folkloristische rituelen bij het verzet door sociale groepen die achterop komen in de maatschappelijke ontwikkelingen bij VOVELLE (M.). *Mentaliteitsgeschiedenis, essays over leef- en beeldwereld*. Nijmegen, Sun, 1985.
- 46 AGULHON. *Pénitents*, p. 63.
- 47 BURKE (P.). *Volkscultuur in Europa*, p. 197.
- 48 ROOIJAKKERS. *Repertoires*, p. 88.
- 49 "De ontwortelde plattelandsbewoner werd niet aangetrokken door de stad wegens het perspectief van een hoger loon. Hij werd van het platteland verdreven door de honger" LIS (C.), SOLY (H.). *Armoede en kapitalisme*, p.229. Zie paragraaf *Ontwortelde mensen*, p. 226-232.
- 50 PANKEN. Volksgebruiken en gewoonten in Noord-Brabant. *Ons Volksleven, Tijdschrift voor taal-, volks- en oudheidkunde*, 7, 1895, pp. 40-41. Cit. ROOIJAKKERS. *Repertoires*, p. 411. Deze bemerking moet gerelativeerd worden voor het noorden van Vlaanderen. In een politieverslag van 1895 uit Assenede lezen we dat: "de kermissen en carnavals in de beste orde verlopen, er doen zich geen

- bloedige vechtpartijen voor zoals in de andere gemeenten”.
- 51 CELIS. *Gentsch Volksleven*, p. 25. Het ‘sluiten’ viel op Quadragesima, Walmenzondag of Grootvastelavond.
- 52 “In the year 1842, Ash Wednesday is February 9 and Easter Sunday is March 27.” Internet, http://mach.usno.navy.mil/cgi-bin/aa_easter.
- 53 DE VRIESE (Lodewijk). *Uit mijnen schoonen jongen tijd, 'Zwart Polleke'*. Gent, bijdrage tot de folklore, Lezingen voor ons volk, 2, 1923, p. 19-24.
- 54 De bibliotheek van de Kon. Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen bezit een reclamelied voor de zaal ‘Bij Barger’ in de Lange Violettenstraat. Zie ook DAUWE (J.), RUYS (R.). *Carnavalania*. Gent, Kon. Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, 1979, catalogus p. 20, nr. 20, Carnavallied door Smols, p. 20.
- 55 Het *Museum voor Volkskunde* bezit een reclamestaaltje, kleurenlitho, met reclame voor huurkostuums. Zie DAUWE, RUYS, *Carnavalania*, catalogus, p. 20, nr.19. Gand, F. Van Belle, nr.5, Marché de Vendredi. Magasin de costumes. In het liberale *Messenger de Gand* (1837, 1842, 1843, 1844) verschenen reclames voor verhuurbedrijven; Vendereecken, Léon-Chapelle, dessonville (Kouter). Ook mensen van het Groot Theater verhuurden kostumes: Isidore & Bordes (Rue Courte du Marais), Antoine (Rue Pont-Madou) Alfred en Duflot (Rue de la Comédie). Bij kappers kon men de juiste ‘look’ krijgen of een pruik huren: Burry (Rue du Sacrement), Lobert (Korenmarkt). BRESSELEERS (M.). *Carnaval en Beschaving*. Gent, onuitgeg. licentiaatsverhandeling, 1999, p. 46.
- 56 VAN BRAGT. Herinneringen aan oude Gentse Volksgebruiken. *Oostvlaamse Zanten*, 4, 1950, 25, p. 146.
- 57 CLAEYS. *Gentsch Museum*, p. 453.
- 58 VAN BRAGT. *Zanten*, p. 147.
- 59 “Partout les arlequins, les pierrots, les dominos, les paillasses rient, chantent de joyeuses ou grivoises chansons. Et réunis en bande ou même quartier; ou même monde, par rang de deux, par rang de quatre, en troupes qui sympathisent, files et garçons vont, viennent, circulent dans une griserie de joie fone, dons une débauche de sensualité ardente, dons la familiarité du mystère et de l’incognito, intriquent leurs amis, leurs connaissances, leurs voisins, agitant leurs mirlitons, leurs éventails, leurs tambours de basque ornés de grelots, sautillent, dansent ou son des flageolets, ou bruit des tambourins, des cymbales, des castagnettes, des flûtes criardes, des grosses caisses.” DELAUTRE (Louis). *Dunkerque à l’époque de la restauration, (1815-1830)*. Dunkerque, 1902, p. 111-115. Cit. DENISE (J.). *Le Carnaval Dunkerquois*. Dunkerque, Westhoek-Editions Collection ‘Mémoire Collective’, 1984, p. 41.
- 60 *Journal de Gand*, 03/03/1895. Cit. BRESSELEERS (M.). *Carnaval en Beschaving, sociale verhoudingen in een veranderende stad, Gent, 1820-1914*, p. 117.
- 61 BAERT, GHEYSEN. *Aalst Carnaval*. Gemeentebestuur Aalst, Archief, p.46. Een recent en uitgebreide studie over de geschiedenis van het Aalsters carnaval verscheen begin dit jaar BEELAERT (W.). Vijf eeuwen vastenavond in de carnavalstad Aalst, 1432-1940. *Het Land van Aalst*, 52, 2000, 1 p. 36-82 en 51, 2000, 2, p. 36-82.
- 62 VAN BRAGT. *Zanten*, p. 147.
- 63 BAERT (G.P.). *Carnaval te Gent. Oostvlaamse Zanten*, 25, 1950, 4, p. 71.
- 64 CELIS. *Gentsch Volksleven*, p. 25.
- 65 VAN BRAGT. *Zanten*, p. 147.

- 66 BRESSELEERS. *Carnaval en Beschaving*, p. 69.
- 67 In de kroniek van DESTANBERG (D.). *Gent sedert 1831, Voornaamste gebeurtenissen, Eerste Reeks 1831-1840*, Gent, Boekhandel J. Vuylsteke, 1903. Heruitgave Gent, Geschiedkundige Heruitgeverij Pandora, 1998, schrijft deze: "Voor de carnavaldagen werden de maatregelen der vorige jaren genomen. De 'toer' moest de volgende straten volgen Koornmarkt, Langemunt, Vrijdagmarkt, Kainmerstraat, Koninklijkestraat, Zandberg, Botermarkt, Mageleinstraat, Koestraat, Vogelmarkt, Kouter, Zonnestraat, Veldstraat en zoo is 't gebleven tot in 1902; alsdan gingen de rijtuiggen van de Kammerstraat naar de Botermarkt langs de nieuwe straat: Borluutstraat."
- 68 "Ten eynde te voorkomen alle voorvallen die resulteren uit de verwerring der rijtuiggen, als de zelve eene verschillende directie hebben, word er bevolen aen alle koetsiers de zelve te dirigeren in der maniere dat zij komen van de Koornmerkt in den Langemunte.(...)." Cit. CLAEYS. *Gentsch Museum*, p. 450. STEELS geeft aan de hand van de verordening van 1807 de volgende opsomming:: "zy komen van den Koornmerkt in de Langemunte, Vrydagmerkt, Koningstraete, Zandberg, Hoogpoorte, Botermerkt, Marjolystraete, Kouter, Zonnestraete en zoo voorts langs de Veldstraete." Volgens het reglement van 1842 was het: "Lange Munt Lijnwaadstraat, Kamstraat, Koningstraat, Zandberg, Hoogpoort, Botermarkt, Marjoleinstraat, Kalanderberg, Kouter, Zonnestraat en Veldstraat." STEELS (M.). *Carnaval te Gent. Ghendtsche tydinghen, tweemaandelijks tijdschrift van de heemkundige en historische kring Gent*, 1974, 3, p. 9.
- 69 CELIS. *Gentsch Volksleven*, p. 26.
- 70 "Toch blijven ze bestaan, die slonzige wijffes met venijnige tong, niet bang zichzelf en een ander eens flink te bevuilen in woord en gebaar. Nee, dat soort carnaval zal nooit vergaan, het zit als het ware in de Aalsterse volksaard gebakken en is in iedere generatie terug te vinden. De 'Voile Jeannette' heeft zich vestimentair ontwikkeld en hult zich in een nieuw soort lingerie. Ze is en blijft evenwel de Aalsterse carnavalfiguur bij uitstek, de straatmadelief die hardnekkig blijft bloeien tussen asfalt en beton." TEMMERMAN, e.a. *Aalsters Karnavalboek 1975-1985*. vzw Dokumentatiecentrum "Aalst-Karnaval", 1985, p. 20.
- 71 MERCKX (M.). *In Halle gewonnen en geboren*. Halle, Druco, 1977, p. 27. "Maar onder 'de maskarades' zoals wij ze noemden waren ook veel 'vuil jeanetten'. Dat waren de menskens die geen huurkostuum konden betalen en ook geen 'moembakkes'. Die vermomden zich met een stuk gordijn, sneden er een gaatje uit voor de mond en zogen hun pint bier uit een stropijp of een afgebroken pijpensteel. Hun verkleeding bestond uit een omgekeerde overjas, een 'bombazijne' kiel, een rode zakdoek met witte bollekes en een rode onderbroek en er waren er zelfs bij die van kop tot teen omwonden waren in een beddenlaken."
- 72 VAN BRAGT. *Zanten*, p. 148.
- 73 DE VLEESSCHAUWER. *Twee ambachten*, p. 30. "Op die dag was het volgende gebruik in zwang: men vormde kliekjes van twee, drie of meer personen (overwegend mannen), die in de loop van de dag de huizen langs gingen om te leuren met hun 'koopwaar', voornamelijk bestaande uit (moes)tuinproducten, zoals prei, appelen, appelsienen etc. Geladen in een kruiwagen ging men in de loop van de dag hiermee langs de huizen leuren. Met de opbrengst ervan financierde men de avondlijke uitstapen in de plaatselijke herbergen en cafés. Bij hun rondgang door het dorp waren deze groepjes als 'sloezen' (= als vrouwelijke slons

in lompen en vodden gehuld) verkleed. Bij hun avondlijke kroegtocht konden de Assenedse sloezen soms vernielzuchtig te werk gaan. Daarom waren sommige cafés (vooral de deftige) op die dag gesloten. In de hoogtijdagen van carnaval ging het om een 150 á 200-tal Assenedenaren die zich verkleedden als 'sloeze.'

- 74 CLAEYS. *Gentsch Museum*, p. 453.
- 75 *Le Commerce de Gand*, 27 februari 1806. Cit. CLAEYS. *Gentsch Museum*, p. 451.
- 76 CLAEYS. *Gentsch Museum*, p. 425.
- 77 Over carnavaltravestisme is er weinig gepubliceerd. Een uitgebreide bibliografie over alle facetten van het travestisme vinden we bij DEMEYERE (G.). *Transvestism and its wide context: a working bibliography*. Wijnegem, Turnhoutsebaan 588, 1992. Auteur besteedt uitgebreid aandacht aan minder besproken facetten van het travestisme zoals sjamanisme, oudheid en mythologie, het kerkelijke 'zottenfeest', en carnaval. Over travestisme tijdens carnaval en bij rituelen vinden we enkele zinnen bij DEKKER (R.), VAN DER POL (L.). *Vrouwen in mannenkieren. De geschiedenis van een tegendraadse traditie. Europa 1500-1800*. Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1989, pp. 64-65 en p. 77. Zoals de titel aangeeft, handelt het over vrouwelijk cross-dressing. Daarover is gepubliceerd in het zog van de mentaliteitsgeschiedenis. Zie ook HOTCHISS (V.R.). *Clothes Make the Mann: Female Cross Dressing in Medieval Europe*, New York, Garland, 1996. Over ons onderwerp voor de late Middeleeuwen is er COHEN, WHELLER. *Becoming Male in the Middle Ages*. New York, Garland Publishing, 1997. Zie *Internet*, Medieval Feminist Index, <http://www.haverford.edu/library/reference/m schaus/mfi/thesaurus.html>.
- 78 "Jünge männer, geputzt in Festtagskleidern der Weiber aus der unterste Klasse, mit entblüstem Busen und frecher Selbstgenügsamkeit, lassen sich meist zuerst sehen. Sie lieblosen die ihnen gegengenden Männer, tun gemein und vertraut mit den Weibern als mit ihres gleichen, treiben sonst, was ihnen Laune, Witz oder Unart eingeben." GOETHE (J.W.). *Das Römische Karneval*. In: RICHTER (Karl). *Johan Wolfgang Goethe, Samtliche Werke nach Epochen seines Schaffens*, München, Carl Hanser Verlag, 1964, p. 490.
- 79 Marcos MONTES. Ecclesiastical Calender. In: *Internet*, 2 februari 1998.
- 80 Deze tekst is een inlassing door een kanunnik uit Hoei, Maurice de Neufmoustier, in *Chronica Alberici de Trium Fontium, Monumenta Germaniae Historica*, S.S., Deel XXIII, p. 914. "In pentecoste, universitas Hoiensium, tam senes quam juvenes masculini sexus, antiquos ludos, vestibus mulierum induti, barbibus rasis, reducunt ad memoriam. Habebant enim precellentes personas secundum diversitates locorum, imperatorem videlicet, regem, ducem, comitem et abbatem. Quidam eorum erant armati lancis et galeis fulgentibus gladiosque nudos portantes in manibus suis. Pellifices enim habebant pellicea et vulpina, pilum de foris habentia, et alii omnes prout poterant ad modum mulierum erant adornati, qui quolibet die festi pentecostis, nullo domi remanente, ibant processionaliter bini et bini per vicus et plateas cantando et ad diversa loca extra oppidum choreas ducendo." Cit. GLOTZ. *Tradition Européenne*, p. 30.
- 81 Het 'scheren van de gek' is een belangrijke carnavaltraditie. In de middeleeuwen werd de nar publiekelijk (in het kerkportaal) geschooren. Op afbeeldingen is de nar altijd kaal want er bestaat onverenigbaarheid tussen het carnaval en beharing. Dit fenomeen vinden we in de hedendaagse traditionele carnavals nog

- altijd. De 'Gilles van Binche' moeten alle overtollige haren, behalve snor, afscheren of wegstoppen onder een muts. Ook de gemas-kerden in Limoux verbergen hun haardos onder een 'cagoule'. Volgens GAIGNEBET verwijzen deze handelingen naar oude cultusgebruiken. Hij ziet de nar als hogepriester in een oud religieus ritueel, het carnaval. Zie GAIGNEBET (C.). *Le carnaval: essais de mythologie populaire*. Paris, Payot, 1979. Deze ideeën worden verder uitgewerkt in GAIGNEBET (C.). *A plus Haut Sens, L'ésotérisme spirituel et charnel de Rabelais*. Paris, Maisonneuve et Larose, 1986, II delen. Zie ook kalenderrituelen GAIGNEBET (C.). Breughel. *Aspects du Calendrier Populaire*, Woluwe-St-Pierre: Fondation Marninus, 1995.
- 82 *Le Commerce de Gand*, 27 februari 1806. Cit. CLAEYS. *Gentsch Museum*, p. 451.
- 83 CELIS. *Gentsch Volksleven*, p. 25.
- 84 GLOTZ. *Tradition Européenne*, pp. 49-50.
- 85 In het 'Ancien Régime' woonde en werkte men in dezelfde omgeving. Rijke en arme leden van het ambacht woonden in elkaanders nabijheid. Met de industrialisatie en de vestiging van de grote textiel fabrieken binnen de oude omwallingen van Gent, kwam er grote woningsnood. Deze werd opgelost door de bouw van beluiken binnen de openstaande ruimten in de stad. Hovingen, boerderijen, tuinen werden volgestouwd. Ook in deze omstandigheden leefden arm en rijk in elkaanders omgeving. Na 1860 werden de oude stadsgrenzen opengesteld en zowel industrie als bebouwing waaierden uit in de onmiddellijke omgeving. Was het huisjesmelken in de vorige periode nog in handen van kleinburger of handelaar, na 1860 valt de woningbouw onder de economische activiteit van de industrieel en grootgrondbezitter. Zo ontstaan grote concentraties van arbeiderswoningen voorbij het Rabot en in de Wondelgemmeersen. In de binnenstad begint men met de opruiming van de oudere beluiken. Arm en rijk worden gescheiden. Zie DE VISSER (J.). (red.), *Onderzoek naar de Gentse beluiken, bouwfy-sische, sociologische, historische en kunsthistorische evaluatie*. Gent, W.I.A.R.U.G. Seminarie Nieuwste Geschiedenis, p. 36-40.
- 86 BAERT, GHEYSEN. *Aalst Carnaval*, Inleiding, XIII.
- 87 Het negentiende-eeuwse burgerlijke beschavingsoffensief tegenover het Gentse carnaval wordt beschreven bij BRESSELEERS. *Carnaval en Beschaving*. Uitvoerige beschrijving in SERMON, *Het Volkse Carnaval*.
- 88 Door de partij werd voortdurend en met klem aangedrongen om zich op waardige en eerzame wijze te vermaken en niet in uitspattingen of braspartijen te vervallen. Zie VERBRUGGEN (P.). *Deelalternatieven voor de traditionele godsdienstbeleving in het Gentse socialisme*. Gent, licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, 1981-1982, p. 125.
- 89 Analyse van het 'proletarische ascetisme' bij ENGELS (F.). *De Duitse Boerenoorlog*. Amsterdam, Pegasus, 1970, p. 86-88. Door het ascetisme doet het proletariaat afstand van de weinige genoegens die haar onderdrukt bestaan draaglijk maken. Het 'burgerlijk ascetisme' van Luther en anderen is een vorm van 'burgerlijke spaarzaamheid'. ENGELS besluit de analyse met een gedachte die ANSEELE oversloeg bij zijn lectuur van de meester: "Voor de massa van het proletariaat behoeft de onthouding daarom al niet gepredikt te worden omdat er bijna niets meer is wat het zich zou kunnen ontzeggen."
- 90 In 1931 verschijnt een bijgewerkte heruitgave in drie delen van AVANTI. Auteur ervan is een jonge socialistische telegraafbediende, pseudoniem voor Oscar ROELANDTS (Gent

- 1874-1951). Dit vormt een eersterangs bron: "geschreven door een jongen die al de nodigen tijd had om alle archieven, al de boekeringen, al de verzamelingen te gaan doorsnuffelen en de ouden van dagen te ondervragen" zoals men in een prospectus schreef. Dit "Evangelie der wording van de Gentse sociaal-democratie" (Cit Vooruit) behoort tot de partijdige geschiedschrijving wat niet belet dat Henri Pirenne, het over het algemeen positief beoordeelt. In een Frans wetenschappelijk tijdschrift werd het afgekraakt als 'une hagiographie antérieure aux Bollandistes'. Zie VANSCHOENBEEK, *Novecento in Gent*.
- 91 AVANTI, deel II, p. 327. Deze omstandigheden waren de tragische gebeurtenissen van de Eerste Wereldoorlog, gedurende dewelke het carnaval verboden was. Na de oorlog bleef het verbod van kracht. Zie verder.
- 92 AVANTI, deel II, p. 327.
- 93 Gedrukt pamflet, 14 februari 1876. Stadsarchief Gent, Reeks R - Politie, 652. Zie DENECKERE. *Tussen uitbundigheid en beheersing. Over de rol van feesten in sociale bewegingen*. Referaat UFSIA, Seminarie sociale geschiedenis, 24/04/1999, p. 8. Ook hier blijken de sociaal-democraten soms katholieker dan de katholieken. Vanaf 1862 organiseerden dezen op Vette Dinsdag een concert in het St-Barbaracollege: "C'est dans nos Collèges catholiques une tradition de donner pendant les jours de carnaval à la jeunesse studieuse des récréations honnêtes qui contrastent heureusement avec les grossiers plaisirs de dehors." *Bien Public*, 01/03/1876. Cit. BRESSELEERS. *Carnaval en Beschaving*, p. 66.
- 94 AVANTI, deel II, p. 131 voetnoot.
- 95 AVANTI, deel II, p. 131.
- 96 STEELS. *Gendtsche Tijdingen*, p. 16.
- 97 STEELS. *Gendtsche Tijdingen*, p. 16.
- 98 STEELS. *Gendtsche Tijdingen*, p. 16.
- 99 AVANTI, deel II, p. 131.
- 100 AVANTI, deel II, p. 131.
- 101 STEELS. *Gendtsche Tijdingen*, p. 16.
- 102 ANSEELE (Edward). Aan de Heeren Fabrickanten en Werkbazen van Gent en omstreken. In: Universiteitsbibliotheek Gent, *Fonds Vliegende Bladen*, IC 27 (9). Zie BRESSELEERS. *Carnaval en Beschaving*, p. 116.
- 103 STEELS. *Gendtsche Tijdingen*, p. 18.
- 104 *Vooruit*, 26 februari 1897.
- 105 *Vooruit*, 27 februari 1897.
- 106 De sociaal-democraten vertrokken van een atheïstische opstelling, maar naargelang de verhoopte massale toestroom van de werkende klasse uitbleef, stelde men zich toegeeflijker op. Binnen de beweging zelf werden kopieën van de katholieke feesten uitgedacht. Zie VERBRUGGEN. *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 4, 1991, 17, p. 414-433.
- 107 *Vooruit*, 3 maart 1987.
- 108 "Als voorbeeld noem ik het debat over collectivisme, gehouden in 1904, tussen Arthur Buysse, liberaal volksvertegenwoordiger – de jongere broer van Cyriel Buysse – en Aimé Bogaerts, de hoofdredacteur van het dagblad *Vooruit*. Een onnoemelijk saai debat, vol theoretische bespiegelingen, maar waar toch 1600 mensen aanwezig waren. En met het verbod om te 'smoren' omdat Arthur Buysse leed aan een verkoudheid." Bart DE NIL. Cyriel Buysse en het biefstuksocialisme. In: *Brood & Rozen*, 4(1996), p. 31.
- 109 VANSCHOENBEEK. *Novecento*, p. 151.
- 110 VANSCHOENBEEK. *Novecento*, p. 74.

- 111 *Vooruit*, 13 februari 1899.
- 112 STEELS. *Gendtsche Tijdingen*, p. 20.
- 113 BWP of BELGISCHE WERKLIEDEN PARTIJ
- 114 CELIS. *Gentsch Volksleven*, p. 25.
- 115 VAN BRAGT. *Zanten*, p. 147.
- 116 “*Le spectateur est indispensable à celui qui est masqué, il est le but de son déguisement; il devient un élément actif d'une comédie improvisée, à deux personnages au moins.*” Folder, *Le carnaval de Limoux*, Limoux: Office de Tourisme. Zie ook CHALULEAU, ELUARD. *Le Carnaval de Limoux*. Limoux, Atelier du Gué, 1997. In een verslag over het carnaval van Duinkerken lezen we: “*Chez nous, pas de défilés de chars, mais la participation massive de la population; pas de batailles de fleurs mais un engagement physique complet dans un gigantesque chahut collectif; pas de costumes somptueux mais la fantasmagorie des déguisements de la plus haute fantaisie et l'exubérance des couleurs vives dont sont grimés les visages; pas de service d'ordre mais une ville entière livrée à la déraison! Dans l'air flotte l'odeur douceâtre de la bière et de la sueur que le fumet généreux du poisson sec ne parvient pas à masquer. A l'appel magique et stridulant des fifres, au roulement guerrier du tambour battant le rigodon, répondent la cacophonie des chœurs époumonnés et le joyeux tintamarre d'une fanfare aux ordres d'un tambourmajor de parodie. En marge de la 'bande' règne 'l'intrigue': des groupes aux masques grimaçants s'en prennent aux spectateurs auxquels ils dévoilent publiquement des vérités qui ne sont pas toujours bonnes à dire, tandis que, solitaire, le 'figueman' promène imperturbablement son -saur suspendu par une ficelle au bout d'une perche...*” DENISE. *Carnaval Dunkerquois*, p. 7.
- 117 Een overzicht van de Europese carnavaltradities bij GIROUX (F.). *Carnavals et Fêtes d'hiver*. Paris, Centre Georges Pompidou, 1984. Ook een ruim aanbod aan boeken en brochures in het 'Musée International du Masque et du Carnaval' te Binche over de verschillende Europese carnivals, zoals KOSTADINOVA (G.), REVELARD (M.). *Le livre des Masques*. Tournai, La Renaissance du Livre, 1998. In enkele Zuideuropese landen bleven veel volkse tradities bewaard: voor Griekenland zie MEGAS (G.A.). *Greek Calendar Customs*. Athens, Rhodis, 1963; voor Spanje zie CALLEJO (J.). *Fiestas Sagradas, sus origenes, ritos y significado que perviven en la tradicion de los pueblos*. Madrid, EDAF, 1999; voor Portugal zie VEIGA DE OLIVEIRA (E.). *Festividades Ciclicas em Portugal*. Lisboa, Publicações Dom Quixote, 1995.
- 118 Zie over dit onderwerp voor Engeland het essay van SPONSLE, (C.). *Outlaw Masculinities: Drag, Blackface and Late Medieval Laboring-Class Festivities*. In: JEROME, WHEELER, *Becoming Male in the Middle Ages*. Garland Publishing, 1997, pp. 321-347.
- 119 LE ROY LADURIE. *Het Carnaval van Romans*
- 120 LE ROY LADURIE (E.). *De Boeren van de Languedoc*. Amsterdam, Ooievaar, 1996, p. 211.
- 121 DAVIS. *Cultures du peuple*, p. 188.
- 122 PLEIJ (Herman). *Dromen van Cocagne, Middeleeuwse fantasieën over het volmaakte leven*. Amsterdam: Prometheus, 1997, p. 333 e.v. over de ketterse buitensporigheden.
- 123 Claire SPONSLER bespreekt in *Outlaw Masculinities: Drag, Blackface and Late Medieval Laboring-Class Festivities* de vorming van de mannelijke en volkse identiteit

- door het gebruik van vermomming en 'cross dressing' tijdens "men's seasonal ceremonies known as mumblings and morris dances." (De Engelse versie van ons carnaval.) Volgens haar benadrukken deze rituelen het culturele anders zijn. Ze zijn de uitdrukking van een geïnternaliseerd en onderdrukt zelfbeeld. Deze rituelen "did not just feature laboring-class men, they produced them."
- 124 BAKTHINE (Mihkaïl). *L'oeuvre de François Rabelais et la culture populaire au Moyen Âge et sous la Renaissance*. Paris, Gallimard, 1970.
- 125 BWP of Belgische Werklieden Partij
- 126 VERHEIRE (I.). *Het ontspanningsleven van de Brugse arbeiders, 1820-1921*. Gent, RUG, 1998, p. 57 e.v. Cit. DENECKERE. *Zanten*, p. 90-91.
- 127 DE VRIESE. *Zwart Polleke*, p. 19.
- 128 BAROJA (J.C.). *Le Carnaval*, Paris, Gallimard, 1979.
- 129 GOETHE. *Römische Karneval*. In: Karl RICHTER, *Johann Wolfgang Goethe, Sämtliche Werke*, p. 484.

HET ANTWERPSE CARNAVALLEVEN IN DE PERIODE 1890-1921 OF DE UITVAART VAN EEN HAVELOZE PRINS CARNAVAL

An MARIËN

1. Inleiding

Carnaval was lange tijd het volksfeest bij uitstek in vele streken van Europa. Het carnavalgebeuren kan beschouwd worden als een veelomvattend en gevarieerd fenomeen. Hoe werd deze feestperiode beleefd door de bevolking? Wat hiielden deze vieringen precies in? Het spreekt vanzelf dat we voor een antwoord op die vragen rekening moeten houden met de factor tijd en met regionale en sociale verschillen.

Met dit artikel beoog ik een beeld te schetsen van het Antwerpse carnavallevens in de periode 1890-1921. Ik zal me in eerste instantie richten op de participatie van de arbeidersbevolking aan dit feestgebeuren. Die focus brengt een aantal problemen met zich mee. Vooreerst de vraag of er wel zoiets bestond als een homogene sociale groep mensen, verzameld onder de noemer "arbeiders"? (1)

Voorts is het zo dat deze groep mensen in de bronnen zelf weinig aan het woord is en weinig geschriften heeft nagelaten. Dit hoefde echter geen belemmering te betekenen aangezien toch vermeldingen en beschrijvingen terug te vinden zijn, waardoor we "de arbeiders" via een omweg kunnen benaderen. Dit zijn niet zelden bronnen van overheden of elites, die natuurlijk met de nodige kritische zin gebruikt moeten worden. De over-

heidsbronnen zijn alvast zeer waardevol omdat ze ons iets leren over de toenmalige mentaliteit van en de visie van de lokale autoriteiten op het carnavalgebeuren.

Zo herbergt het **Stadsarchief te Antwerpen** heel wat archief met betrekking tot de carnavalstoeten, de deelnemende maatschappijen, de prijskampen en de politieverordeningen. Omdat deze fondsen zo omvangrijk waren, drong selectie zich op. Wat opviel bij het doornemen van deze bronnen was de bekommernis vanwege de overheid om de openbare zedelijkheid. In de archieven van de maatschappijen werden bronnen teruggevonden waar de zogenaamde werkmens aan het woord kwam, wat natuurlijk buitengewone informatie heeft opgeleverd.

Daarnaast konden we een beroep doen op **uitgegeven bronnen**, meestal anekdotisch van aard, maar die toch een mooie beschrijving geven van het carnaval van de gewone man, vrouw en kind. Ook de **kranten** van de verschillende politieke strekkingen leverden een schat aan informatie op. Niet alleen kan men er aankondigingen in terugvinden, maar tevens uitvoerige besprekingen van de festiviteiten achteraf, wat zeer belangrijk was om te peilen naar het succes en bijval van deze feestelijkheden. Toch

moeten we deze bronnen met de nodige omzichtigheid hanteren, omwille van de politieke positionering van deze kranten, die duidelijk tot uiting kwam. Niettemin vormen de kranten een zeer rijke bron waaruit (zeker bij carnaval) veel informatie over de toenmalige mentaliteit en politieke tegenstellingen kan gehaald worden.

Wat de mening van de overheid betreft was het interessant om het Gemeenteblad erop na te slaan. Vooral de uitvoerige besprekingen en discussies waren belangrijk omdat ze de visie toelichten van het bestuur, dat duidelijk burgerlijk van signatuur was.

Als we de historiografie over carnaval onder de loep nemen, komen we onvermijdelijk uit bij Peter Burke, die in zijn beroemd boek "Volkscultuur in Europa 1500-1800" een hoofdstuk wijdde aan carnaval. Hoewel de auteur de situatie belicht van carnaval in de periode 1500-1800, vormden zijn denkbeelden een zeer interessante vertrekbasis om het Antwerpse carnaval op het einde van de 19de eeuw te bestuderen. Burke zorgde voor een verduidelijking omtrent zaken waar we op het eerste gezicht niet zouden bij stilstaan. Bovendien zijn heel wat van zijn denkbeelden herkenbaar in het Antwerpen van ca. 1890. ⁽²⁾

Zo bespreekt Burke een aantal tegenstellingen, die wellicht ook in

Antwerpen moeten meegespeeld hebben. Hij plaatst carnaval en vasten tegenover elkaar en stelt die voor aan de hand van twee figuren. Carnaval werd voorgesteld als jong, opgewekt, dik, sexy, een eter en drinker van jewelste. Vasten daarentegen werd vaak voorgesteld als een magere vrouw. ⁽³⁾

Door deze symbolische voorstelling kunnen we carnaval dus opvatten als een periode waarbij alle teugels nog één keer volledig gevierd konden worden, op alle gebied. M.a.w. men kon zich nog eenmaal volledig laten gaan vooraleer de vastentijd aanbrak, waarbij men vlees, geslachtsverkeer, schouwburgbezoek en andere vormen van ontspanning zou moeten missen.

De vraag dringt zich op of deze denkbeelden in het kader van de toenemende secularisatie van het maatschappelijk leven voor ons onderzoek nog wel geldig waren. Moeten we ons niet afvragen of carnaval niet stilaan geëvolueerd was naar een jaarlijks traditioneel feest waarbij inderdaad alle remmen werden losgelaten, zonder dat de religieuze dimensie nog een dominante rol speelde?

De tweede tegenstelling die Burke ter sprake brengt, is deze tussen carnaval en het leven van alledag, waarbij carnaval een verbeelding was van de wereld op haar kop of de verkeerde wereld. Hij bedoelt hiermee dat de rollen die in het dagelijkse leven golden tijdens carnaval werden omgedraaid, waarbij mannen

zich bijvoorbeeld als vrouwen verkleeden en visa versa. Ook de betrekkingen tussen de lagere klasse en hoge klasse veranderden tijdens carnaval: meesters en knechten wisselden van positie. Carnaval was m.a.w. een feest van geïnstitutionaliseerde wanorde, een systeem van omkeringsriten. ⁽⁴⁾

Deze tegenstelling is zeker herkenbaar in de Antwerpse casus van omstreeks de vorige eeuwwisseling. Vaak vond ik voorbeelden van een omgekeerd rollenspel, zoals de man die als vrouw gekleed ging (en omgekeerd) of de burgerheer die zich in een ruwe dokwerker verkleedde. De drie reële of symbolische hoofdthema's van carnaval : eten, seks en geweld waren in min of meerdere mate herkenbaar bij de behandeling van dit thema. ⁽⁵⁾

Ten slotte bleek carnaval te fungeren als een soort veiligheidsklep, een geritualiseerde vorm van protest, maar waarbij soms het deksel van het wijnvat knalde. Zij die van de macht uitgesloten waren, konden tijdens carnaval relatief straffeloos hun opinie kenbaar maken, in de hoop veranderingen teweeg te brengen. Dit kon wel eens uitmonden in rellen en oproer. Tegen deze achtergrond moet de angst van de burgerij bekeken worden, die leidde tot voorstellen om carnaval af te schaffen. ⁽⁶⁾

In een vorig nummer van Oost-Vlaamse Zanten verscheen een artikel van Gita

Deneckere, die eveneens wijst op het risico dat sommige feesten konden uitmonden in revolte. Het grote gevaar schuilde in de grote massa die op de been was, het groot aantal buitenlieden die de stad bij deze gelegenheid bezochten, en het veelvuldig drankgebruik. Door de fysieke éénwording van de massa konden agressieve impulsen worden ontketend, wat uiteindelijk kon resulteren in paniek en rellen. Verder besteedt de auteur aandacht aan de disciplinerende van feest en revolte door toedoen van de arbeidersbeweging. Daarbij komt de misprijzende houding van de arbeidersbeweging tegenover carnaval tot uiting. Deze fungeerde als cultureel bemiddelaar tussen de wereld van de burgerij en de wereld van de arbeidersbevolking. ⁽⁷⁾

Volgende bedenkingen geïnspireerd door Burke, hebben als leidraad gefungeerd bij het schrijven van dit artikel: zeker vanuit het oogpunt van de lagere klasse kan carnaval gezien worden als een periode in het jaar waarbij men zich op alle vlakken volledig kon laten gaan. Niet alleen omdat men tijdens de vasten zijn lusten weer moest bedwingen, maar ook om de dagelijkse sleur te doorbreken. Men keek dan ook meestal een heel jaar naar deze periode uit. "Het doorbreken" van het rollenspel moeten we tegen deze achtergrond bekijken. Het was de periode waar men zich helemaal anders

kon gedragen dan normaal. De kostuums en de maskers kunnen we daarbij als hulpstukken bekijken waarmee men in de huid van iemand anders probeerde te kruipen. Wanneer we de visie van de burgerij omtrent carnaval belichten, moeten we vooral oog hebben voor de angst dat carnaval in rellen kon uitmonden. Daarnaast moeten we rekening houden met de kloof tussen burgerij en de lagere klasse die ondertussen erg was uitgediept, waarbij de burgerij voor orde en zedelijkheid stond tegenover de zogenaamd 'bandeloze' arbeidersbevolking. In die context bekijken we met name de disciplinerende van carnaval in Antwerpen in de bestudeerde periode.

2. Carnaval in Antwerpen op het einde van de 19de eeuw

De lokale politieke context

Alvorens over te gaan tot de bespreking van het Antwerpse carnavalgebeuren, is het van belang eerst stil te staan bij de Antwerpse politieke situatie omstreeks 1890-1921.

Sinds 1872 was het stadsbestuur in handen van de liberalen, die tot 1921 baas bleven over het stadhuis, met legendarische burgemeesters als Leopold De Wael, Jan Van Rijswijck en Jan De Vos. Soms behaalden de liberalen maar zeer nipt de meerderheid tegenover de katholieken. Hierbij kwam heel wat politieke tweestrijd kijken. ⁽⁸⁾

Om de katholieken enigszins terug te dringen zouden de liberalen bij de gemeenteraadsverkiezingen driemaal met de socialisten een kartellijst vormen (in 1899, 1907 en 1911). In 1899 deden de socialisten voor de eerste maal hun intrede in de gemeenteraad met drie raadsleden. Toen in 1907 aan de socialisten een schepenzetel werd beloofd en deze uiteindelijk toch naar een liberaal ging, leidde dit tot hevig protest bij de socialisten. Pas toen schepen Cauwenbergh (liberaal) in 1909 overleed, bekwam de socialist Cools het schepenmandaat. ⁽⁹⁾

De socialisten zouden hun grote doorbraak in de gemeentepolitiek vooral beleven na de eerste wereldoorlog. In 1921 kwam het zogenaamde "mystieke huwelijk" tot stand, waarbij het stadsbestuur in handen kwam van christendemocraten en socialisten. De katholiek Frans Van Cauwelaert werd de nieuwe burgemeester, terwijl de socialist Camille Huysmans schepen van onderwijs werd. De katholieke partij was de grootste partij met 15 zetels, terwijl de BWP de tweede partij werd met 14 zetels. De liberalen kenden na de oorlog een terugval en behaalden 13 zetels. Toen het duidelijk werd dat de liberalen niet bereid waren toegevingen te doen omtrent de onderwijskwesitie en niet wilden weten van een driedelig sche-

Carnaval op straat met het werpen van pepernoten, uit: C. LEMONNIER. Antwerpen en zijn merkwaardigheden. Haarlem, 1885, p. 33;

pencollege, besloot Frans Van Cauwelaert toenadering te zoeken met de BWP. ⁽¹⁰⁾

Bij de coalitievorming zou de sterke vriendschap tussen Van Cauwelaert en Huysmans een grote rol hebben gespeeld. De grote winst van de socialisten bij de gemeenteraadsverkiezingen (5 naar 14 zetels) werd vaak toegeschreven aan de toeloop van volksliberalen, activisten, flaminganten en kunstenaars naar de BWP. De figuur van Camille Huysmans zou eveneens een zekere aantrekkingskracht hebben uitgeoefend. Daarnaast groeide er na 1900 een drang om af te rekenen met het conservatisme, dat werd belichaamd door de conservatieve liberalen, katholieken en de Kamer van Koophandel. ⁽¹¹⁾

Het politieke landschap werd in deze periode ook getekend door een aantal hete hangijzers. Er was de schoolstrijd en de onlusten tijdens en na verkiezingen die we rond de klerikaal/antiklerikale breuklijn situeren. Voorts was er de strijd om het algemeen stemrecht en andere sociale eisen. Eind 19e eeuw begon de gestadige opmars van de arbeidersbeweging wat resulteerde in eisen voor algemeen stemrecht, de acht uren werkdag en sociale hervormingen. Dit ging gepaard met stakingen en betogingen. De strijd voor het algemeen stemrecht zou in Antwerpen een bloedig

verloop kennen toen er in april 1893 tijdens de algemene staking 5 doden en 15 gewonden vielen. ⁽¹²⁾

Tot zover deze korte schets van de Antwerpse politieke situatie dat ons een idee geeft over de toenmalige politieke machtsverhoudingen in de gemeenteraad. We kunnen ons hierbij afvragen of er ook politieke bedoelingen meespeelden bij de genomen initiatieven (feesten en beteugelen van bepaalde gebruiken) vanwege het bestuur.

Karakteristieken van het carnaval-gebeuren omstreeks 1890

In Antwerpen werd carnaval in de 19de eeuw zeer uitbundig gevierd. Reeds weken voordien vonden er buitengewone bals plaats. Met carnaval zelf stroomde iedereen uitgelaten de straat op. Er werd gedanst en gezongen en het ging er zeer dol en uitbundig aan toe. Een carnavalstoet trok doorheen de stad, waarbij verklede groepen verschillende episodes uit de geschiedenis uitbeelden. Na de carnavalstoet, trok er nog een toer door de straten, een onafgebroken sliert van open wagens bezet door deftige burgers met hun kinderen. 's Avonds trok men zich terug in de koffiehuisen of balzalen want overal werden er bijzondere bals ingericht. De carnavalpret duurde drie dagen waarna er soms nog een staartje volgde met de halfvasten, waarbij er eveneens een stoet en bals werden georganiseerd. ⁽¹³⁾

We vragen ons hierbij af wat het aandeel was van de arbeiders aan deze feesten, namen ze deel aan de festiviteiten? Carnaval was natuurlijk het volksfeest bij uitstek, waarbij het de gewoonte was om zich volledig te laten gaan. Deze filosofie moet de arbeiders zeker aangesproken hebben, hetgeen bevestigd wordt door verschillende boekjes die handelen over het leven in de volkswijken. Deze hebben dan wel een wat anekdotisch karakter, maar leverden toch interessante informatie over de deelname van de volksklasse aan carnaval: *“De mannen van de dokken en kaaien, al moesten zij hard slaven om aan hun kost te komen, legden toch het gansche jaar uit om er met Carnaval een flink stuk af te scheuren”*.⁽¹⁴⁾

Niettegenstaande de deelname van arbeiders, merkten we in kranten soms bals op die duidelijk gericht waren op een burgerlijk publiek. Ook jonge burgerheertjes lieten zich gaan. Tevens werd er melding gemaakt dat de burgerij van op een balkon geldstukken wierp naar de menigte, wat volgens diezelfde bron zeer gewaardeerd werd door het “gepeupel”. We moeten ons dus de vraag stellen of er geen twee carnavalsvieringen bestonden, deze van de burgerij en deze van de arbeiders, waarbij elke groep haar eigen bals en tradities had tijdens carnaval? Ook waren er burgers die ronduit vijandig stonden tegenover carnaval en voorstander waren van

SCALA ANVERS

GRANDS BALS de CARNAVAL
Parés - Travestis

DEUX ORCHESTRES à tous les BALS

Samedi 1 Mars
à 9 heures

Dimanche 2 Mars
à 9 heures

LUNDI 3 MARS
à 9 heures

Grand Bal de Gala

MARDI 4 MARS
à 8 heures

Entrée 2 Francs

Affiche met aankondiging van carnavalbals in zaal "Scala", te situeren in 1902, uit: K. SCHEERLINCK. Papieren herauten. Culturele affiches te Antwerpen 1880-1914 in kunst-historisch perspectief. Antwerpen, 1991, p. 105.

de verzedelijking of zelfs afschaffing van carnaval. We kunnen dus besluiten dat carnaval niet zo'n eenduidig fenomeen was.

Het staat vast dat het er in de vroege jaren zeer uitbundig aan toeging, wat soms zeer ver ging. De Antwerpse chroniqueur A. De Lattin meldde dat de feestvierders elkaar vroeger blauwsel, bloem, rijst, rotte sinaasappels, rotte eieren en keiharde pepernoten toewierpen. Vooral de dragers van hoge hoeden moesten het ontgelden. ⁽¹⁵⁾

Dit gebruik wordt ook bevestigd door gemeenteraadslid Joseph Lefebre : *“Het werpen met allerlei voorwerpen, bij voorkeur de vuilste en gevaarlijkste, was zoo diep in de zeden gedrongen, dat er niet aan kon gedacht worden, dien staat van zaken te bedwingen”*. Het gevolg van deze *“ruwe”* en *“woeste”* vermaken was volgens hem dat de gemaskerde en verklede groepen een uitzondering werden in het straatbeeld en dat stille lieden, vrouwen en kinderen thuis moesten blijven. ⁽¹⁶⁾

Omdat het stadsbestuur paal en perk wilde stellen aan dergelijke taferelen werd er besloten om ter gelegenheid van het carnaval van 1890 een stoet in te richten. Zo kon men aan vastenavond *“in het belang van eenieder en voor den goeden naam van Antwerpen, zulke waardigheid en aantrekkelijk bij te zetten, als eene groote stad betaamt.”* ⁽¹⁷⁾

Aanvankelijk werd er vanuit de burgerij zelfs een *“Komiteit tot Verzedelijking der Vastenavondsdagen”* opgericht met als doel *“de walgelijkheden”* te doen stoppen die de dagen van carnaval kenmerkten; de kunstsmak van het volk te ontwikkelen door de inrichting van optochten en feestelijkheden; liefdadige instellingen en het werk der drukpers te ondersteunen door middel van ingezamelde gelden en de nering die in die tijden sterk te lijden had te ondersteunen. Toen het erevoorzitterschap werd aangeboden aan baron Osy (provinciegouverneur) wilde deze dat enkel aanvaarden op voorwaarde dat dit ambt gedeeld werd met burgemeester De Wael. Deze laatste weigerde echter zodat ook baron Osy het erevoorzitterschap niet meer wenste uit te oefenen. Dit leidde ertoe dat ook het komiteit werd opgeheven. ⁽¹⁸⁾

Uiteindelijk zou het stadsbestuur zich zelf gaan inlaten met de verzedelijking van carnaval door de inrichting van een stoet. Zo werd de inrichting toevertrouwd aan August Possemiers, overste van het secretariaat, en moesten de deelnemende maatschappijen zich schikken naar zijn onderrichtingen. ⁽¹⁹⁾

De stoet zou twee maal uitgaan en er werden geldprijzen uitgereikt door een jury aan maatschappijen die met mooie creaties voor de dag zouden komen. Om

deel te mogen nemen moesten de maatschappijen een brief invullen met de volgende gegevens: de zetel van de maatschappij met woning van de voorzitter en schatbewaarder, het onderwerp dat men wilde uitbeelden, de wijze van voorstelling (te voet, te paard, praalwagens) en of de maatschappij al dan niet vergezeld zou zijn van een muziekkorps. De maatschappijen moesten zich natuurlijk ook gedragen naar de politie verordeningen. Daarbij werd het hen uitdrukkelijk verboden om, met wat dan ook, naar de toeschouwers te werpen. De maatschappijen die hiermee echter geen rekening hielden, zouden het recht verliezen om een prijs te bekomen. ⁽²⁰⁾ De "Koophandel" merkte op dat er strenge maatregelen zouden genomen worden om de baldadigheden van 1889 te voorkomen. Er zou op de plaatsen waar vroeger het meest werd geworpen en de meeste baldadigheden gepleegd, tijdens de twee uitgangen van de stoet, gezorgd worden voor een sterke politiemacht. Deze zou het bevel gekregen hebben om zeer waakzaam te blijven en indien dit nodig zou blijken onmiddellijk in te grijpen. ⁽²¹⁾

Dat deze stoet een aantrekkingspool vormde voor vele maatschappijen blijkt uit de vele aanvragen om te mogen deelnemen. Wellicht speelde de eer, het zich kunnen tonen aan het publiek een belangrijke rol met daarnaast de geld-

prijzen die men kon winnen. Maar ook de factor plezier moet zeker meegevoeld hebben. Hierbij stellen we ons de vraag of arbeiders, als lid van een maatschappij aan deze stoet deelnamen. Dit is echter zeer moeilijk te achterhalen aangezien de samenstelling van maatschappijen niet onmiddellijk duidelijk is. Toch hebben we in het bronnenmateriaal een aantal zaken kunnen terugvinden waarbij de samenstelling van de maatschappij ter sprake kwam. Het gaat hier echter om maatschappijen die afgehaakt hadden wegens financiële moeilijkheden. Zo moest maatschappij de "Goede Bijeenkomste", die uitsluitend samengesteld was uit kooldragers en meters terugkomen op de eerdere aanvraag voor deelname aan de stoet. De hoofdoorzaak was enkel dat de kas leeg was: *"Onze kas slechts sinds 1 januari ingesteld, en dus zeer jong, is alleen voor ziekwordende leden. Mijne ophaling heeft bijna niets opgebracht en met al onzen goeden wil zijn wij gedwongen op dien dag te huis te blijven."* ⁽²²⁾

Ook maatschappij "de Blauw Vlam" afkomstig van de Stadswaag kon niet aan de stoet deelnemen: *"aangezien wij allen werkende lieden zijn, die slechts eenen geringen penning kunnen bijdragen, zoo zijn wij in de droevige noodzakelijkheid onzen vurigen wensch niet kunnen uit te voeren en u van onze niet deelneming te melden."* ⁽²³⁾

We kunnen hieruit afleiden dat aan een deelname toch heel wat kosten verbonden waren, onder meer voor de kostuums en het materiaal. Kunnen we dan stellen dat er geen arbeiders aan deze optocht deelnamen? Allereerst konden we vaststellen dat pas bij het afhaken van maatschappijen de samenstelling ter sprake kwam. Deze eenzijdige benadering zou ons echter een vertekend beeld kunnen opleveren. Zo komt bij maatschappijen die zonder problemen konden deelnemen, de samenstelling bijna niet er sprake. Daarnaast moeten we ons de vraag stellen naar het karakter van de maatschappijen. Behalve de op en top burgerlijke maatschappijen moeten we ermee rekening houden dat er ook maatschappijen deelnamen waarvan het bestuur en sponsering in handen was van de burgerij, maar toch ook heel wat arbeiders onder haar leden telde. Dit lijkt ons niet onwaarschijnlijk gezien het beschavingsoffensief van de burgerij, die de verzedelijking van carnaval nastreefde.

Het initiatief om door de inrichting van een stoet het carnaval te verzedelijken en taferelen zoals het werpen te doen ophouden was volgens verschillende bronnen een groot succes. Zo lezen we in het *Gemeentebblad*: *“De bijval, door deze nieuwe aantrekking bekomen, heeft onze verwachting verre overtroffen. Als bij tooverslag, heeft het werpen opgehouden; de straten krioelden van het volk...”*.⁽²⁴⁾

Ook het *Handelsblad*, de burgerlijke krant bij uitstek, merkte op dat de poging om het carnaval “fatsoenlijk” te maken behoorlijk gelukt was. Dit zou volgens de krant meer dan nodig geweest zijn, want: *“de walgelijke tooneelen, de echte smeerlapperij - het woord is niet te grof - was tot zulken graad gekomen dat, indien de politie er ditmaal de hand niet aan had gehouden, de burgerij het zelf zou gedaan hebben.”* De krant trok verder van leer tegen groepen die blijkbaar gespot hadden met de kerk. Ze hadden volgens de krant een negatieve bijval gekregen en dit zou hen voortaan leren de geestelijkheid gerust te laten.⁽²⁵⁾

De verzedelijking van carnaval werd tevens nagestreefd op het domein van de straatliedjes. Tijdens carnaval werden er liedjes gezongen, die het meestal niet al te nauw namen met de zedelijkheid en moraliteit. Voor vele burgers waren deze liedjes dan ook een doorn in het oog, zodat een raadslid het voorstel opperde om *“den straat of volkszang te verzedelijken”*. Dit raadslid stelde voor om premies uit te reiken aan de mooiste en zangerigste liedjes. De liedjes moesten wel aan één hoofdvereiste voldoen: *“niets te bevatten welk met de goede zeden strijdt”*.⁽²⁶⁾ Dit voorstel werd positief onthaald door het stadsbestuur. Zo werd er besloten het voorstel grondig te onderzoeken het komende jaar en waarschijnlijk toe te passen.⁽²⁷⁾

Het lijkt erop dat het na deze initiatieven bergaf ging met het Antwerpse carnaval. In 1893 werd het carnaval wel gevierd, maar op sommige dagen was het zeer stil op straat. Zo was het volgens de *Gazet van Antwerpen* op 14 februari "doodsch en stil" in de straten, zelfs nog stiller dan op een gewone zondag, dit in tegenstelling tot de dag voordien toen heel Antwerpen op de been was. Toen deden verschillende groepen hun ronde. We citeren verder "tot laat in den nacht is er in onze straten gewoeld tot groote ergernis en woede van degenen die vroeg slapen gaan en gaarne rustig slapen." Ook de bals in de zalen hadden veel volk getrokken. ⁽²⁸⁾

In 1893 ging de stoet uit, maar had, als we de *Gazet van Antwerpen* mogen geloven, een "miserabel" karakter. Deze situatie zou blijven aanhouden zolang de voorziene premies zo laag waren. Hierdoor werd er door de maatschappijen geen ernstige poging ondernomen om er iets unieks van te maken wegens de hoge kosten dat zulks vergde. ⁽²⁹⁾

In 1894 werd in de gemeenteraad zelfs het voorstel gelanceerd om de stoet dat jaar niet te laten uitgaan. Zo vond schepen Gits het beter dat het krediet bestemd voor de stoet, besteed zou worden aan de feesten ter gelegenheid van de wereldtentoonstelling die datzelfde jaar plaats vond te Antwerpen. Daarnaast hadden de maatschappijen al kosten genoeg door hun deelname aan

de feesten die in de zomer werden georganiseerd. Daarom vreesde hij dat er maar weinig maatschappijen zouden deelnemen aan de vastenavondstoet. Vastenavond viel reeds op 5 februari waardoor de schepen vreesde dat de bijval maar minnetjes zou uitvallen. Raadslid Cupérus was evenwel van mening dat door de afschaffing van de stoet de oude taferelen wel eens zouden kunnen terugkeren. Maar zowel burgemeester Van Rijswijck als schepen Gits verzekerden hem dat deze taferelen uit de gewoonte geraakt waren. ⁽³⁰⁾

Voor 1895 zou er opnieuw een volwaardige stoet ingericht worden. Er zouden volgens raadslid Ceulemans prijzen toegekend worden "voor de wagens die behoorlijke schouwspelen zouden vertoonen, leerrijk voor het publiek, doch niet voor grappen." In 1894 werd er blijkbaar veel met serpentines en confetti geworpen, maar daar zag burgemeester Van Rijswijck geen graten in: "Het heeft nooit in onze bedoeling gelegen de vastenavondvreugd te storen, noch te beletten dat de vroegere toer terug gevormd worde, mits de bevolking van haren kant die toegevendheid inziet, zich niet overlevere aan ware vechttooneelen en met niets werpe dat de voorbijgangers kan bevuilen of kwetsen. Als men serpentins en confetti gooit evenals verleden jaar, is het opperbest." ⁽³¹⁾

Naast de stoet en de bijhorende prijskamp, door het stadsbestuur ingericht,

zou de Bond Antwerpen-Vooruit belast worden met de inrichting van prijskampen voor vensterramen, verklede kinderen en het feest van halfvasten. Ze zouden daarvoor een toelage ontvangen. ⁽³²⁾

Behalve de stoet en de vele bals die werden georganiseerd ter gelegenheid van carnaval, werden er door de verschillende politieke fracties feesten ingericht.

Zo organiseerden de socialisten in lokaal "De Werker" op 17 februari 1896 een groot bal met volledig orkest om 9 uur 's avonds. Er werd daarbij ook een tombola georganiseerd ten voordele van het meifeest. ⁽³³⁾

De katholieke werkmansvereniging St.-Jozefskring organiseerde verschillende feestelijkheden. Zo werd er op zondag 16 februari 1896 om 7 uur een "groot tooneel en tooneelkundig avondfeest" georganiseerd voor de ere-, beschermende en werkende leden. Zo stond Pierre De Galeiboef op het programma, een drama in vijf bedrijven. Op 17 februari werd 's middags een feest met tombola ingericht voor de kinderen van de werkende leden. Op 18 februari tenslotte vond er nogmaals een toneelavond plaats voor de ere-, beschermende en werkende leden. ⁽³⁴⁾

De volkse klasse bleef haar heil zoeken in de danszalen. Zo lezen we dat het vrouwvolk van het Sint-Andries -en schipperskwartier vooral haar toevlucht

zochten in zalen als Rubens, Thalia, Alcazar en Keizershof, die meer gericht zouden zijn op een volks publiek. ⁽³⁵⁾ De vrouwen lieten zich niet onbetuigd als het ging om het vieren van carnaval. De vrouwen uit het Schipperskwartier trokken vaak de werkplunje van hun man aan en trokken er in groep op uit. Dit ging vaak gepaard met heel wat lawaai, waaronder het slaan op potten en pannen. Ze trokken van herberg tot herberg of naar de danszalen. Dat het seksuele als één van de hoofdthema's van carnaval gold, was niet alleen duidelijk in de liedjes die toen gezongen werden. Vaak zorgde het losbandige karakter van carnaval dat vele vrouwen van het kantje er een "kerstekindeken" aan overhielden. ⁽³⁶⁾

De gerichtheid op een arbeiderspubliek vanwege het "Alcazar Paleis" bleek ook uit het feit dat de eigenaar, de heer Claes volgens *De Nieuwe Gazet* een veredellend werk had gedaan "*door toe te laten dat ook de geringe werkman eenige uren van zijn leven zich rijk kan wanen en in een paleis verblijven.*" ⁽³⁷⁾

Ook in het Schipperskwartier vonden er heel wat bals plaats. Daar kon men zich namelijk uitleven in zaal Neptune (Schippersstraat) waar een groot gemaskerd en ongemaskerd bal werd georganiseerd. ⁽³⁸⁾

In een blad dat zich richtte op de dokwerkers vonden we een aankondiging

terug voor een gemaskerd en ongemaskerd bal op zaterdag 24 februari 1900, dat georganiseerd werd in lokaal de "Variétés", gelegen in de Diepestraat. Dit feest werd gegeven ten voordele van de onderstandskas. ⁽³⁹⁾

Dat de menselijke vrijgevigheid in die dagen werd aangesproken, kunnen we aflezen uit de concerten die werden georganiseerd ten voordele van de armen, waarbij er omhalingen met busen werden gedaan. Zangmaatschappijen brachten een bezoek aan de voornaamste koffiehuisen waar na het zingen omhalingen werden gedaan. ⁽⁴⁰⁾

Eind jaren 1890 zette de trend van het gebruik van confetti zich definitief door. In 1898 wordt het veelvuldig gebruik van confetti in de verschillende kranten behandeld. Zo beweert de "*Gazet van Antwerpen*" dat er "*dees jaar ongelooflijk veel confetti is geworpen*". Toch mocht dit werpen niet uitmonden in gewelddadigheden of het oprapen van vuile confetti van de grond. In 1898 zou er 50.000 kilo verkocht zijn terwijl er in 1896 slechts 18.000 kilo confetti werd verkocht. ⁽⁴¹⁾

De Nieuwe Gazet spreekt van een "*duizendkleurige confetti-wolk*" waarbij sommige mensen met het werpen als wilden tekeer gingen. Zelfs deftige jonge welopgevoede heertjes waren opgemerkt onder de wilde werpers

waarbij vooral jonge juffertjes het slachtoffer werden. De krant haalde een aantal voorbeelden aan waarbij de confetti ongelukjes had veroorzaakt. Zo werden de oorbellen van een vrouw door de confetti meegesleurd. ⁽⁴²⁾

3. Prins carnivals uitvaart en het beschavings-offensief omstreeks de vorige eeuwwisseling

Vanaf het einde van de jaren 1890 kunnen we zoals reeds vermeld de eerste tekenen van verval waarnemen, waarbij het carnaval zich van de straat meer en meer ging verplaatsen naar de danszalen. Ook het aantal verklede en gemaskerde personen begon duidelijk af te nemen. Slechts hier en daar kon men een vuile Jo opmerken waar niemand aandacht voor had. ⁽⁴³⁾

In een krant uit 1900 lezen we dat het volk meer en meer "*afkeerig wordt van verkleeden en zwieren*." De intieme familiefeestjes of feesten die plaats hadden in gesloten kring zouden nu meer in smaak vallen omdat de ouders daar hun dochters konden vergezellen en deze laatste plezier kon maken "*op deftige wijze*". ⁽⁴⁴⁾

Deze trend van verval zette zich verder door in 1901, nog versterkt door de slechte weersomstandigheden. Zo werd

de stoet niet alleen afgeschapt, maar ook de sfeer en feestvreugde was niet meer hetzelfde als in de vroegere tijden. Zo merkte de *Gazet van Antwerpen* op: *“Als dat nu Carnaval is, en te Antwerpen dan nog! De straten gekasseid met mistroostigheid, met hier en daar een beetje vuile confetti er tusschen”*. Indien het carnaval in deze sfeer nog enkele dagen zou voortduren, stelde de krant voor om prijskampen van het geeuwen in te richten. ⁽⁴⁵⁾

De Nieuwe Gazet sprak zelfs over *“prins Karnaval’s uitvaart”*. Zo waren er al veel café’s gesloten voor middernacht en waren de straten *“ledig en doodsch”*. Dit was een heel verschil met vroegere jaren; de krant sprak over een *“ongelooflijk verval, vergeleken zelfs bij het vorig jaar!”*. Zelfs de tramdienst moest niet onderbroken worden, wat nog nooit eerder voorgekomen was.

Nergens kon men een groep van betekenis of met een mooi kostuum opmerken, integendeel, het was de triomf van het lelijke, afstotelijke en beestachtige. De zangers van onzedige liedjes kregen daarbij nog maar eens te horen, hoe afschuwelijk en vuil hun liedjes waren, zo erg dat het haar van een gendarmemuts zou rechtkomen. De ondeugdelijkheid van de vrouw werd eveneens aangeklaagd, die zich negen van de tien keren minstens zo erg aanstelde als de man. ⁽⁴⁶⁾ Ook tijdens de halfvasten ging het er blijkbaar maar somber aan toe. Er was

wel een bloemenstoet ingericht die echter maar dun bezaaid was en waarin men maar weinig mooie zaken kon opmerken. Toch was er beweging genoeg, vooral in de koffiehuzen waar men zich kon vergapen aan gemaskerde en verklede personen. Dat de socialistische krant *De Werker* niet hoog opliep met carnaval wordt met dit citaat duidelijk. De krant vroeg zich af wat er plezierig was *“om daar gemaskerde en verklede personen aan te gapen, die smerige deuntjes zingen, of zich op een walgelijke wijze uitlaten en dingen vertellen die men op gewone tijden niet zou dulden...”* ⁽⁴⁷⁾

In 1905 werden de vieringen levendig ingezet, maar de feesten leken zich vooral te situeren in de danspaleizen van het statiekwartier. De vieringen op de straat zelf waren fel verminderd in vergelijking met vroegere tijden. *De Nieuwe Gazet* maakte gewag van slechts af en toe en dan nog op grote afstand van elkaar carnavalvierende groepen. Ook werd er verbazend weinig gezongen en de krant vroeg zich dan ook af of de wet-Woeste er voor iets tussen zat. Toch werd er nog duchtig met confetti geworpen, vooral op 6 maart zou er een ware confettiveldslag op straat hebben plaatsgevonden. ⁽⁴⁸⁾

Een ander terugkerend fenomeen in deze periode was de strijd tegen de onzedelijkheid, waarbij vooral de zoge-

naamde onzedige liedjes het moesten ontgelden. Deze kritiek kwam vooral vanwege de burgerij, maar ook de socialisten moesten niet onderdoen. Zij waren voorstander van de afschaffing van carnaval. Het stadsbestuur zelf stond argwanend tegenover de feesten en nam geregeld maatregelen om dit feest onder controle te houden. Zo werden er in 1899 maatregelen getroffen door de burgemeester om het confetti-gebruik enigszins te beteugelen. In het belang van de openbare veiligheid was het verboden om met confetti en serpentes te werpen in publieke vergaderplaatsen, herbergen, koffiehuisen, danszalen en schouwburgen. Er mocht ook niet geworpen worden met samengepakte confetti en sneeuwballen. ⁽⁴⁹⁾

Daarnaast waren het vooral de kranten die van leer trokken tegen het carnaval waarbij het onzedelijke lied ontelbare malen werd aangeklaagd.

Langs katholieke zijde klaagde de *Gazet van Antwerpen* dat het vooral tijdens zulke dagen was dat men met het "slechte" lied op te proppen kwam, de "veropenbaring van het diep bederf der menigte." Daarom had de katholieke regering volgens de *Gazet van Antwerpen* terecht een wet gestemd gericht tegen het onzedelijke lied. ⁽⁵⁰⁾

In 1900 pleitte de *Gazet van Antwerpen* ervoor om de "slordige krapuleuze en bedronken zwierende groepen" te ver-

bieden. Elk weldenkend mens moest de wanorde, de misdaden en zotte verkwispingen ten tijde van carnaval betreuren en daarom hoopte de krant dat er in 1900 vooruitgang zou geboekt worden tegenover de vorige jaren, ook wat orde en zedelijkheid betrof. ⁽⁵¹⁾

De liberale krant *De Nieuwe Gazet* hield er een opmerkelijke visie op na. Enerzijds klaagde ze de onzedelijkheid van carnaval aan, waarbij er zelfs gepleit werd voor de afschaffing van carnaval. Anderzijds pleitte deze krant er voor dat het stadsbestuur zich opnieuw zou inlaten met de organisatie van feestelijkheden om zo de vastenavondsdagen niet verloren te laten gaan. We kunnen hier wellicht een burgerlijke visie onderkennen, waarbij men de afschaffing beoogde van alle onzedelijke traditionele taferelen die gepaard gingen met carnaval. Een 'beschaafde', gefilterde vorm van carnaval moest wel kunnen. Ordelijke muzikale wandelingen, het aanleren van deftige liedjes, het organiseren van prijskampen door de overheid, waren blijkbaar een garantie voor een beschaafde deftige carnaval. Het feit dat dergelijke festiviteiten voordelig waren voor de kleinhandel en heel wat leven in de brouwerij brachten paste in de visie van de liberale krant.

In ieder geval trok ook *De Nieuwe Gazet* ten strijd tegen het onzedelijke lied: "De liederenverzameling van ons volk bevat nu al zoo vreeselijk veel van die meesterstukken dat de verrotting

aldra volledig zal zijn zoo er niet met het brandvuur gewerkt wordt.” Wie de liederen gehoord had, had de maagdelijkheid van zijn ziel verloren en die van het lichaam zou weldra volgen. De krant richtte zich in het bijzonder op de jeugd. ⁽⁵²⁾

In 1902 kregen de zangers van onzedige liedjes het hard te verduren in *De Nieuwe Gazet*: *“de fine fleur van het krapuul het rekord der gemeenheid en grofheid geklopt. t’Is een ware schande! Al wie deftig is en eenig eergevoel bezit, vraagt zich af hoelang de overheid nog gaat toelaten, dat het uitschot der samenleving straffeloos den etter van het zedelijk verderf den burgers in het aangezicht slingert?”* ⁽⁵³⁾

Volgens *De Nieuwe Gazet* zou er zelfs van hogerhand bevel gegeven worden om *“paal en perk te stellen aan de liederlijke ongebondenheid, die het onschuldige karnaval van lang vervlogen tijden doet ontaarden in dagen van ongebondenheid en uitspatting”*. ⁽⁵⁴⁾

In sommige steden o.a. Gent, zou de derde carnavaldag afgeschaft zijn, wat men volgens *“De Nieuwe Gazet”* beter ook in Antwerpen kon doen. Dit zou dan een eerste stap zijn naar de totale afschaffing van de vastenavondfeesten. Zo hield carnaval een reëel gevaar in voor de openbare veiligheid omdat minstens zeven tienden van degenen die maskers opzetten dit deden met slechte

bijbedoelingen en kwam het dierlijk instinct bij velen naar boven. Ook deed iedereen zijn uiterste best om er zoo lelijk, vuil, grof en gemeen mogelijk uit te zien. Vroeger trof men nog eens een deftige Pierrot, een Harlekijn, een ridder of een sultan aan, maar nu waren de Vuile Jo’s zo goed als algemene regel geworden. Ook prins carnaval zag er haveloos uit. ⁽⁵⁵⁾

Toch vond de krant dat het stadsbestuur moeite moest doen om de vastenavondfeesten nieuw leven in te blazen, aangezien het carnaval van 1905 maar somber geweest was. Dit kon door o.a. prijskampen voor verklede en gemaskerde groepen te organiseren, wat zeker heel wat gemaskerden op straat zou doen brengen. Daarnaast stelde ze voor om concerten en muzikale wandelingen in te richten, want thans was er geen muziek op straat. Men hoopte tevens dat er een geschikt vastenavondlied geconstrueerd zou worden, wat dan aan iedereen vrijwillig in een groot lokaal kon aangeleerd worden. ⁽⁵⁶⁾

In 1907 waren verscheidene groepen voorstander om de stoet, die al enige jaren niet meer werd ingericht opnieuw te doen uitgaan. Zo was het *“Verbond der kringen en stoeten”* voorstander om in 1907 terug een stoet te doen uitgaan. Deze zou niet alleen ten goede komen aan de middenstand, maar ook tot *“het weeren der liederlijke tooneelen die deze dagen kenmerken”*. ⁽⁵⁷⁾

Ook de “Onpartijdige Bond der neringdoeners, ambachtslieden en eigenaars van het arrondissement Antwerpen” vroeg de herinrichting van de stoet, wat duidelijk wijst op het belang van de middenstand bij de inrichting van dergelijke stoet, die heel wat beweging en verteer teweegbracht. ⁽⁵⁸⁾

Niettegenstaande de pogingen om de stoet nieuw leven in te blazen, lezen we in 1911 dat de kranten niet betreurden dat de stoet die ter gelegenheid van de vastenavonddagen werd ingericht al verscheidene jaren niet meer was uitgegaan, want “*de carnavalstoeten pakken niet meer*”. ⁽⁵⁹⁾

De Nieuwe Gazet deelde die mening, maar was wel voorstander van de inrichting van wandelconcerten, net zoals de burgerlijke Franstalige krant, de *Matin*. De bevolking mocht daarbij niet onverschillig blijven en de krant stelde dan ook voor om de muziekkorpsen te volgen en een “*rondendans op het getouw te zetten*”. In sommige Waalse steden vierde zelfs de gegoede stand mee carnaval in openlucht. De Antwerpse bevolking mocht dan wel minder uitbundig zijn, met de vastenavond mocht er toch wel eens een uitzondering gemaakt worden. ⁽⁶⁰⁾

De houding van de socialisten

De socialisten waren absoluut gekant tegen de carnavalsvieringen. In *De*

Werker vinden we hele artikels terug waar de vastenavondfeesten werden bestreden en waarin geijverd werd voor de afschaffing van carnaval. We citeren uit een artikel van 1903 het volgende: “*Wij achten dit overblijfsel van Hotenfeesten, van Slavenverderlijking een schande voor de beschaving. Er is edeler en fijner vermaak te vinden - er moet voor het volk hooger en verheven-er genot ten beste zijn. Weg met de Karnaval!*” Volgens de krant waren de socialisten ook de enigen die het carnaval durfden bekampen, omdat de kleinhandel hem wilde behouden. ⁽⁶¹⁾

In 1904 trok *De Werker* van leer tegen de “walgelijken carnaval” die moest verdwijnen. De krant gaf daarbij drie redenen op, waarom ze tegen de carnavalsvieringen gekant was: “*ten eerste omdat wij steeds den vernederenden oorsprong voor oog hebben; ten tweede, omdat wij tegen alles zijn wat den mensch zedelijk verlaagd en stoffelijk uitput; - ten derde omdat wij tegen alle veinzerij en bedrog zijn en wij het onwaardig vinden dat menschen zich het aangezicht verduiken om wulpschheid, gemeenheid of ook maar enkel guiterij te bedrijven*”. De hogere standen mochten volgens de krant dan wel onverschillig zijn hoe de werklieden zich vernederden in hun vermaak, maar “*een dronken en walgelijk verkleede karnavalzot*” gaf aan die heren wel het recht om te zeggen “*en aan zulke soort zou men evenveel stemmen moeten*

geven dan aan de burgers". *De Werker* pleitte dan ook voor fijnere vormen van vermaak zoals kosteloze kunstvertoningen, kunstconcerten, volkreizen, bezoek aan musea en bibliotheken. Ze was voorstander van vermaak dat veredelend werkte en tegen alles wat de mens en vooral de werker verlaagd. ⁽⁶²⁾ In 1906 zou het parket aan de politie de opdracht gegeven hebben om processen-verbaal op te stellen tegen alle zangers van onzedige liedjes op straat. *De Werker* hoopte dan ook dat de politie er zich aan zou houden want dan zou men "met de Vastenavondsdagen toch eens gerust met de kinderen kunnen uitgaan". ⁽⁶³⁾

Enkele dagen later lanceerde *De Werker* de volgende aanval tegen het vieren van carnaval: "Het is carnaval...weerom zullen tal van burgers en werklieden zich in zonderlinge pakjes steken, potsen maken, gemaskerd de straten en de danszaalen aflopen, onzin vertellen, veel drinken onder voorwendsel zich <in gang> te zetten, en ... grappen (?) uithalen waarover ze in andere dagen zouden blozen!". Zelfs op zijn onschuldigst genomen was carnaval weinig aanbevelingswaardig. Volgens de burger was de arbeider zeer laag gevallen en was carnaval gemeen en ruw. Dat was volgens de krant zeker waar, doch de burgerij had daar ook schuld aan. Zij had namelijk nooit pogingen ondernomen om een ernstig vermaak aan te bie-

den. De volksvermaken die werden ingericht hadden vooral tot doel om de nering te doen draaien. Wanneer er dan eens iets kunstzinnigs werd georganiseerd kreeg de werkende klasse de meest ellendige plaatsen. ⁽⁶⁴⁾

In 1909 trok *De Werker* opnieuw van leer tegen de uitpattingen ten tijde van carnaval: "Waarom nog toelaten dat te jonge kinderen zich vermommen; dat baldadigheid op baldadigheid bedreven wordt door gemaskerde onverantwoordelijke personen; dat ongepaste vuile liedjes gebruld worden? Wij zijn tegen de uitpattingen van den carnaval, wij zijn tegen al wat den werker vernederd, verbeest, tegen al wat schoonheidsgevoel en waardigheid vernietigd". Daarom stelde de krant voor om carnaval te vervormen tot "feesten der kunst" die het volk zou verheffen. Men kon o.a. volksvertoningen of concerten inrichten of een gekostumeerde stoet rond een bepaald tijdvak. ⁽⁶⁵⁾

Zo hadden de socialisten in hun lokaal "De Werker" op 21 en 22 februari een aantal feestelijkheden ingericht waar prins carnaval verzocht werd weg te blijven. Er was een "smoking concerto" ingericht dat een massa volk had aange-trokken. Daarbij waren er verscheidene zangers van de partij, waaronder volks-zanger Albert Verstrepen en zijn vrouw. Nadien vond er nog een tombola plaats waarvan de winnaar een schilderij in

ontvangst mocht nemen. Het ging er volgens *De Werker* gezellig en opgewekt aan toe en men zou er zich vast heel wat beter geamuseerd hebben dan de feestvierders van vastenavond. ⁽⁶⁶⁾

In 1913 werden er muziekwandelingen ingericht waarbij de maatschappijen van het stadsbestuur een toelage konden ontvangen. Voorwaarde was echter dat de muzikanten en hun leden gemaskerd waren, men een wegwijzer kon voorleggen met de vermelding van de uren van bijeenkomst en uitgaan en dat men met minstens 25 spelende leden deelnam. ⁽⁶⁷⁾

Dat er opnieuw een optocht werd ingericht met muziekkorpsen en groepen kon niet op de goedkeuring rekenen van *De Werker*: Toch stonden er 38 muziekkorpsen en 102 groepen ingeschreven als deelnemers. De krant had het vooral gemunt op het stadsbestuur die carnaval nog aanmoedigde door premies uit te loven aan muziekkorpsen en verklede groepen. Ze vroeg zich af waarom het stadsbestuur enerzijds zoveel geld uitgaf om “toonbeelden van bekwaamheid en zedelijkheid” te vormen terwijl anderzijds nog eens veel geld wordt uitgegeven om de jeugd over te leveren aan de “walgelijke, verbeestende uitspattingen Carnaval”. ⁽⁶⁸⁾ Enkele jaren voordien waren de socialisten nog voorstander geweest van een gekostumeerde stoet, als een beschaafde gefilterde ver-

sie van carnaval. Een stoet die de goedkeuring kreeg van een stadsbestuur, bekommerd om de zedelijkheid en orde, zou er toch streng op toezien dat deze aspecten werden nageleefd.

4. De Eerste Wereldoorlog en de eerste naoorlogse jaren

Tijdens de eerste wereldoorlog werden de feestelijkheden ter gelegenheid van carnaval verboden. Niemand mocht zich nog verkleden en maskers dragen, en alle bijzondere feestelijkheden werden verboden. Overtreders zouden streng bestraft worden. Toch lezen we in een nota uit 1917 dat er van de Duitse overheid geen bijzondere maatregelen moesten genomen worden, waarbij de Polizeimeister de volgende opmerking maakte: “*Het Gemeentebestuur moet niets doen en ook wij zullen niets doen. Ik veronderstel dat de bevolking weet welke houding zij aan te nemen heeft; de twee voorgaande jaren waren des-aangaande eene vingerwijzing. En mocht het gebeuren dat er hier of daar een gemaskerde rondloopt, zulks is dan wel geene erge zaak*”. ⁽⁶⁹⁾

Na de eerste wereldoorlog leek het definitieve einde van de carnavalsviering nabij. Het verbod om maskers te

dragen bleef gelden, wat de viering niet ten goede kwam en de activiteiten leken zich voornamelijk te concentreren in de danspaleizen.

In 1920 had het stadsbestuur toch nog de toelating gegeven om een halfvastenstoet in te richten. Hieraan hadden 54 maatschappijen deelgenomen en de stoet had zeer veel volk gelokt. In de volkswijken jubelden en dansten jong en oud. ⁽⁷⁰⁾

Ook toen was men nog bekommerd om de zedelijkheid. Groepen, wier houding en kleding niet behoorlijk of deftig was, werden niet toegelaten. Blijkbaar hield deze bekommernis verband met de nakende gemeenteraadsverkiezingen want we lezen: *“de hand moet worden gehouden dat in niets het gemeentebestuur zou kunnen in opspraak gebracht worden”*. ⁽⁷¹⁾ In de zitting van de feestcommissie werd zelfs bepleit om de feestelijkheden het komende jaar meer een kunstkarakter te bezorgen. ⁽⁷²⁾

Voor de danspaleizen die carnavalbals organiseerden, hadden veel succes, waaronder zaal “Mobile” die met orgelmuziek het volk op de dansvloer trachtte te lokken. Toch zouden vele mensen de raad van het stadsbestuur hebben opgevolgd zodat er slechts een klein aantal mensen verkleed was. *De Nieuwe Gazet* meldde het volgende: “zaterdag-

avond waren omtrent geen <vastenavondzotten> op straat; zelfs zij die verkleed naar ‘t bal gingen deden zoo ernstig als menschen in gewoon kledij”. De koffiehuzen werden druk bezocht en mochten zelfs openblijven tot 3 uur ‘s nachts, maar dat bleek helemaal niet nodig. Onder de mensen die toch verkleed waren, kon men verschillende Charlie Chaplin’s en cowboys opmerken, waarbij de invloed van de bioscoop zich duidelijk begon te laten gelden. Het verbod maskers te dragen werd geëerbiedigd. Er waren slechts een paar inbreuken, die door de politie *“met vaderlijke zachtheid”* werden betuigd. In de volkswijken waren er veel toeschouwers en de danspaleizen hadden er gouden zaken gedaan, maar er waren maar weinig verkleeden die aan het carnaval deelnamen. De krant stelde zich dan ook de vraag of carnaval op straat nu voorgoed tot het verleden behoorde. ⁽⁷³⁾

In 1921 hadden de bals veel succes, maar het zich verkleeden behoorde duidelijk tot het verleden. Zo lezen we in *De Nieuwe Gazet*: *“Op ‘t uur der bals gingen talrijke werklieden, zoo ernstig als waren zij in gewoon kostuum naar de zalen en danspaleizen; de meesten hebben dan ook goede zaken gemaakt”*. Er was vooral in de volkswijken veel beweging, maar buiten de lokalen van deze buurten hadden weinigen gebruik gemaakt om toelating te bekomen om

Het armoedige bestaan in het Schipperskwartier (Klokkengang/Blauwbroekstraat) ca. 1900 waar men uitkeek naar het vieren van carnaval, uit: K. NIEUWENHUIZEN. Antwerpen gefotografeerd in de 19de eeuw, Amsterdam/Antwerpen, 1976, p. 59, foto 66.

tot 4 uur open te blijven. Het aantal verklede mensen was erg gering. Enkel kinderen die onderweg waren naar de kinderbals waren verkleed. De oudjes klaagden dan ook over het verval van het carnaval en keken met heimwee terug naar vroeger: *“'t was zeer belangwekkend ouderen van dagen te hooren klagen over het verval der karnavalfeesten, die thans zoozeer verschillen van de Saturnaliën van voor den oorlog”*. Vooral de spektakelzalen en de bioscopen kenden nu een groot succes. Het verbod om maskers te dragen werd over het algemeen goed gevolgd. Toch had er zich iemand verkleed als een politiemann van voor de oorlog met zeer grote snor welke het verkeer aan het regelen was. Maar de echte politie liet begaan. ⁽⁷⁴⁾

4. Besluit

We kunnen in ons onderzoek over het Antwerpse carnallevn doorheen de bestudeerde periode een duidelijke evolutie opmerken gaande van uitbundige losbandige carnavalsvieringen tot de uiteindelijk teloorgang van dit feestgebeuren. Het beschavingsoffensief heeft hierbij een onmiskenbare invloed uitgeoefend, maar het verval kan ook gelinkt worden aan een veranderende mentaliteit na de eerste wereldoorlog met de concurrentie van andere vermaken.

Wat de arbeidersparticipatie betreft, kwamen we tot de vaststelling dat er

oorspronkelijk twee soorten vieringen bestonden met enerzijds de festiviteiten gericht op het gewone volk en anderzijds de bals voor de rijke burgerij. Dat de ‘spontane’ volkse gebruiken die gepaard gingen met de carnavalsvieringen (zingen van “onzedelijke” liedjes, spotten met gezaghebbende personen, het ‘werpen’...) veel ergernis opwekten bij de burgerij komt duidelijk tot uiting in de discussies van de gemeenteraad en in de kranten van alle politieke strekkingen.

Het beschavingsoffensief vanwege de burgerij én de socialistn loopt als een rode draad doorheen dit artikel. Het komt tot uiting in de organisatie van stoeten en bijhorende prijskampen, maar ook in hun zeer scherpe veroordelingen van carnaval. Sommigen waren voorstander om het carnalgebeuren in zijn geheel af te schaffen.

Indien we de verschillende politieke opinies onder de loep nemen, kunnen we vaststellen dat de socialistn zeer sterk gekant waren tegen carnaval en pleitten voor de afschaffing ervan. Zij waren eerder voorstander van volksverheffende initiatieven zoals de inrichting van een kunstfeest en andere culturele maatregelen.

Voor de katholieken waren vooral de losse zeden een doorn in het oog, waartegen ze dan ook flink te keer gingen. De liberale opinie wordt dan weer gekenmerkt door een meer ambivalente

visie. Enerzijds waren de liberalen voorstander van een deftige beschaafde carnavalsviering wat gerealiseerd moest worden door de inrichting van een stoet, prijskampen en het aanleren van deftige liedjes. Dat dergelijke feestelijkheden gunstig waren voor de middenstand zal bij deze gematigde voorstanders zeker een rol gespeeld hebben. Maar anderzijds waren er ook radicale tegenstanders van het hele gebeuren, die zich hier in even sterke bewoordingen als socialisten en katholieken over uitlieten.

NOTEN

- 1 Dit artikel is een bewerkt hoofdstuk uit mijn licentiaatsverhandeling: MARIEN (A.). *Het ontspanningsleven van de Antwerpse arbeiders in de periode 1890-1921*, Gent RUG, 2000, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling o.l.v. G. DENECKERE).
- 2 BURKE (P.). *Volkscultuur in Europa 1500-1800*, (vert. uit het Engels door J. ENGELSMAN). Amsterdam, 1990, p. 171-193.
- 3 IBIDEM, p. 179.
- 4 IBIDEM, p. 179-181.
- 5 BURKE (P.), *o.c.*, blz. 177.
- 6 IBIDEM, p. 189-193.
- 7 DENECKERE (G.). Tussen uitbundigheid en beheersing. Feest, subversie en sociale strijd in de 19de eeuw. *Oost-Vlaamse Zanten*, LXXIV, 1999, p. 82, 86-89.
- 8 PRIMIS (F.). *Geschiedenis van Antwerpen*, deel 8. Brussel, 1985, p. 95.
- HANCKE (L.). Antwerpen en Camille Huysmans (1921-1940). Over beginselen in de politiek: een verdraagzaam schepen, een normatief burgemeester, in: *Brood en Rozen*, 1999, nr. 1, p. 75.
- 9 VAN LAAR (A.). *Geschiedenis van de Arbeidersbeweging te Antwerpen en omliggende*, Antwerpen, 1926, blz. 138-139; 158-160 en blz. 163.
- 10 HANCKE (L.), *o.c.*, p. 75, 77 en 78.
- 11 IBIDEM, p. 75, 77 en 78.
- 12 DENECKERE (G.). *Sire, het volk mort. Sociaal protest in België 1831-1918*. Antwerpen/Gent, 1997, p. 295.
- 13 DE LATTIN (A.). *Sinjorenstad; Antwerpen rond de jaren '80 tot 1900*. Antwerpen, 1935, p. 141-143.
- 14 VAN LOOY (P.). *Pierewitje. Herinneringen van een jongen uit het Schipperskwartier*. Antwerpen, 1945, p. 95-96.
- 15 DE LATTIN (A.), *o.c.*, blz. 141.
- 16 Gemeenteblad, 24 februari 1890, p. 69.
- 17 Gemeenteblad, 24 februari 1890, p. 69-70.
- 18 Stadsarchief Antwerpen (SAA), Modern Archief (MA)1088/1 Vastenavondstoeten, Knipsel uit het handelsblad, 7 februari 1890.
- 19 SAA, MA 1088/1 Vastenavondstoeten, Brief van het stadsbestuur, Antwerpen, 31 januari 1890.
- 20 SAA, MA 1088/1 Vastenavondstoeten, Brief van het stadsbestuur aan al de maatschappijen van de stad, 1890.
- 21 SAA, MA 1088/1 Vastenavondstoeten, Knipsel uit de Koophandel, 5 februari 1890.
- 22 SAA, MA 1088/1 Vastenavondstoeten, Brief van maatschappij de "Goede Bijeenkomste" aan A. Possemiers, 12 februari 1890.

- 23 SAA, MA 1088/1 Vastenavondstoeten, Brief van maatschappij "de Blauw Vlam" van het stadsbestuur van Antwerpen, Antwerpen, 14 februari 1890.
- 24 Gemeentebblad, 24 februari 1890, p. 69.
- 25 SAA, MA 1088/1 Vastenavondstoeten, Knipsel uit het Handelsblad, 19 februari 1890.
- 26 SAA, MA 1088/1 Vastenavondstoeten, Brief van een raadslid aan de burgemeester en schepenen der stad Antwerpen, Antwerpen, 7 februari 1890.
- 27 SAA, MA 1088/1 Brief van N.J. Cuperus aan een collega, Antwerpen, 8 februari 1890.
- 28 Gazet van Antwerpen, 15 en 16 februari 1893.
- 29 Gazet van Antwerpen, 22 februari 1893.
- 30 Gemeentebblad, 18 december 1893, p. 518-520.
- 31 Gemeentebblad, 28 december 1894, p. 335-336.
- 32 Gemeentebblad, 17 januari 1895, p. 37.
- 33 De Werker, 15 februari 1896, p. 4.
- 34 Gazet van Antwerpen, 16 februari 1896.
- 35 De Nieuwe Gazet, 23 februari 1898, p. 2.
- 36 VAN LOOY (G.), *o.c.*, p. 93-95.
- 37 De Nieuwe Gazet, 25 februari 1900, p. 1.
- 38 De Nieuwe Gazet, 17 februari 1901, p. 3.
- 39 SAA, MA 541/7 meetingen - politie, Het dokwerkersbelang - orgaan der onpartijdige dokwerkers-vereniging van Antwerpen, 18 februari 1900.
- 40 De Nieuwe Gazet, 1 maart 1900, p. 3.
- 41 Gazet van Antwerpen, 27 februari 1898.
- 42 De Nieuwe Gazet, 24 februari 1898, p. 2.
- 43 De Nieuwe Gazet, 24 februari 1898, p. 2.
- 44 Gazet van Antwerpen, 26 en 27 februari 1900.
- 45 Gazet van Antwerpen, 20 en 21 februari 1901, p. 2.
- 46 De Nieuwe Gazet, 21 februari 1901, p. 1.
- 47 De Werker, 18 en 19 maart 1901, p. 3.
- 48 De Nieuwe Gazet, 6 en 7 maart 1905, p. 1.
- 49 De Nieuwe Gazet, 5 februari 1899, p. 2.
- 50 Gazet van Antwerpen, 24 februari 1899, Bijvoegsel.
- 51 Gazet van Antwerpen, 26 en 27 februari 1900, p. 1.
- 52 De Nieuwe Gazet, 2 Maart 1899, p. 1.
- 53 De Nieuwe Gazet, 14 februari 1902, p. 2.
- 54 De Nieuwe Gazet, 15 februari 1903, p. 1.
- 55 De Nieuwe Gazet, 26 februari 1903, p. 1.
- 56 De Nieuwe Gazet, 6 en 7 maart 1905, p. 1.
De Nieuwe Gazet, 9 maart 1905, p. 1.
- 57 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond en halfvastenstoeten, Brief van het "Verbond der kringen en stoeten, aan het stadsbestuur, Antwerpen, 4 december 1906.
- 58 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond en halfvastenstoeten, Brief van de "Onpartijdige Bond der neringdoenders, ambachtslieden en eigenaars van het arrondissement Antwerpen, aan het stadsbestuur, Antwerpen, 26 december 1906.
- 59 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond en halfvastenstoeten 1901-1928, Knipsel uit de Volkstribuun, 4 februari 1911.
- 60 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond, halfvastenstoeten, 1901-1928, Knipsel uit de Nieuwe Gazet, 5 februari 1911.
- 61 De Werker, 22 februari 1903.
- 62 De Werker, 14 februari 1904.
- 63 De Werker, 22 februari 1906, p. 3.
- 64 De Werker, 25 februari 1906, p. 1.
- 65 De Werker, 21 februari 1909, p. 1.

- 66 De Werker, 25 februari 1909, p. 3.
- 67 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond en halfvastenstoeten, 1901-1928, Brief van het stadsbestuur aan de maatschappijen, 22 februari 1913.
- 68 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond en halfvastenstoeten, 1901-1928, Knipsel uit "De Werker", 19 maart 1914.
- 69 SAA, MA 3034, Afschaffing Duitse overheid, 1914-1918, Nota van de heer Corijnen die zich naar het bureel van de Polizeimeester had begeven om te horen welke maatregelen er dienden getroffen te worden naar aanleiding vastenavond, 1917.
- 70 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond en halfvastenstoeten, 1901-1928, Verslag van de "Federatie der Vereenigde Pleinen, 14 maart 1920.
- 71 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond en halfvastenstoeten, 1901-1928, Brief van de bureeloverste aan de Federatie der Pleinvereeningen, 12 maart 1920.
- 72 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond en halfvastenstoeten, Stad Antwerpen - Commissie van feesten, uittreksek van het verslag van de zitting van 17 april 1920.
- 73 De Nieuwe Gazet, 13 februari 1920, p. 1.
- 74 De Nieuwe Gazet, 7 en 8 februari 1921, p. 2.
De Nieuwe Gazet, 9 februari 1921, p. 3.

STRAATCARNAVAL IN HET 19de-EEUWSE AALST: DE ANDERE KANT VAN DE CARNAVAL- MEDAILLE

Wim BEELAERT

Dit artikel is gebaseerd op de licenti-aatsverhandeling 'Vijf eeuwen Vastenavond in de Carnavalsstad Aalst, 1432-1940', gemaakt aan de Vakgroep Nieuwste Geschiedenis in 1999. In die studie komt de ontwikkeling van het feest in de negentiende eeuw uitvoerig aan bod. Ten gevolge van de industriële revolutie onderging de stad Aalst een totale metamorfose, waardoor het gehele stedelijke leven gebukt ging onder de sociale en politieke problemen. Ook het straatcarnaval werd in grote mate door dit veranderingsproces beïnvloed. De negentiende-eeuwse Aalsterse kranten 'De Denderbode', 'De Werkman' en 'Het Land van Aalst', de processen-verbaal uit het stedelijk politiearchief en de gemeenteraadsverslagen van de stad Aalst waren de voornaamste bronnen voor deze bijdrage over straatcarnaval in het 19de-eeuwse Aalst.

Van vastenavond tot carnaval

Het spontane volksfeest rond de vastenavondsdagen evolueerde ook in Aalst in de loop van de negentiende eeuw naar een meer grootschalige en gecommmercialiseerde vorm van vastenavond. Private initiatieven, meestal georganiseerd door politieke verenigingen met politieke en economische doelstellin-

gen, begunstigten de gedaanteverwisseling van het eeuwenoude volksfeest, dat steeds vaker carnaval werd genoemd.

Al in 1845 werden er bals georganiseerd, in 1847 liepen er opnieuw gemaskerden in de straten van de stad. In 1849 meldde *De Denderbode* dat er "tegen alle gebruik" een maskerdag toegelaten was, waaruit we kunnen besluiten dat dit enkele jaren geleden was. Sinds 1850 werden de vastenavondsdagen, de dagen waarop het maskeren en vermommen werd toegelaten, door de stedelijke overheid in de weekbladen gepubliceerd. In 1851 meldde *De Denderbode* "in geen tien jaeren" zo veel gemaskerden gezien te hebben. Op Groot Vastenavond van hetzelfde jaar trok in Aalst de eerste Aalsterse vastenavondstoet door de straten. Voor het eerst sinds de zeventiende eeuw werd in de stad op de openbare weg een vastenavondactiviteit bewust georganiseerd.⁽¹⁾ De ontwikkeling van allerehande nieuwe activiteiten als bals, danspartijen en stoeten, leidde tot de massale deelname van feestneuzen uit alle lagen van de bevolking. Al in 1857 schreef *De Denderbode* met weemoed over de vastenavondsdagen, die niet meer doorgebracht werden "in eene verdraegzame blijgeestigheid of in familiefeesten".⁽²⁾

Het straatcarnaval aan banden gelegd?

De katholieke krant *De Werkman* klaagde tussen 1873 en 1877 jaarlijks over storend straatlawaai, vooral veroorzaakt door jonge werklieden. In haar eigen stijl maakte de krant een duidelijk onderscheid tussen de “reine vreugden” en de “walgelijke slemperijen”, die men tijdens de vastenavonddagen kon waarnemen. “*Reine vreugden zijn te vinden in de familiefeesten en in feesten van treffelijke gezelschappen*” stelde *De Werkman*. Deze kon men nog aantreffen “op den buiten”, waar families vastenavond vierden met wafels, krentenkoeken en chocomelk. De walgelijke slemperijen vonden plaats in de steden, “*s nachts, in de kroegen, onder de gemaskeerde personen*”. De krant richtte zich vooral tot de arbeidersbevolking en blonk uit in emotionele oproepen als: “*Werklieden, goede vrienden, houdt uwe zonen en dochters uit die slemperijen; de geur alleen kan hun hart en hunne ziel verpesten; helaas! Op die dagen wordt zooveel werkmansgeluk, zooveel werkmanszorg misdadig verbrast*”. Vooral de jonge werkmansdochters werden gewaarschuwd: “*Hebt ge ooit gedacht in wat gezelschap gij u kunt bevinden? Die gemaskeerde personen met welke gij zwiert en springt, zijn misschien gemeene kerels, misschien vrouwpersonen die gij anders als chole-*

mieken vlucht”. (3) In 1875 beschreef de krant de feestvierders na een nachtje slempen: “*Ziet ze van hun vermaak terugkomen, de jonkheden, bleek als nen boekweikoek, met een stem als een beroeste deur, met glazen benen en een doorkistengezicht*”. (4)

De Denderbode stoorde zich voornamelijk aan het verwijten en schelden, een gebruik dat nog steeds het meest typische kenmerk van het straatcarnaval was. De katholieke krant maakte bekend dat er tijdens de carnavaldagen van 1873 bij de politie verschillende klachten waren neergelegd. “*Vrienden van vroegere jaren moeten door honende uitgalmende gezegdens gezworen vijanden geworden zijn: daer verwijtingen altijd tot krakeel en vechten aenleiding kunnen geven*”, merkte de krant op. (5)

In 1875 besloot de Aalsterse gemeenteraad paal en perk te stellen aan de uitwassen van vastenavond. Op voorstel van het schepencollege keurde de katholieke raad een reglement goed dat in grote lijnen het bestaande reglement uit 1794 overnam. Het ‘Reglement voor den vastenavond’ bestond uit acht artikels en bevatte de volgende beperkingen: (6)

- Verkleden en vermommen mocht enkel op de vastenavonddagen die jaarlijks door het stadsbestuur werden

vastgelegd. Deze dagen waren zondag, maandag en dinsdag voor Aswoensdag en zondag erna. Men mocht zich enkel verkleed op de openbare weg begeven tussen 7.00u en 19.00u. Op de beide zondagen mocht dit enkel tussen 12.00u en 19.00u. De zondagsplicht mocht immers niet gestoord worden door het vastenavondvertier.

- Vastenavondvierders mochten niet in het bezit zijn van wapens of voorwerpen die iemand zouden kunnen verwonden, hinderen of bevuilen. Vermommen in priester of kloosterling was evenmin toegestaan. Ook het verspreiden of voorlezen van vlugschriften, het spelen van “*vertooningen*” of het zingen van liederen was verboden, tenzij men toelating had gekregen van de burgemeester. Het publiekelijk tergen of beledigen of het met geweld in winkels of huizen binnendringen zou zwaar aangepakt worden.

Het is opvallend dat het katholieke stadsbestuur het vastenavondvieren op de eerste zondag van de vasten liet doorgaan. Dergelijk ‘geuzengedrag’ werd door de katholieke pers in de strengste bewoordingen afgekeurd. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat enkele van de katholieke bestuursleden niet gelukkig waren met deze vierde carnavaldag.

Burgemeester Van Wambeke pareerde echter alle kritiek zodat de beslissing behouden bleef. Hij verdedigde het vieren op zondag Quadragesima hoofdzakelijk met economische motieven.⁽⁷⁾ Eveneens opvallend was dat tijdens de vastenavonddagen koffiehuisen, herbergen, kroegen en andere openbare plaatsen dag en nacht mochten openblijven. Een reglement uit 1871 had bepaald dat alle herbergiers hun zaak op zon- en feestdagen moesten sluiten om middernacht.⁽⁸⁾ Uitzonderingen werden slechts verleend ter gelegenheid van godsdienstige feesten of kermissen. Klaarblijkelijk werden ook de vastenavonddagen als kermis erkend en mochten de drankgelegenheden de hele nacht open blijven. Ook hierover werd in de gemeenteraad gebakkeleid. Sommigen vreesden immers dat deze beslissing het nachtlawaai nog in de hand zou werken. Hun pleidooi haalde niets uit.

Wellicht speelden ook hier economische motieven een rol. In 1888 telde *De Denderbode* in de stad 636 herbergen of één herberg op negen huizen.⁽⁹⁾ Deze stonden centraal in het politieke, sociale en culturele leven in de stad en konden dus beter gekoesterd worden. Het uitvaardigen van beperkende maatregelen zou in elk geval op heel wat protest onthaald zijn, zowel door de Aalsterse bevolking als door de herbergiers. Om de conservatieven van dienst te zijn en

een antwoord te geven op de vele klachten inzake nachtlawaai werden de individuele vrijheden van de vastenavondvierders danig beperkt. Mogelijk protest tegen het katholieke bestuur, zoals het verkleeden in geestelijke of het verspreiden van vlugschriften, werd uitdrukkelijk verboden.

De Denderbode reageerde enthousiast op de afgekondigde maatregelen en meldde sindsdien dat tengevolge de beslissingen van stadsbestuur en het optreden van de politie het aantal klachten fors terugliep: *“De gemaskeerden hebben begrepen dat vermomming en verkleeding hun het recht niet geven van, straffeloos, vreedzame burgers uit te schelden, en dat de politie, als ze hare plicht weet te kwijten, hier pael en perk kan aen stellen”*.⁽¹⁰⁾ De liberalen reageerden minder euforisch. Zij vonden de genomen maatregelen inzake maskeren en mommen te streng en verkondigden via Het Verbond van Aalst dat de katholieke meerderheid de stad in een begijnhof wilde veranderen.

Sinds het uitvaardigen van het besluit trad de politie slechts sporadisch op. Tijdens de vastenavonddagen van 1876 werd één proces-verbaal opgesteld, in 1877 vijf, in 1879 drie. Ook in de jaren '80 was van een grootschalig politieeel optreden geen sprake. Waar dan toch werd opgetreden, betrof het veelal uit de

hand gelopen scheldpartijen. Om een beeld te schetsen van het proza dat door de Aalstenaars de vastenavonddagen werd ingeslingerd, geven we een korte bloemlezing:

- Scheldpartijen in verband met ontrouw: *“Gij zijt ene hoer, gij houdt jonkheden op in uw kwartier! Gij verhuurt uw kwartier aan eene jonkheid waarmede gij ze dan hebt!”*⁽¹¹⁾ of *“Gij hebt in het bed gelegen van het schurft en de smeerlapperij!”*⁽¹²⁾
- Scheldpartijen in verband met een buitenechtelijk kind: *“Slecht volk, gij houdt u op als slecht volk!”*⁽¹³⁾ of *“Gij brengt jongen voort van vuil bloed!”*⁽¹⁴⁾
- Scheldpartij in verband met bedrog: *“Gij zijt den cachetten achterhouder van de duivenvlieging bij de Luyckx”*.⁽¹⁵⁾
- Allerlei: *“Schurft, zak, smeerlap, rotzak, met uw en stinkenden adem, luierik, slaper!”*⁽¹⁶⁾

Café-chantants en dans-orgelkoten

In de jaren tachtig was de nasleep van de lange depressie waarin de kapitalistische economie zich vanaf 1873-1874 had bevonden, nog duidelijk voelbaar. Sinds 1885 kreeg de industrie te kampen met een afzetcrisis. De Aalsterse industrie deelde in de klappen.

Fabrieken moesten sluiten of werkten deeltijds; arbeiders en arbeidsters kregen een hongerloon. Pas vanaf 1895 ontwikkelde de industrie zich opnieuw in stijgende lijn. In deze omstandigheden verloor het Aalsterse vastenavond veel van haar charme. Politieke propagandastoeten zouden in dit klimaat op weinig begrip van de hongerende bevolking hebben kunnen rekenen. Tussen 1881 en 1897 werden er buiten de liberale Polydoorkens-cavalcade van 1889 dan ook geen politieke cavalcades georganiseerd. De Aalsterse arbeidersbevolking, hoe ellendig haar situatie ook was, bleef in meestal schrijnende omstandigheden vastenavond vieren. Alcohol en dansvertier was voor hen vaak de enige mogelijkheid om even te vluchten uit het armtierige bestaan. De vastenavonden waren daarvoor de uitgelezen periode.

Naast de cafés waren de danszalen en de café-chantants de voornaamste trekpleisters. Zowel de eenvoudige arbeiders als de gegoede burgers waren regelmatige bezoekers van de drank- en dansgelegenheden. Deze werden tengevolge de groeiende politieke en sociale tegenstellingen meer en meer de culturele inzet tussen de klassen: naarmate de danszaal armtierig of protserig was ingericht, vormde ze de achtergrond voor de uitpattingen van de arbeidersklasse of het discrete decor voor de ontspanning van de stedelijke burgerij.

Volgens de getuigenissen in de kranten verdween in de jaren tachtig het vastenavondvieren bij dag. Het nachtelijk vertier floreerde echter als nooit tevoren. *“De vastenavond vertoeningen by klaren dag zyn heden gansch buiten de mode. (...) Des avonds en des nachts is 't heel wat anders: honderden gemascerden van allen ouderdom (...) ziet men van in den valavond naar de kwartieren trekken waer zich de danszalen bevinden”*.⁽¹⁷⁾ Dat de acteurs vooral werklieden waren die zich met hun zuurverdiend loon in de alcohol stortten, lokte hevige reacties uit. In 1884 klonken de protesten tegen deze toestand luider dan ooit. De katholieke krant *De Werkman* was de spreekbuis van de onvrede. Pieter Daens, opsteller van *De Werkman*, schreef een Open Brief aan burgemeester Van Wambeke, waarin hij de situatie aanklaagde. *“'s Avonds en 's nachts, de stad krioelt van jonge meisjes, de een kroeg in en de ander uit, terwijl ze de meest ontuchtige praat uitschreeuwen. De nachten zijn wild en losbandig, met vuil gezang op straat en jonge dochttertjes die deze smeerlapperijen zingen”*.⁽¹⁸⁾ Daens zag het probleem van in het begin als een symptoom van de sociale ellende waarin de werklieden zich bevonden. *De Denderbode* zag in het optreden van de arbeidersbevolking een bewijs *“dat de slechte tyden zyn geëindigd waerover elkeen nothans zoo bitter klaegt”*.⁽¹⁹⁾ Toch

had ook deze krant heel wat moeite met de neveneffecten van de danszalen. De politie trad immers niet op. Processen verbaal werden dus niet opgesteld. ⁽²⁰⁾

In volle vastenavondperiode pakte *De Werkman* alweer uit met een voor de katholieke meerderheid beschamend verhaal. Begin 1884 zou er op de Houtmarkt een kleine manifestatie van ongeruste moeders hebben plaatsgevonden. Aan de dansgelegenheden zouden ze de politie gevraagd hebben hun kinderen uit de zalen te halen, maar de arm der wet gaf niet thuis. Boon beschreef de gevolgen in 'Pieter Daens':

“Burgemeester Van Wambeke kon onmogelijk (...) nog verder gebaren alsof hij niet op de hoogte was van de pestholen van de stad. Hij moest nu maatregelen treffen, en hij trof de verkeerde. Hij liet een reglement verschijnen, dat de toegang aan danszalen en café-chantants ontzegde aan kinderen onder de zestien jaar...in feite hét publiek ervan. Zij mochten wel bij nacht werken, maar niet bij nacht dansen. In de fabrieken werkten honderden kinderen van twaalf, dertien en veertien jaar; die er net álles van afwisten. En uit de danszalen verjaagd liepen ze nu in benden, jongens en meisjes onder elkaar; (...) op straat al huilend en schetterend, vuile smerige liedjes zingend. Van Wambeke verscherpte zijn reglement.

Het was nu ook nog verboden na middernacht zingend langs de straten te lopen. Vanaf de eerste zondagnachten bleek reeds, dat de politie niet bij machte was de losgelaten fabrieksjeugd te doen gehoorzamen, en moest hij de hulp van gendarmen inroepen. Verjaagd uit de danszalen, verjaagd uit de middenstad, vormden deze benden dronken kinderen 'straatmuzieken' - met als instrumenten potschijven en ander lawaaimakend tuig - waarachter ze al dansend en pretmakend de afgelegen gehuchten opzochten. Daar; in de duisternis, ontsnapten ze aan het toezicht van politie en gendarmen”. ⁽²¹⁾

Het haalde inderdaad allemaal weinig uit. In 1886 vroeg *De Denderbode* opnieuw maatregelen tegen de reeds vermelde uitwassen: *“Jammer dat het strafwetboek stilzwijgend blijft over de beteugeling van onzedige gezangen die de driften aanvuren en de jeugd ten verderve voeren. Voorzeker heeft de wetgever hier eene fout begaan. Nu, indien het strafwetboek stilzwijgend blijft betrekkelijk de onzedige gezangen, laat het nochtans toe de nachtrust stoorring te beteugelen. (...) Wij roepen hierop de aandacht van onzen achtbaren heer Burgemeester in, en vragen dat het voortaan zal verboden zijn, gedurende de vastenavonddagen, na elf uren des nachts, de nachtrust te storen van de overgrootte meerderheid der inwoners*

die bescherming vragen tegen de vastenavondzotten". ⁽²²⁾ Ook het katholieke *Het Land van Aalst* vroeg maatregelen. Dat het zingen van zedenschendende liederen was verboden, was ook voor deze krant niet genoeg: *"Als de Reglementen niet uitgevoerd worden, dan is 't belachelijk ze uit te plakken en af te kondigen"*. Zelfs de Kerk riep vanop de preekstoel de katholieke overheid op iets te ondernemen: *"Moesten de Heidenen terugkeeren en zien wat er op die Vastenavonddagen en nachten gebeurt, ze zouden uitroepen: 'Maar dat is geen Christene samenleving! Maar dat zijn Heidenen, dat zijn slaven gelijk wij waren!'"* ⁽²³⁾

Ondanks het herhaaldelijk eisen van strengere reglementen, die ook zouden toegepast worden, verkreeg men niet waarvoor men ijverde. Bij de herziening van het 'Reglement nopens de publieke danspartijen, cafés, concerts, enz.' veranderde er niets dat de uitwassen tijdens de vastenavonddagen zou tegenhouden. Het toelaten van nachtelijke danspartijen tijdens carnaval werd niet eens in vraag gesteld. ⁽²⁴⁾ Ook bij de herziening van 1892 bleef de situatie onveranderd. Op de drie eerste dagen van vastenavond en zondag daaropvolgend zou het steeds mogelijk blijven toelating te krijgen voor het organiseren van danspartijen en concerten. ⁽²⁵⁾ Over het aanpakken van het nachtlawaai werd met geen woord gerept.

Maskerades en vastenavondcompagnies

De vastenavonddagen hebben de deelnemers aan de festiviteiten steeds aanzet tot maskeren en vermommen. De organisatie van verkleedpartijen en vastenavondbals bracht dit verschijnsel nog meer op de voorgrond dan vroeger. Ook het rondgaan van cavalcades werkte als inspirerende factor. In het midden van de negentiende eeuw liepen in Aalst voor het eerst grote groepen van mensen verkleed in dezelfde kostuums door de straten. Mensen uit alle lagen van de bevolking, zowel jong als oud, zochten tijdens carnaval de straat en de drank- en dansgelegenheden op. Aangezien het elkaar verwijten de belangrijkste carnavalsport was, was het onontbeerlijk zich onherkenbaar maken door verkleedkledij en masker.

Hoe de negentiende-eeuwse carnavalisten zich verkleedden, is niet zo moeilijk te achterhalen. Krantenverslagen en vooral de processen-verbaal lichten vaak een tipje van de vastenavondsliuier op. Het zal wellicht niet verbazen dat de arbeidersbevolking, de voornaamste deelnemers van het straatcarnaval, zich geen pralerige pakken konden veroorloven. Voor hen was het zich verkleeden in afgedragen kleren van echtgenoot of echtgenote de goedkoopste oplossing. Dat het niet de bedoeling was hierbij fraai uit de hoek te komen werd al snel

317

duidelijk. Door de economische crisis was dit voor de werklieden ook niet mogelijk. Het katholieke *De Denderbode* had geen begrip voor de situatie van de arbeidersbevolking en beschreef hen als “*onnoozele snullen in slordige en vuile kleedij omhuld*”.⁽²⁶⁾ De krant meende overigens dat het steeds erger werd en dat het fenomeen uitbreiding nam. In 1890 schreef ze “*Wat wij bemerkt hebben, 't is dat de kleederen waarin zekere personen zich vermommen van jaar tot jaar slordiger om slordiger worden; zelfs op de bijzondere dansfeesten verscheen de overgrote meerderheid der gemaskerden in dood-versleten of gansch verwelkte, ja, zelfs smeerige kostumen*”.⁽²⁷⁾ Ook *De Werkman* kon haar ontgoocheling voor deze gang van zaken niet verbergen: “*...die vermommingen, die verkleedingen, die geslachtsverandering, dat rondwijken en loopen waar men anders niet gaan en durft, (...), dat is heidensch, walgelijk, onweerdig, niet alleen van een katholieke, maar van een beschaafde natie*”.⁽²⁸⁾

In 1886 bestempelde *De Denderbode* de slordig verkleedde figuren als “*schandalen en vuil janetten*”.⁽²⁹⁾ De ‘Voil Jeanet’, die meer dan honderd jaar later het symbool van het Aalsterse carnaval zou worden, had op het einde van de negentiende eeuw zeker niet het hedendaagse prikkelende en soms aangebrand

karakter.⁽³⁰⁾ Het was op het einde van de negentiende eeuw een typische vastenavondfiguur die in de meeste Vlaamse carnavalsteden voorkwam.⁽³¹⁾ Een ‘Voil Jeanet’ was iemand die geen kostuum of masker kon huren of kopen en die zich dan maar vermomde met wat hij (of zij) thuis kon vinden. Daar de meeste ‘Voil Jeanetten’ mannen waren die afgedragen of versleten kleren van hun echtgenote aantrokken, kreeg de figuur al snel een vrouwelijk karakter. Dit verklaart de naam. ‘Jeanet’ was een scheldwoord voor een man die zich in vrouwenkleren hulde. Vuil sloeg zowel op de slordige kledij als op de vuile, gemene taal die de ‘Voil Jeanetten’ bij het verwijten gebruikten. Deze figuur was het meest herkenbaar aan het masker: een stuk gordijn met daarin drie gaten, twee voor de ogen en een voor de mond, waarlangs men via een strootje of een pijpensteel kon drinken.⁽³²⁾ Celis beschreef in zijn bekende *Volkskundige Kalender uit het Vlaamse Land* (1923) ‘Vuil Jeanetten of Schandaulen’ als “*...mannen in vrouwen verkleed, of vrouwen in mannen. Hun kleding bestond uit: een katoenen slaapmuts, ofwel een ouden hoed of muts op het hoofd; een versleten of omgekeerde frak of vest, een gescheurde jak en rok om het lijf. In de hand droegen ze een stik waaraan een vogelmuit met haring in, ofwel een skelet van een regenscherm. De vrouw of in vrouw verkleedde man,*

droeg een bussel stro of een pak lappen bij wijze van een kind".⁽³³⁾

De beste omschrijving van een in vrouw verklede man vonden we terug in het Politiearchief. Op vastenavondzondag 11 februari 1883 verdween een 56-jarige man na de nacht te hebben doorgebracht in verscheidene cafés. Vermoedelijk verdronk hij in de Dender. In het proces-verbaal dat naar aanleiding van de zaak werd opgesteld werd zijn verkleedkledij beschreven. De man droeg een strooien hoed, een blauw gestreept hemd, een blauw gestreepte halsdoek, een blauwe katoenen vrouwenmantel boven een zwarte laken vest, een versleten oranje broek en een paar laarzen met achterlappen.⁽³⁴⁾ In Aalst verkleedden ook heel wat vrouwen zich in man.⁽³⁵⁾ Diegenen die het zich financieel konden permitteren huurden of kochten een kostuum. Een figuur die hierbij steeds meer populariteit genoot was de zogenaamde 'Domino'.⁽³⁶⁾ Een 'Domino' was een in een zwart priesterkleed gehuld iemand, met een zwarte puntkap op het hoofd. De kap bedekte het volledige aangezicht zodat de drager ervan volledig onherkenbaar was.

Het gebeurde slechts zelden dat individuen het vastenavondvertier opzochten. Vaak ging men de nacht tegemoet in groep of in zogenaamde vastenavondcompagnies. Deze geïmproviseerde car-

navalgroepen waren groepen van mensen die samen van café naar danszaal trokken. Deze compagnies werden vooral gevormd door werklieden uit een zelfde fabriek of wijk. Zij werkten samen aan kostuums, zodat ieder van de groep er ongeveer gelijk uitzag of legden geld opzij om kostuums te kopen of te huren. Sommige arbeidersgezinnen spaarden maandenlang voor een mooi kostuum. Volgens Ghijsens en Baert leefde de arbeidersbevolking zo intens naar de vastenavonddagen toe dat vooral na nieuwjaar de neringdoeners in de arbeiderswijken een daling van de koopkracht konden waarnemen.⁽³⁷⁾ Uit de processen-verbaal en de kranten blijkt dat er zich tijdens de vastenavonddagen wel degelijk groepen verkleed in de straten bevonden.⁽³⁸⁾ Of de arbeidersbevolking in de tweede helft van de negentiende eeuw werkelijk zo intens naar de vastenavond toeleefde, werd nergens bevestigd. Toch kan het niet anders dan dat heel wat werknemersgezinnen in de aanloop naar vastenavond en carnaval hard werd gespaard. Hoe vallen de gerapporteerde arbeidersfestiviteiten anders te rijmen met de hachelijke sociaal-economische situatie? In 1887 maakte *De Denderbode* gewag van werkmeisjes die 30 tot 60 frank aan een "*karnavalsploenje*" hadden besteed.⁽³⁹⁾ Een jaar eerder stond dezelfde krant al even verbaasd bij het zien van zoveel arbeidersvreugde "*ondanks de armoede*

die hier; zoo men zegt, ten gevolge van de crisis heerst". De krant, die de katholieke meerderheid van de stad steunde, besloot dan ook dat *"de drie vastenavondsdagen (...) bewezen dat wij geen en slechten tijd beleven, of wel dat het armoede-lijden hier zeer overdreven is"*. ⁽⁴⁰⁾

In de beoordeling van het straatlopen werd een duidelijk onderscheid gemaakt tussen het vertoon overdag en de taferelen bij nacht. De Denderbode berichtte in de jaren tachtig meermaals dat het verkleden overdag meer en meer beperkt bleef tot *"een werkmansjongen die deze gelegenheid waarneemt om zich eens stom zat te drinken en in dien toestand huilend en soms vloekend de straten af te dwijlen, of wel, een buitenjongen die hier komt den grooten jan uithangen"*. ⁽⁴¹⁾ Dat er overdag opvallend veel jeugd van buiten de stad aanwezig was werd meermaals opgemerkt: *"Bemerken wij dat de overgrootste meerderheid der maskaraden die bij klaren dage te zien zijn geweest, jongelingen waren uit onze naburige gemeenten die alhier den kledden komen vertoonen"*. ⁽⁴²⁾ Dat deze 'vreemdelingen' zich lieten verleiden tot baldadigheden werd niet geapprecieerd: *"Wij bekennen het: 't zijn de Aalstenaars niet die men in deze zaak (de nachtelijke baldadigheden, nvda) het meest te beschuldigen heeft, neen, deze die om ter meest tieren*

zijn jongelingen onzer naburige gemeenten". ⁽⁴³⁾ Dit laatste is alvast niet uit de processen-verbaal van de politie op te maken.

Besluit

Het negentiende-eeuwse Aalst staat in het geheugen gegrift als een ellendige tijd. Hoewel de uitbuiting van de werklieden en het armoedige bestaan van de arbeidersbevolking een stempel drukten op de hele stedelijke gemeenschap, stond dit het uitbundig vieren van carnaval niet in de weg. Voor de werklieden was carnaval een gelegenheid om even uit hun grauwe bestaan te ontsnappen. Ontspanningsmogelijkheden vonden ze in de honderden herbergen van de stad.

Vastenavond kreeg in Aalst steeds de kans om te bestaan. De politieke situatie in de tweede helft van de negentiende eeuw en de bloei van het herbergwezen in de stad, maakten dat het katholieke stadsbestuur niet kon raken aan vastenavond of carnaval. Wanneer tijdens de gemeenteraad de afschaffing van het feest of de beteugeling van de uitwassen ervan ter sprake kwam, werd bij de beslissing vastenavond te laten voortbestaan steeds naar de plaatselijke handel verwezen. Het katholieke bestuur kon het zich in haar politieke strijd tegen de liberale oppositie niet veroorloven de plaatselijke handelaars en de bevolking voor het hoofd te stoten. Wanneer op het

einde van de negentiende eeuw vastenavond door de organisatie van liberale cavalcades een liberale stempel kreeg, werd het voor het katholieke bestuur dan weer moeilijk het feest een officieel karakter te geven. Het zou een geschenk geweest zijn voor de liberale oppositie. Initiatieven om van vastenavond een grootschalig en door het stadsbestuur gesteund gebeuren te maken, kwamen er dan ook maar pas na de Eerste Wereldoorlog, toen de grootste politieke spanningen weggeëbd waren en de alleenheerschappij van de katholieken definitief was afgelopen.

Wim Beelaert
Voskenslaan 393
9000 Gent

<http://users.pandora.be/wim.beelaert>
wim.beelaert@pandora.be

NOTEN

- 1 Zie ook BEELAERT (W.), Vastenavond in het politieke kluwen van het negentiende-eeuwse Aalst. *Het Land van Aalst* (Aalst), 52, 2000, 2, p. 85-133.
- 2 *De Denderbode*, 8.3.1857
- 3 *De Werkman*, 13.2.1874
- 4 *De Werkman*, 12.2.1875
- 5 *De Denderbode*, 8.3.1868
- 6 *De Denderbode*, 7.2.1875
- 7 *De Denderbode*, 7.2.1875
- 8 *De Denderbode*, 20.6.1886
- 9 *De Denderbode*, 30.9.1888
- 10 *De Denderbode*, 14.2.1875
- 11 Stadsarchief Aalst, Politiearchief, *Processen Verbaal 1878-1880*, Nr. 5471.
- 12 Stadsarchief Aalst, Politiearchief, *Processen Verbaal 1892*, Nr. 2869.
- 13 Stadsarchief Aalst, Politiearchief, *Processen Verbaal 1878-1880*, Nr. 5478.
- 14 Stadsarchief Aalst, Politiearchief, *Processen Verbaal 1885-1886*, Nr. 373.
- 15 Stadsarchief Aalst, Politiearchief, *Processen Verbaal 1878-1880*, Nr. 5636.
- 16 Stadsarchief Aalst, Politiearchief, *Processen Verbaal 1899*, Nr. 6831.
- 17 *De Denderbode*, 26.2.1882
- 18 BOON (L. P.), *Pieter Daens of hoe in de negentiende eeuw de arbeiders van Aalst vochten tegen armoede en onrecht*. Amsterdam, De arbeiderspers, 1971, p. 43.
- 19 *De Denderbode*, 26.2.1882
- 20 Stadsarchief Aalst, Politiearchief, *Processen Verbaal 1882-1884* en *Processen Verbaal 1885-1886*. Tijdens de vastenavonddagen werd geen enkele PV opgesteld wegens straatlawaai.
- 21 BOON (L.P.), *loc.cit.*
- 22 *De Denderbode*, 14.3.1886
- 23 *Het Land van Aalst*, 13.2.1887

- 24 Stadsarchief Aalst, *Verslagen van de gemeenteraad van de stad Aalst Register 27*, Zitting van 16 juni 1888, fol. 259-268.
- 25 Stadsarchief Aalst, *Verslagen van de gemeenteraad van de stad Aalst Register 28*, Zitting van 8 januari 1892, p. 300.
- 26 *De Denderbode*, 1.3.1885 en 24.2.1887
- 27 *De Denderbode*, 20.2.1890
- 28 *De Werkman*, 24.2.1882
- 29 *De Denderbode*, 14.3.1886
- 30 Hoewel ze tijdens de jaren zestig en zeventig zo goed als verdwenen was, is de Voil Jeanet, een in lompen onherkenbaar verklede carnavalst met diverse toebehoren (een uitgerafeld stuk gordijn, een versleten korset of bh, een kapot regenscherm, een aftandse kinderkoets, een vogelkooi met daarin een haring,...), vandaag het symbool van het Aalsterse carnaval geworden. Mede door inspanningen van de organisatoren is het imago van de figuur de laatste jaren gevoelig verbeterd.
- 31 CLEMENT (R.) en DE SCHAUWERS (A.), *Carnaval in Halle van 1900 tot nu. Verhandelingen van de Koninklijke Geschiedkundige en Oudheidkundige Kring Halle (Halle)*, 23, 1986, p. 3.
- 32 CLEMENT (R.) en DE SCHAUWERS (A.), *loc.cit.*
- 33 CELIS (G.). *Volkskundige kalender van het Vlaamsche Land*. Gent, Stichting Mens en Kultuur, 1990, p. 15.
- 34 Stadsarchief Aalst, Politiearchief, *Processen Verbaal 1882-1884*, Nr. 7303.
- 35 Stadsarchief Aalst, Politiearchief, *Processen Verbaal 1885-1886*, Nr. 32.
- 36 Stadsarchief Aalst, Politiearchief, *Processen Verbaal 1882-1884*, Nr. 8048.
- 37 GHYSENS (J.) en BAERT (K.). *Aalst Carnaval*. Tielt, Veys, 1975, p. XII.
- 38 Stadsarchief Aalst, Politiearchief, *Processen Verbaal 1875-1878*, Nr. 4955.
- 39 *De Denderbode*, 16.2.1888
- 40 *De Denderbode*, 24.2.1887
- 41 *De Denderbode*, 2.3.1884
- 42 *De Denderbode*, 1.3.1885
- 43 *De Denderbode*, 14.3.1886

TRADITIES IN VERANDERING. DE BETEKENIS VAN HET VERLEDEN IN HET HEDENDAAGSE NEDERLANDS LIMBURGSE CARNAVAL VAN PRINSEN EN DANSMARIETJES

Carla WIJERS

Inleiding

Het carnaval in Nederlands Limburg is een feest dat zich in de tweede helft van de twintigste eeuw heeft ontwikkeld tot een geliefd onderdeel van het volksculturele leven in deze provincie. In de vaak bloemrijke beschrijvingen wordt veelvuldig verwezen naar 'een eeuwenoude traditie' en het instandhouden van 'het culturele erfgoed van Limburg'. Benadrukt wordt dat de vele overgeleverde tradities en rituelen kenmerkend zijn voor het Limburgse carnaval en zo veel mogelijk bewaard moeten blijven in de naoorlogse viering. Daarnaast is een eveneens veelgehoorde uitspraak dat het carnaval een levend volksfeest is. Dit impliceert dat het feest niet louter een relict is uit een voorbije tijd, maar dat het zich continu aanpast aan de historisch-maatschappelijke context waarin het gevierd wordt.

Bovengenoemde opvattingen staan in een paradoxale verhouding tot elkaar. Aan de ene kant moeten carnavalstradities in ere worden gehouden en niet te veel en te vaak worden aangepast aan moderne ontwikkelingen in de samenleving. Zodoende wordt de continuïteit van gebruiken, en dus het traditionele karakter van het feest bewaakt. Aan de

andere kant zijn aanpassingen aan maatschappelijke ontwikkelingen noodzakelijk om het predikaat 'levend volksfeest' te behouden. Hierdoor opereert het carnaval in een continu spanningsveld tussen continuïteit en verandering.

In dit artikel staan de functie van en het omgaan met tradities in de naoorlogse Limburgse carnivalswereld centraal. Waarom vinden carnavalisten het belangrijk om te kunnen verwijzen naar oude, liefst eeuwenoude gebruiken in hun viering? Vervolgens wordt aan de hand van concrete voorbeelden dieper ingegaan op de manier waarop het traditie-argument wordt ingezet om enerzijds nieuwe rituelen in te voeren in de viering en anderzijds wijzigingen in bestaande tradities tegen te gaan. De tweeslachtigheid van het traditie-argument wordt in de laatste paragraaf inzichtelijk gemaakt binnen de context van bestaande genderspecifieke verhoudingen in de carnivalswereld: de Prinsen en Dansmarietjes. De al dan niet bewuste inzet van daartoe geselecteerde tradities om ongewenste veranderingen in die genderverhoudingen tegen te houden, maakt het instrumentele gebruik van het verleden voor het heden inzichtelijk.

323

1. Functie en betekenis van tradities in de naoorlogse Limburgse carnavalswereld

1.1. Van de middeleeuwse vastenavond naar het moderne carnaval

In Nederlands Limburg wordt grote nadruk gelegd op het bestaan van tradities in de carnavalsviering van deze regio. De liefde voor tradities is mede gestimuleerd door de naoorlogse ontwikkeling van het feest in Nederland. Vanaf het einde van de jaren zestig van de twintigste eeuw verspreidde het carnaval zich vanuit de overwegend katholieke provincies Limburg en Noord-Brabant over heel Nederland. In een groeiend aantal gemeenten buiten deze regio werden carnavalsverenigingen opgericht die met hun eigen Prins carnaval jaarlijks een eigen viering organiseren. Het carnaval ontwikkelde zich tot een landelijk gevierd feest.

Met de verspreiding van de carnavalsviering over heel Nederland groeide in Limburg, een provincie die zich sinds de opname in het Koninkrijk der Nederlanden in 1839 achtergesteld voelt bij het westen (in de volksmond 'Holland'), de behoefte om zijn viering te onderscheiden van de zogenoemde Hollandse variant. Een groeiend aantal mensen, variërend van burgemeesters tot carna-

valsorganisatoren, plaatste het carnaval onder de noemer van volkscultuur en benadrukte dat het feest een onderdeel is van het Limburgse culturele erfgoed getuige de langere traditie van het carnaval in deze regio.

Voor de historische legitimatie van het traditionele karakter van de Limburgse viering wordt veelvuldig verwezen naar de periode van de Reformatie in de zestiende eeuw. In deze periode werd het feest, dat in de middeleeuwen in heel Nederland gevierd werd, in het protestantse deel als een 'Roomsche superstitie' uitgebannen. En met het uitsterven van de carnavalstraditie stierf daar ook het carnavalsgevoel, zo luidt de redenering. Een bekende Maastrichtse carnavalist formuleerde het als volgt: "...dat carnaval toch innerlijk wat is dat min of meer van generatie op generatie moet leven, dat je inderdaad met de moedermelk naar binnen hebt gekregen. Hier (in Limburg, CW) is toch wat in stand gehouden, waardoor het resoneert." (1)

In het katholieke zuiden verdween na de middeleeuwen de massale vastenavondviering echter ook uit het straatbeeld. Toen in de negentiende eeuw in een aantal plaatsen in Limburg de eerste carnavalsorganisaties werden opgericht, was dan ook geen sprake van een continuering van de middeleeuwse vastenavond. Het betrof geen ononderbroken traditie van het feest, temeer omdat de

betekenis, de achtergrond, de historisch-maatschappelijke context en de verschijningsvorm van de middeleeuwse vastenavond en het georganiseerde carnaval vanaf de negentiende eeuw totaal anders zijn. De initiatiefnemers in de negentiende eeuw waren mannen uit de gegoede burgerij, de plaatselijke elite, die carnavalsevenementen organiseerden in daartoe opgerichte herensociëteiten. Zij stelden zich onder meer tot doel het feest te 'veredelen', het zogenoemde volkse karakter van de viering te 'beschaven'. Het straatfeest verplaatste zich naar zalen, waarin de sociale stratificatie van de samenleving sterk doorwerkte: de verschillende sociale groepen vierden carnaval in hun eigen omgeving. Grote nadruk lag op orde en 'gepast' gedrag. Het feest onderging een metamorfose van spontaan eet-, drink- en dansfestijn naar georganiseerde gemaskerde bals en georganiseerde optochten, waar een grote mate van controle heerste. (2)

Uit bovenstaande kan geconcludeerd worden dat het moderne carnaval met zijn verenigingen en prinsen een geschiedenis heeft die niet verder teruggaat dan de negentiende eeuw. Daarbij betrof de opstart van het georganiseerde carnaval in deze eeuw slechts enkele grotere steden in Limburg. De overgrote meerderheid van de Limburgse carnavalsverenigingen is pas opgericht na 1945.

Door het schetsen van een lineaire ontwikkeling van de katholieke vastenavondviering in de middeleeuwen naar het moderne carnaval in het katholieke Limburg wordt het feest in een eeuwenoude traditie geplaatst. Interessanter dan de vraag of de verwijzing naar de instandhouding van een eeuwenoude traditie historisch correct is, is de vraag naar de functie van het verleden voor het hedendaagse carnaval. In breder verband wordt binnen de sociale wetenschappen een naoorlogse opbloei gesignaleerd van een historische belangstelling. (3) Deze groeiende belangstelling wordt vooral verklaard tegen de achtergrond van moderne maatschappelijke ontwikkelingen. Moderniseringsprocessen op alle terreinen van de samenleving, die elkaar in een snel tempo opvolgen, verkorten de actualiteit van zowel materiële als immateriële goederen. Het gebrek aan houvast en het identiteitsverlies dat hierdoor optreedt, worden gecompenseerd door de blik op het (onveranderlijke) verleden te richten. In een samenleving waarin alles op korte termijn aan verandering onderhevig lijkt te zijn, krijgen tradities een meerwaarde.

1.2 Tradities als legitimatie van een culturele waarde

Het bestaan van carnavalstradities in het zuiden wordt tot op de dag van vandaag tegenover het gebrek aan tradities in

Holland gezet. Tradities zijn een wapen geworden in de strijd om de 'authenticiteit' van het carnavalsfeest en in het verlegde daarvan van de culturele waarde van het feest. De gecreëerde tegenstelling tussen de Limburgse traditionele vastenavond en het Hollandse moderne carnaval stimuleert tegelijkertijd een saamhorigheidsgevoel, een groepsidentificatie van Limburgse carnavalsvierders tegenover de buitenstaanders, de Hollanders: wij Limburgers vieren carnaval, het traditionele carnaval hoort bij Limburg en het Limburgse carnaval is een volksculturele gebeurtenis.

Lokale carnavalsverenigingen die kunnen verwijzen naar oude, liefst eeuwenoude, lokale carnavalstradities kunnen rekenen op een hoog aanzien zowel in de provincie alsook in de eigen gemeente. Hoe ouder de vereniging en daarmee ook zijn carnavalsgebruiken hoe meer culturele waarde en status aan hun activiteiten wordt ontleend. Carnavalsverenigingen is er dan ook veel aan gelegen om te verwijzen naar een verleden als legitimatie van hun bestaanrecht én hun positie in het heden. Illustratief voor deze strijd om macht en aanzien op lokaal niveau zijn twee Roermondse verenigingen, D'n Uul en de Veldjmuus, die sinds jaar en dag elkaars stelling de oudste carnavalsvereniging van de bisschopsstad te zijn betwisten. Een amusant detail is dat het

met betrekking tot de oprichtingsdata van beide verenigingen om een verschil van enkele maanden gaat. Aan de status van de oudste vereniging met de meeste tradities meent D'n Uul het recht te kunnen ontlene om zich op het Roermondse carnavalstoneel boven de overige verenigingen te stellen, en dus meer aanzien en respect te kunnen afdwingen. (4)

Voor de individuele carnavalsorganisator betekent de directe relatie van hun carnavalsviering met het behoud van oude tradities een meerwaarde voor hun werkzaamheden. Anders dan de meeste andere vrijetijdsverenigingen zetten zij zich in voor het behoud van een stuk cultureel erfgoed. Het carnaval hoort bij Limburg en zij geven mede vorm aan dit geliefde onderdeel van de volkscultuur. In de verwijzing naar tradities legitimeren zij hun activiteiten als culturele inspanningen.

Voor de overgrote meerderheid van de carnavalsvierders vervullen tradities in hun viering een tweeledige functie. Op de eerste plaats ontlene deze tradities hun waarde aan het onveranderlijke, dus bekende karakter. Het feest heeft zijn aantrekkingskracht voor een belangrijk deel te danken aan het feit dat iedereen weet wat er gaat gebeuren. Men kent de liedjes, de handelingen en het daarbij te verwachten gedrag. Vaak liggen zelfs de daarmee gepaard gaande emoties vast.

Ieder jaar weer worden de carnavalsdagen op dezelfde manier ingevuld. De bekendheid met het protocol geeft een gevoel van vertrouwdheid, de massale deelname aan hetzelfde gebeuren stimuleert daarbij de beleving van 'erbij horen', tijdelijk één zijn als groep vierders in een café, op straat, in de eigen stad, in het eigen dorp. De opmerking: "Als ze te veel veranderen, raak ik van slag" ⁽⁵⁾ spreekt in dit verband boekdelen.

De meeste carnavalsvierders vieren dan ook carnaval in de eigen woonplaats. Dáár kent men de medevierders en de lokale gebruiken, dáár is de emotionele binding aan het carnavalsfeest het grootst. Kortom, hier zijn de stemmingverhogende en saamhorigheidsbevorderende voorwaarden aanwezig voor een driedaagse carnavalsroes. Tradities staan dan garant voor een jaarlijks terugkerend bekend scenario van rituelen.

De tweede functie van tradities speelt zich af op een meer abstract niveau. Carnavalsvierders weten zich onderdeel van een in heel Limburg gevierd feest, een feest dat bijdraagt aan de instandhouding van het culturele erfgoed van Limburg. De lokale viering én de deelname aan het feest krijgen zodoende een meerwaarde. ⁽⁶⁾

1.3 Conclusie

In een nadere beschouwing van het traditiegebruik in de Limburgse carnavals-

viering komt naar voren, dat in de accentuering van een collectief verleden (de eeuwenoude traditie van het carnavalsvieren) de Limburgse vierders een mogelijkheid wordt geboden tot de constructie van een eigen identiteit, een groepsidentificatie, niet met het verleden maar via het verleden met het heden. Het vervult zodoende een functie in de profilering van een eigen Limburgs cultuurgoed tegenover de rest van Nederland. De cultuurhistoricus W. Frijhoff omschrijft deze functie van het verleden in het heden als volgt: "In die acceptie is 'verleden' in zekere zin een metafoor voor het geheel van de ervaringen die onze voorgangers en wijzelf gecumuleerd hebben en tot een min of meer leefbare, werkbare, bruikbare reisbagage hebben omgewerkt. Dat verleden verwijst niet naar de onherroepelijkheid van tijdsdiepte, maar veeleer naar de oproepbaarheid van een collectieve ervaringswereld, de glijdende schaal van de tijdsduur...". ⁽⁷⁾ Het gebruik van tradities en in een bredere context van het verleden is dan primair instrumenteel. Limburg claimt, tegen de achtergrond van naoorlogse processen als schaalvergroting en nationalisering van de cultuur, de traditionele carnavalsviering als een cultuuruiting van de eigen regionale identiteit. Daarnaast verhogen lange tradities in het Limburgse carnaval de status van het feest in deze regio. Op belevingsniveau

vervullen tradities een functie in het oproepen van bekendheid en herkenning, die een belangrijke rol spelen in de ervaring van een carnavalsroes.

2. Invention of traditions

Bij nadere bestudering van de carnavalsviering na 1945 in Nederland Limburg komt naar voren dat de rituelen die als carnavalstradities worden geduid veelal geen eeuwenoude geschiedenis hebben. In een aantal gevallen betreft het gebruiken die in het verleden zijn uitgestorven en nu in ere worden hersteld, vaak aangepast aan de nieuwe maatschappelijke context. Bij het merendeel van de moderne carnavalstradities gaat het om nieuwe gebruiken die na enkele jaren het stempel 'traditie' krijgen. In beide gevallen is sprake van zogenoemde 'invented traditions'. (⁸) Deze 'invented traditions' verrijken de carnavalsviering en leveren een belangrijke bijdrage aan de karakteristiek van het carnaval als een levend volksfeest.

Aan de hand van een viertal voorbeelden wordt de wijze waarop 'invented traditions' in de Limburgse carnavalsviering worden ingevoerd beschreven. Het betreft respectievelijk het Bacchus drieve en het Bacchus dregge in Roermond en het Klonetrekke en d'r Kloon begrave in Simpelveld.

2.1 Bacchus drieve en Bacchus dregge

In 1937 werd in de Roermondse binnenstad de Vastelaovesvereniging D'n Uul opgericht. Toen deze carnavalsvereniging na de Tweede Wereldoorlog de carnavalsdinsdag meer inhoud wilde geven, herinnerde een Raadslid zich het zogenoemde Bacchus drieve of Bacchus verzoep (Bacchus drijven of Bacchus verzuipen) uit het einde van de negentiende eeuw. De toenmalige Sociëteit De Flarussen, die carnavalsevenementen organiseerde, had in die jaren een aantal malen dit evenement georganiseerd op aswoensdag. Als afsluiting van de carnavalsdagen werd Bacchus, de god van de drank en het symbool van het Roermondse carnaval, in de gedaante van een strooien pop in de rivier de Roer gegooid. Het gebruik ging verloren in de loop van de volgende jaren, onder meer door het uitbreken van vechtpartijen tijdens dit afsluitingsritueel. Een halve eeuw later werd het Bacchus drieve met succes in ere hersteld als de heropleving van een oude lokale traditie. Omdat carnavalsevenementen op aswoensdag, de eerste dag van de vasten, als niet gepast werden ervaren, kreeg het gebruik een plaats op carnavalsdinsdag. Tot op de dag van vandaag vormt dit ritueel het collectieve afscheid van de carnavalswereld. In het jubileumboek van D'n Uul uit 1992 spreekt men van de oudste traditie, omdat in archiefstukken uit 1692 staat

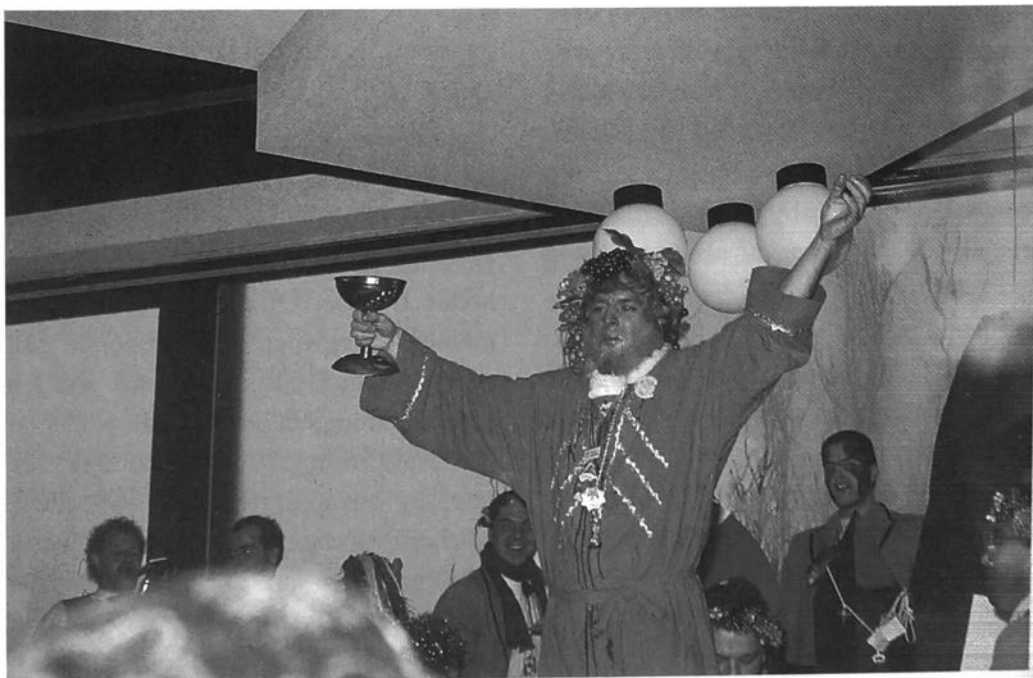
opgetekend dat men, ondanks alle verboden, toch weer “Bagges van zijne tonne int waater gestootten heeft”. Ter onderstreping van een zekere continuïteit van dit gebruik wordt hieraan toegevoegd: “Aangenomen mag worden dat de traditie herhaaldelijk en soms voor langere tijd onderbroken werd maar steeds opnieuw werd hervat.”⁽⁹⁾

Veel Roermondse carnavalsvierders verwijzen graag naar de lange traditie van het Bacchus drieve. Het gebruik vormt, door de verwijzing naar een lange geschiedenis, een onderdeel van het collectieve verleden van deze groep

mensen en werkt zodoende bindend in het heden: dit is een nog steeds levend ritueel uit onze geschiedenis. Daarnaast stimuleert het vaak zeer emotioneel ervaren afscheid van de driedaagse carnavalsroes een saamhorigheidsgevoel onder de carnavalsvierders door de massale vorm waarin het plaatsvindt. Alle deelnemers weten zich verbonden in de gedeelde ervaring van het einde van het narrenrijk.

Aansluitend bij het in 1947 heringevoerde ritueel van het Bacchus drieve werd in 1982 een nieuw gebruik geïntroduceerd: het Bacchus dregge. Sindsdien

Bacchus, de god van de drank en het symbool van de Roermondse carnavalsviering. (1991)

Tijdens de Jubileumrevue van de CV Woeësjoepe in Simpelveld stond een replica van het standbeeld d'r Kloneman op het podium. D'r Kloneman is uitgegroeid tot het symbool van de lokale carnavalsviering in Simpelveld. (1993)

wordt op elf november, de start van het carnavalsseizoen, Bacchus weer uit de Roer gehaald en tot leven geroepen.

2.2 Het Klonetrekke en d'r Kloon begrave

In het Zuidlimburgse dorp Simpelveld staat sinds 1977 de carnavalsdinsdag in het teken van het zogenoemde Klonetrekke, een rondgang van als clown (kloon) verklede vierders door het dorp. Dit ritueel is overgenomen uit de naburige gemeente Kerkrade. In afwijking van de Kerkradse situatie, waar de café's in het centrum die dag doorlopend druk bezocht worden door carnavalsclowns, neemt in Simpelveld de plaatselijke carnavalsharmonie Doebele Forto het voortouw in de kroegtocht. Een café is vol als de stoet clowns er binnentrekt en het volgende

moment verlaten als de carnavalsharmonie en zijn gevolg een nieuwe plaats van bestemming opzoekt. En door deze geringe aanpassing van een bestaand ritueel uit een andere gemeente hebben de carnavalsvierders in Simpelveld zich dit gebruik eigen gemaakt. In hun beleving is het Klonetrekke nu een authentieke Simpelveldse traditie.

In 1992 werd dit ritueel uitgebreid met de invoering van een nieuwe traditie: d'r Kloon begrave. Voor de verschijningsvorm werd teruggegrepen op voorbeelden uit andere gemeenten, waar het begraven van het symbool van het lokale carnaval het kernelement in het afsluitingsritueel vormt. De secretaris en archivaris van de Carnavalsverein Woeësjoepe legde het als spontaan geduide ontstaan van deze caravalstraditie als volgt vast: "In 1992 was het

afscheid nemen van het carnaval zo emotioneel dat bijna het gehele lokaal in tranen was en het gehele gezelschap zich naar buiten naar het standbeeld van De Klone-man⁽¹⁰⁾ (de clownsmen, CW) begaf om daar, in de vallende sneeuw, op Simpelveldse wijze afscheid van het carnaval te nemen. Iemand deed zich het clownspak uit en dit pak werd symbolisch begraven in de bloemenbak van het standbeeld van d'r Klone-man.⁽¹¹⁾ Een nieuwe traditie was geboren.

2.3 Conclusie

De hierboven beschreven carnavalsrituelen vormen een goede illustratie van de manier waarop de naoorlogse Limburgse carnavalsviering wordt uitgebreid met nieuwe rituelen. Zowel in Roermond als in Simpelveld wordt een al langer bekend gebruik in respectievelijk de lokale geschiedenis en een naburige gemeente ingevoerd in de naoorlogse viering. Na verloop van tijd wordt deze traditie door nieuw uitgedachte initiatieven verder uitgebouwd. Het traditionele karakter van de viering wordt in de perceptie van de carnavalsvierders hierdoor niet aangetast. De aanpassingen in bestaande gebruiken, maar ook de introductie van nieuwe, lijken te passen in het concept van de traditionele carnavalsviering. Dat concept is geen duidelijk omschreven blauwdruk, maar de interpretatie van toonaangevende carnavalsprominenten die door een meerder-

heid van de carnavalsvierders gedragen wordt. Kortom, het betreft een subjectieve waardering van vernieuwingen die al dan niet kunnen worden ingepast in het beeld van een traditionele viering.

Ten aanzien van veranderingen in de positie van vrouwen in het georganiseerde carnaval wordt duidelijk hoe tweeslachtig het traditie-argument wordt ingezet om enerzijds vernieuwingen in de viering door te voeren en anderzijds veranderingen tegen te houden.

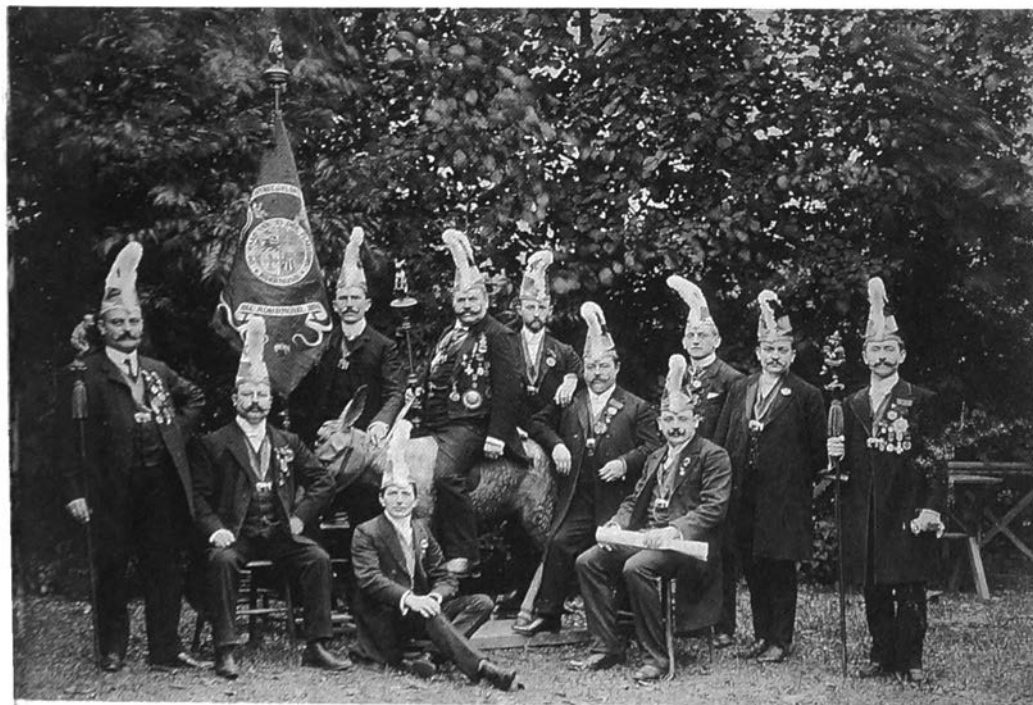
3. Continuïteit versus verandering: Prinsen en Dansmarietjes

3.1. Prinsessen en de traditionele carnavalsviering

"...Carnaval is van oudsher een volksvermaak, een feest voor iedereen. Maar de 'regeringen' van de verscheidene carnavalsrijken - de Raad van Elf en de Prins - bestaan louter en alleen uit mannen. Dat is traditie. En een traditie moet je in stand houden. Voor vrouwen is er daarom geen plaats in de hogere regionen van het 'vasteloavend-gebeure'. Een goede reden is daar niet voor te geven. Maar dat hoeft ook niet, want het is TRADITIE! En dat zegt genoeg."⁽¹²⁾ In de ontstaansgeschiedenis van het georganiseerde carnaval namen mannen

als initiatiefnemer en organisator hun plaats in. Het waren mannen uit de gegoede burgerij die vanuit hun herensociëteiten in de negentiende eeuw carnavalsevenementen gingen organiseren. Aan het einde van de twintigste eeuw moet geconstateerd worden dat het maatschappelijke proces van de vrouwenemancipatie niet of nauwelijks heeft doorgewerkt in de carnavalswereld. Een Prinses carnaval is een opvallende uitzondering evenals vrouwelijke leden van een Raad van Elf. De verwijzing naar carnavalsgebruiken in de geschiedenis dient als legitimatie voor

de uitsluiting van vrouwen op deze posities in de carnavalswereld. Daarbij wordt veelvuldig teruggegaan tot in de middeleeuwen. Men verwijst dan naar de ommegangen tijdens de vastenavond, waarin de gemaskerde deelnemers altijd mannen waren. En ook de middeleeuwse vastenavondspelen dienen als historische onderbouwing want, zo luidt de redenering, zelfs de vrouwenrollen in deze spelen werden aan mannen toebedeeld. De gebruiken die men met de vastenavond in verband brengt, worden dan als een erfenis van Germaanse mannenbonden geduid, waarmee het feest

De Sociëteit De Flarussen, opgericht in 1884 in Roermond. De foto stamt uit 1911. De president zit op hun symbool, de ezel.

als zijnde een mannenaangelegenheid bewezen lijkt. ⁽¹³⁾

Het carnaval als levend volksfeest zou onder invloed van de veranderde plaats van vrouwen in de naoorlogse samenleving zijn rituelen kunnen aanpassen aan deze nieuwe maatschappelijke context. Uit opmerkingen van carnivalsorganisatoren en vierders blijkt duidelijk dat dit soort veranderingen niet past in het heersende beeld van een traditionele viering. De functie van tradities in het oproepen van een collectieve ervaringswereld zou worden uitgehold als vrouwen representatieve carnivalsposten zouden bezetten, zo luidt de redenering. De oud-voorzitter van de Bond van Carnivalsverenigingen in Limburg, Jules Janssen, merkte in 1991 op: "Kijk, we hebben het over een traditie, over folklore. De van oorsprong ontstane carnaval die had geen vrouwen. Ze horen er niet in thuis...". ⁽¹⁴⁾

De instandhouding van deze gebruiken is in de perceptie van veel carnavalisten van elementair belang voor de continuïteit van het traditionele karakter van het feest.

De argumentatie van de handhaving van een eeuwenoude traditie is echter gebaseerd op een selectieve omgang met het verleden. Zo trekt de Duitse volkskundige H. Moser in een artikel uit 1985 de hierboven beschreven opvatting, dat het met betrekking tot vastenavondgebruiken

om een mannenaangelegenheid gaat, sterk in twijfel. Hij concludeert op basis van onderzoek juist dat vrouwen tijdens de vastenavond een vergaande gelijkberechtiging genoten. En het eerste document van gebruiken tijdens de vastenavond in Duitsland, 8. Buch van Wolfram von Eschenbach's Parzival uit 1206, had betrekking op vrouwen. ⁽¹⁵⁾ Uit onderzoek naar het Parijse carnaval in de negentiende eeuw komt de tijdelijke gelijkberechtiging van mannen en vrouwen in deze historische periode ook naar voren. De sekseverhoudingen werden zelfs tijdelijk omgekeerd. Vrouwen genoten deze dagen meer maatschappelijke vrijheid en voerden het hoogste woord. Hiervan getuigde onder meer de figuur van de 'Reine du Bal', die de tijdelijke overwinning op het mannelijke geslacht symboliseerde. ⁽¹⁶⁾ Veranderingen op het terrein van de man-vrouwverhoudingen in het carnaval zouden op basis van deze onderzoeksresultaten als de herinvoering van oude tradities kunnen worden beschouwd. Deze bevindingen hebben vooralsnog echter nauwelijks ingang gevonden in de carnivalswereld.

Aan de hand van twee voorbeelden wordt in de volgende paragraaf inzichtelijk gemaakt hoe selectief het traditieargument wordt gebruikt in de houding ten opzichte van vrouwen in de moderne carnivalsorganisatie.

3.2. Het Dansmarietje en de Prinses Carnaval

Het dansmarietje is wellicht het meest in het oog springende voorbeeld van deelname van meisjes aan het georganiseerde carnaval. In de negentiende eeuwse carnavalsviering in het Duitse Rijnland, waarin de parodie op het Pruisische militarisme een grote rol speelde, deed het 'Tanzmariechen' haar intrede in de carnavalswereld. In het carnavaleske leger, dat vorm kreeg in een Prinsengarde, nam zij een plaats in die overeenkomsten vertoonde met de marketentsters. Dit waren vrouwen die meetrokken met de legereenheden om de militairen te voorzien van voedsel en drank. Het beroep van marketentster, dat al in de late middeleeuwen bestond, had een laag aanzien door het leven dat deze vrouwen leidden tussen de rondtrekkende mannen. In de Rijnlandse carnavalsviering kreeg het 'Tanzmariechen' in de negentiende eeuw een plaats in de persoon van een verklede man. Het nationaal-socialisme met zijn verheerlijking van zowel het leger als de Arische lichamelijkeheid, maakte hier een eind aan. Vanaf de jaren dertig van de twintigste eeuw werd het 'Tanzmariechen' in de Rijnlandse viering vertolkt door een jonge vrouw. Eenzelfde ontwikkeling gold voor de Jungfrau van het Keulse Dreigestirn (Prins, Jonkvrouwe en Boer), ook een vrouwenrol die door mannen werd gespeeld.

In 1938 en 1939 werd onder invloed van het nationaal-socialisme ook de Keulse Jonkvrouwe gespeeld door een vrouw. Na 1945 namen mannen deze rol weer over. ⁽¹⁷⁾ Dit gold evenwel niet voor het 'Tanzmariechen'. In de naoorlogse carnavalsviering bleef deze rol toebedeeld aan een vrouw, vaak een jong meisje. Zo ook in Nederlands Limburg, waar het dansmarietje na 1945 in de viering werd opgenomen. Het beeld van de verloederde marketentster uit het begin van de negentiende eeuw was sindsdien voorgoed vervangen door dat van een jong en onschuldig huppelpupke. Voor veel carnavalsverenigingen groeide zij in de loop van de naoorlogse jaren uit tot de mascotte van de vereniging, het visitekaartje.

In deze representatieve functie vergelijkbaar met het dansmarietje is het verschijnsel van de damesgarde. De vrouwelijke gardeleden vergezellen de Prins op festiviteiten tijdens het carnavalsseizoen. Als de carnavalshoogheid officieel moet uittrekken, bieden 'zijn dames' in zijn opdracht dansen aan te bezoeken carnavalshoogheden en andere gastheren aan. Diepteonderzoek naar de carnavalsvereniging D'n Uul in Roermond legde de geschiedenis van de damesgarde in deze vereniging bloot.

Tot 1950 functioneerde in D'n Uul een herengarde. Toen deze wegens wangedrag op non-actief werd gesteld, ⁽¹⁸⁾ vat-

Een dansmarietje, een jong en onschuldig huppelpupke. Achter haar staan enkele leden van het Gilde van de Blauwe Schuit uit Heerlen. (Brunssum, 1989)

ten enkele organisatoren het plan op om een damesgarde te formeren. Vorst Lowie van de vereniging, een streng gelovig katholiek, vond dat vrouwen niet in de carnavalswereld thuis hoorden, en was dan ook niet geporteerd van

het idee van een vrouwelijke garde. Hij werd daarom niet op de hoogte gebracht van dit initiatief. Tot zijn verbazing verscheen op de carnavalszitting (in Roermond spreekt men van de Bonte Avond) van 1951 een damesgarde van achter het gordijn met één van zijn dochters als garde-lid. De damesgarde was geboren, in die tijd met rokken tot ver over de knie. Gaandeweg zouden die steeds korter worden.

De afwijzende houding van de Vorst veranderde ook. In 1960 beschreef hij de damesgarde als volgt: "...Voorts wil het ons passend voorkomen de prins van dit jaar, die als Harry III den volke zal worden voorgesteld, te doen omgeven door een elftal van schone dames, allen vrijgezellin en van onbesproken gedrag, met het oogmerk 's prinsen waardigheid niet onaanzienlijk te vergroten...".⁽¹⁹⁾ In het door Vorst Lowie opgeroepen beeld van de damesgarde werd de traditioneel representatieve functie van vrouwen in de toenmalige samenleving gekopieëerd. Deze functie kon het best worden uitgevoerd door jonge (= ongehuwde), 'nette' meisjes.

Uit de probleemloze rolverwisseling van het dansmarietje en de damesgarde kan worden geconcludeerd, dat wijzigingen in de traditionele rolbezetting mogelijk en zelfs wenselijk zijn als de carnavalsfuncties kunnen worden ingepast in het heersende en gewenste vrouwbeeld. De afwijking van deze

D'n Uul met een van de eerste damesgardes op bezoek in Valkenburg.

De damesgarde van D'n Uul tijdens de uitverkiezing van de nieuwe Prins. (1990)

regel in de situatie van de Keulse Jungfrau doet vermoeden dat in hogere regionen van de carnavalshiërarchie mannen volharden in het spelen van vrouwenrollen. Daar weegt het argument van de instandhouding van een traditie zwaarder dan dat van een levend volksfeest dat inherent is aan veranderingen. De houding ten opzichte van een Prinses carnaval bevestigt deze stelling. Er zijn carnavalverenigingen waarin naast een Prins een Prinses optreedt. Deze Prinses heeft echter een afgeleide positie en dient vooral ter verrijking van de entourage van de Prins. Een zelfstandige Prinses (d.i. een Prinses in plaats van een Prins) is in de geschiedenis van het naoorlogse carnaval een opvallende verschijning op het Limburgse carnavalstoneel. De benoemingen van vrouwelijke carnavalshoogwaardigheidsbekleders bleven beperkt tot uitzonderingen. Hieraan kon een bewuste keuze voor een incidentele afwijking van de regel ten grondslag liggen. Zoals in de buurtschap Nieuw-Einde te Heerlen, waar de carnavalvereniging De Jong Böck besloot om ter gelegenheid van het vijfjarig bestaan van de vereniging in 1961, een Prinses in plaats van een Prins te kiezen. ⁽²⁰⁾ Ook situaties waarin de nood aan de man was, konden voor vrouwen meer bewegingsruimte creëren. Zo werd bijvoorbeeld in 1953 uit piëteit met de slachtoffers van de watersnoodramp in

Zeeland het carnaval afgelast. De carnavalvereniging van Heerlerhei besloot dat jaar een zomercarnaval te organiseren waarbij de incomplete Raad van Elf, die in de optocht moest meetrekken, voor die gelegenheid werd aangevuld met drie vrouwen. ⁽²¹⁾ In Geulle was tijdens het carnavalseizoen 1959/60 de situatie nog sprekender. Na het vertrek van de Opperbok van de carnavalvereniging De Bokkerieërs bleek de vereniging niet in staat om te zorgen voor een complete Raad van Elf. Daarop besloot de vereniging om in 1960 geen carnaval te organiseren. Twee vrouwen, die vonden dat het carnaval doorgang moest vinden, namen vervolgens het heft in handen. Een vrouwelijke Raad van Elf werd gevormd en een Prinses Carnaval werd uitgeroepen. Toen de Bokkerieërs een jaar later de organisatie weer overnamen, sprak men af dat in de toekomstige schrikkeljaren een Prinses op het carnavalstoneel zou verschijnen. In het daarop volgende decennium zou nog twee keer een Prinses de scepter zwaaien op het carnavalstoneel in Geulle. ⁽²²⁾ In de hierboven beschreven 'uitzonderingen op de regel' is de inzet van de benoeming van vrouwen in hoge carnavalsfuncties als Prinses of Raadslid óf wel het opheffen van een noodsituatie óf wel het bevestigen van de regel door een incidentele afwijking. In het carnavalsseizoen 1999-2000 werd het span-

ningsveld tussen continuïteit en verandering in de Limburgse carnavalsviering op dit terrein duidelijk. De vrouwelijke gemeenteraadsleden van Maastricht deden een oproep om het komend carnaval een Prinses carnaval het feest te laten leiden. "Het carnaval moet met zijn tijd meegaan en niet blind zijn voor maatschappelijke ontwikkelingen", luidde de redenering. De Stadscarnavalsvereniging De Tempeleers reageerde hier negatief op. Zij waren bereid om de oude tradities van de stad "tot de laatste druppel bloed" te verdedigen.⁽²³⁾ Frits Jongen van De Tempeleers verwoordde zijn kritiek als volgt: "Hoe ver je ook terug gaat in de geschiedenis: het is altijd een man waaraan het hele handeltje wordt opgehangen. Nu ja, we zijn in gesprek met de dames van de raad. Het is vervelend dat de indruk bestaat dat wij vrouwonvriendelijk zijn. Er zijn veel dames die bij ons secretaressewerk en dergelijke doen en daar is niks mis mee."⁽²⁴⁾ In de zeer emotioneel gevoerde discussies naar aanleiding van het initiatief van de vrouwelijke raadsleden in Maastricht stond het traditie-argument tegenover dat van het behoud van een levend volksfeest. De voorstanders van de benoeming van een Prinses hieven in hun pleidooien de paradoxale tegenstelling tussen traditie en veranderingen op. Zo stelde Jan Heinrichs, de president van de carnavalsvereniging de Sjwee-

gelsöppers uit Landgraaf: "Waarom doen ze in Maastricht zo moeilijk over een stadsprinses? Wij hebben hier al lang bewezen dat vrouwen die taak uitstekend op zich kunnen nemen. Tradities moeten met hun tijd meegaan. We leven niet meer in het jaar nul."⁽²⁵⁾ Landgraaf kent sinds 1996 een stadsprinses die om de vijf jaar wordt geleverd door de vrouwencarnavalsvereniging de Spinneköpkes. Maastricht ging uiteindelijk het carnaval in 2000 in met een Prins.

3.3. Conclusie

De mannelijke dominantie in de georganiseerde carnavalswereld van de narrenrijken wordt gelegitimeerd door de verwijzing naar tradities in het verleden. Dat er in de geschiedenis ook gebruiken zijn aan te wijzen waarin bewust wordt afgeweken van de heersende man-vrouw-verhoudingen, blijft vooralsnog onbekend of ongewenst voor de meeste mensen. Het verleden kent een schat aan rituelen en gebruiken. Mensen in het hier en nu maken daar een selectie uit die past in het door hen geconstrueerde beeld van de traditionele carnavalsviering. De bereidheid om tradities aan te passen aan maatschappelijke ontwikkelingen van de naoorlogse samenleving is eveneens selectief. Uit de hierboven beschreven voorbeelden van het dansmarietje en de prinses kan worden geconcludeerd, dat het selectie criterium

is gebaseerd op een gewenste traditionele rolverdeling van mannen en vrouwen in het heden. De toekomst zal uitwijzen of, met een nieuwe en jongere generatie carnavalisten in de organisatie, het concept van een traditionele carnavalsviering zich zal aanpassen aan de veranderde positie van vrouwen in de moderne samenleving en deze verandering als een verrijking van het carnaval als een levend volksfeest wordt beschouwd.

NOTEN

- 1 *Interview met Bèr Essers*. Maastricht, 14 maart 1990.
- 2 Daarmee nam de ontwikkeling van het georganiseerde carnaval een plaats in binnen het zogenaamde 'beschavingsoffensief' van bepaalde groeperingen in de negentiende eeuw tegenover sociaal lager geplaatste bevolkingsgroepen. Dit beschavingsoffensief vond op tal van terreinen van het maatschappelijk leven plaats. HELSLOOT (J.), *Vermaak tussen beschaving en kerstening. Goes 1867-1896*. Publicaties van het P.J. Meertens-Instituut. Amsterdam, 1995.
- 3 De toenemende belangstelling voor het 'culturele erfgoed' van de eigen woon- en leefomgeving uit zich op veel terreinen, variërend van werkzaamheden van comité's ten dienste van de restauratie van in verval geraakte voorwerpen uit het verleden (dorpsputten, wegkruisen, boerderijen), het (her)gebruik van klederdrachten, dialecten en verloren gegane gebruiken, tot de snelle groei van het aantal cultuurhistorische musea en de lokale en regionale heemkundeverenigingen vanaf de jaren zeventig. Ook binnen de feestcultuur is sprake van een opbloei: traditionele feesten
- leven weer op en nieuwe worden geïntroduceerd. BOISSEVAIN (J.), *Nieuwe feesten: ritueel, spel en identiteit*. In: BOISSEVAIN (J.) (red.), *Feestelijke vernieuwing in Nederland?* Cahiers van het P.J. Meertens-Instituut (Amsterdam), 3, 1991, p. 1-14. Zie ook: BOISSEVAIN (J.). *Revitalizing European Rituals*. Londen, 1992.
- 4 WIJERS (C.). *Prinsen en Clowns in het Limburgse Narrenrijk. Het carnaval in Simpelveld en Roermond 1945-1992*. Publicaties van het P.J. Meertens-Instituut. Amsterdam, 1995, p. 183-211.
- 5 *Interview met Stella Bergh* (ex-lid van de Kindergarde en Damesgarde, secretaresse van de commissie Pers en Propaganda, voorzitter van de Kindergarde, lid Algemeen Bestuur van D'n Uul). Roermond 5 juni 1991.
- 6 W. Frijhoff beschrijft een vergelijkbaar proces met betrekking tot het Brabantse regiobesef. Zie: FRIJHOFF (W.). *Mentaliteit op schaal: micro, meso of macro?* In: VAN DEN EERENBEEFT (H.F.J.M.) red. *Driestromenland in het historisch bedrijf*. Tilburg, 1986, p. 86.
- 7 FRIJHOFF (W.). Traditie en verleden. Kritische reflecties over het gebruik van verwijzingen naar vroeger. *Jaarboek voor Liturgie-onderzoek* 7, 1991, p. 126.
- 8 De term 'invented traditions' is geïntroduceerd door de Britse historicus E. Hobsbawm. HOBBSAWM (E.) en RANGER (T.) (red.). *The invention of tradition*. Cambridge, 1983.
- 9 KOHL (Th.) (red.). *5X11 De gekken zelf. Jubileumuitgave Sjtadsvastelaovesvereniging D'n Uul*. Roermond, 1992, p. 184.
- 10 De Kloneman is een postuum aan een Simpelveldenaar gegeven bijnaam: André Jorissen. Deze man staat in Simpelveld bekend als iemand die een groot deel van zijn leven in dienst heeft gesteld van de lokale

- gemeenschap, inclusief de lokale carnavalswereld. Hij was onder andere mede-oprichter van de carnavalsharmonie Doebele Forto en initiator van het Klonetrekke. In 1989 werd het standbeeld D'r Kloneman onthuld op een plein in het centrum van het dorp.
- 11 CARNAVALSARCHIEF MEERTENS INSTITUUT, correspondentie-archief C. Wijers, Brief van W. Wierds aan C. Wijers, Simpelveld 6-6-1993. Amsterdam
- 12 Bij de koffie. *Limburgs Dagblad*, 25 januari 1992.
- 13 Zie o.a.: VAN GILST (A.P.). *Vastelavond en Carnaval. Veenendaal*, 1974, p. 43; BUSSE (H.E.). *Alemannische Volksfasnacht*. Karlsruhe, z.j.
Busse beschreef in de jaren dertig van de twintigste eeuw het carnaval als "ein altes Fest der frühen Volksgemeinschaft. Sie ist von innen und von weither gesehen ein Kult der Schicksalsgemeinschaft und wurde, wie alles Schicksälige, das in Volk und Landschaft eingreift, von Männern getragen."
- 14 *Interview met Jules Janssen*. Gelezen 1 november 1991.
- 15 MOSER (H.). *Städtische Fasnacht des Mittelalters. Volksbräuche im geschichtlichen Wandel*. München, 1985, p.104.
- 16 FAURE (A.). *Paris Carême-prenant. Du Carnaval à Paris au XIX Siècle*. Parijs, 1978, p. 75-83.
- 17 KLERSCH (J.). *Die Kölnische Fastnacht von ihren Anfängen bis zur Gegenwart*. Keulen, 1961, p. 182; FRANSEN (Th). *Carnaval ontmaskerd?* Maasbree, 1981, p. 188-189.
- 18 Het verhaal gaat, dat het gedrag van deze heren tijdens de vastenavond veel te wensen over liet, met als climax 'het incident in het Posthotel'. De Herengarde bezocht dit hotel 's middags, en zag daar een koud buffet klaar staan voor een feest dat die avond in het hotel plaatsvond. Onder bedreiging van hun getrokken sabels dwong de garde het hotelpersoneel om pils te tappen. Vervolgens deden zij zich te goed aan het koud buffet. WIJERS (C.). *Prinsen en Clowns in het Limburgse Narrenrijk. Het carnaval in Simpelveld en Roermond 1945-1992*. Publicaties van het P.J. Meertens-Instituut. Amsterdam, 1995, p. 105-106.
- 19 KLAARENBEEK (Mr.J.), Het zuiden staat weer op zijn kop. *Panorama*, 9 (27-2-1960), p. 9.
- 20 NAHUISEN (B.). Goedlachse carnavalsprinses 'niet op haar mondje gevallen. *Het Vrije Volk* 4-2-1961.
- 21 STRIJKERS (H.) en BOUTS (Z.). *Vastelaovend in Berg en Nattenhaove: vreuger en noe*. Berg a.d. Maas, 1986, p. 26.
- 22 BRULS (W.G.M.). *33 Jaor Vastelaovend in Gööl*. Geulle, 1983, p. 27-30.
- 23 Poten af van onze stadsprins. *Volkskrant* 19-11-1999.
- 24 Prins carnaval? *Volkskrant* 20-11-1999.
- 25 LAMMERSE (A). Zelfs de Limburgse folklore is aan emancipatie toe. *Volkskrant* 24-1-2000.

SUMMARIES

Gita Deneckere

Introduction to the special issue 'Carnival and communitas'

After an analysis of the contributions in this issue, it is safe to conclude that Carnival is not a mere relict of the past, but that it continuously evolves with the socio-historical context in which it is celebrated.

Armand Sernon

The rise and fall of the Ghenter carnival.

The popular roots of Carnival go back well into the Ancien Régime, when it was a calendar holiday that concluded the winter season with days of exuberance. During the Middle Ages and the Early Modern Age, recreational and leisure activities were being incorporated into organisational life, as organisations became bearers of popular culture. Shrove Tuesday is part of the firm-rooted drinking and festival culture of the Low Countries.

As our foreign rulers tried to put a halt to this celebrating, there grew a gap between the popular and the elite cultures. Also, the Church strongly supported the offensive against popular culture. In Ghent, the Church and the government were especially irritated by the carnival singing of obscene and offensive songs.

The Social Democrats of Eduard Anseele disapproved of the Carnival festivities and made their battle against Carnival a political issue. They organised concerts and tombola's as a substitute for the 'lascivious' popular festival and even sought the support of factory owners and the Catholics to raise the education of the working classes to a higher level. After the Great War, the city council took drastic measures to prevent Carnival from reacquiring the status it enjoyed during the 19th century.

An Mariën

Carnival life in Antwerp between 1890-1921. The funeral of a shabby Prince Carnival.

This article describes the participation of the working classes in Carnival life, as far as one can consider the working classes to constitute a homogeneous group. Originally, there were two kinds of celebrations: the balls for the bourgeoisie and the festivities for the common people. Carnival was a way for the people to escape the daily routine and reverse the roles of everyday life.

Certain spontaneous popular customs, such as obscene songs, the abundant drinking and the threat of large mobs on the streets caused the bourgeoisie as well as the working class movements to start an educational offensive: the Carnival festivities were streamlined with parades, balls and artistic events.

The Socialists wanted to abolish Carnival, which of course did not agree with the interests of the tradespeople. At the turn of the century, the exuberant celebration of Carnival became rare. The prohibition of Carnival celebrations during the First World War was one of the deciding factors that changed people's views and sensitivity towards Carnival.

Wim Beelaert

Street Carnival in 19th century Alost: the other face of Carnival

The poor conditions of the working classes in 19th century Alost left their marks on the entire urban community. Yet this did not refrain the inhabitants from celebrating Carnival and for the working classes the festival meant an opportunity to forget their hardships. The Catholic city council did not succeed in abolishing or restrain Shrove Tuesday or Carnival, because due to its competition with the Liberal opposition it could not afford to provoke the tradespeople of the city. Various regulations concerning Carnival were simply not enforced, as the police did not take any action. It was only after the First World War that Shrove Tuesday and Carnival gained any support from the city authorities.

Carla Wijers

Changing traditions. The meaning of the past in today's Dutch-Limburger Carnival of Princes and 'Dansmarietjes'

This article focuses on how the Carnival traditions of Limburg have been dealt with during the second half of the 20th century. These traditions have proven to be an important weapon in the struggle for authenticity of the Carnival festival and its cultural value. The article describes how new post-war customs have been assimilated into the Carnival festival as invented traditions and illustrates this with four examples.

In their preoccupation with their traditions the people of Limburg strive to set their celebration of Shrove Tuesday and their popular culture apart from the rest of the Netherlands and the modern Dutch Carnival. By keeping the old Carnival customs alive, the people - consciously or not - also try to stop unwanted changes in the gender-specific relationships. Two examples serve to illustrate this: the evolutions of the "dansmarietje" and of the election of an independent Prince Carnival.

Auteurs:

Wim Beelaert, Voskenslaan 393, 9000 Gent

Gita Deneckere, p/a UG Nieuwste Geschiedenis, Blandijnberg 2, 9000 Gent

An Mariën, L. Vissenaekenstraat 52/32, 2600 Berchem

Armand Sermon, Kortrijksestraat 129, 8501 Heule

Carla Wijers, p/a Meertens Instituut, Joan Muyskenweg 25, 1096 CJ Amsterdam